

The United Nations logo, featuring a world map surrounded by olive branches, is centered in the background.

BARNETS BÄSTA
– en antologi

BILAGA TILL
BARNKOMMITTÉNS HUVUDBETÄNKANDE
SOU 1997:116

Ref 103
Oce 50u

Statens offentliga utredningar

1997:116

Socialdepartementet

Barnets bästa

– en antologi

Bilagatill Barnkommitténs huvudbetänkande
Stockholm 1997

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes, Offentliga Publikationer, på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress: Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90

Svara på remiss. Hur och Varför. Statsrådsberedningen, 1993.

– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:

Regeringskansliet Förvaltningsavdelningen
Distributionscentralen
103 33 Stockholm
Fax: 08-405 10 10
Telefon: 08-405 10 25

Ett barn ska ej bli slagen
för dess hud färgs skull.

Ett barn ska ej bli retad för
att den kommer ifrån en annan
ärs skull

Ett barn ska få gå i skolan
och lära sig att fatta.

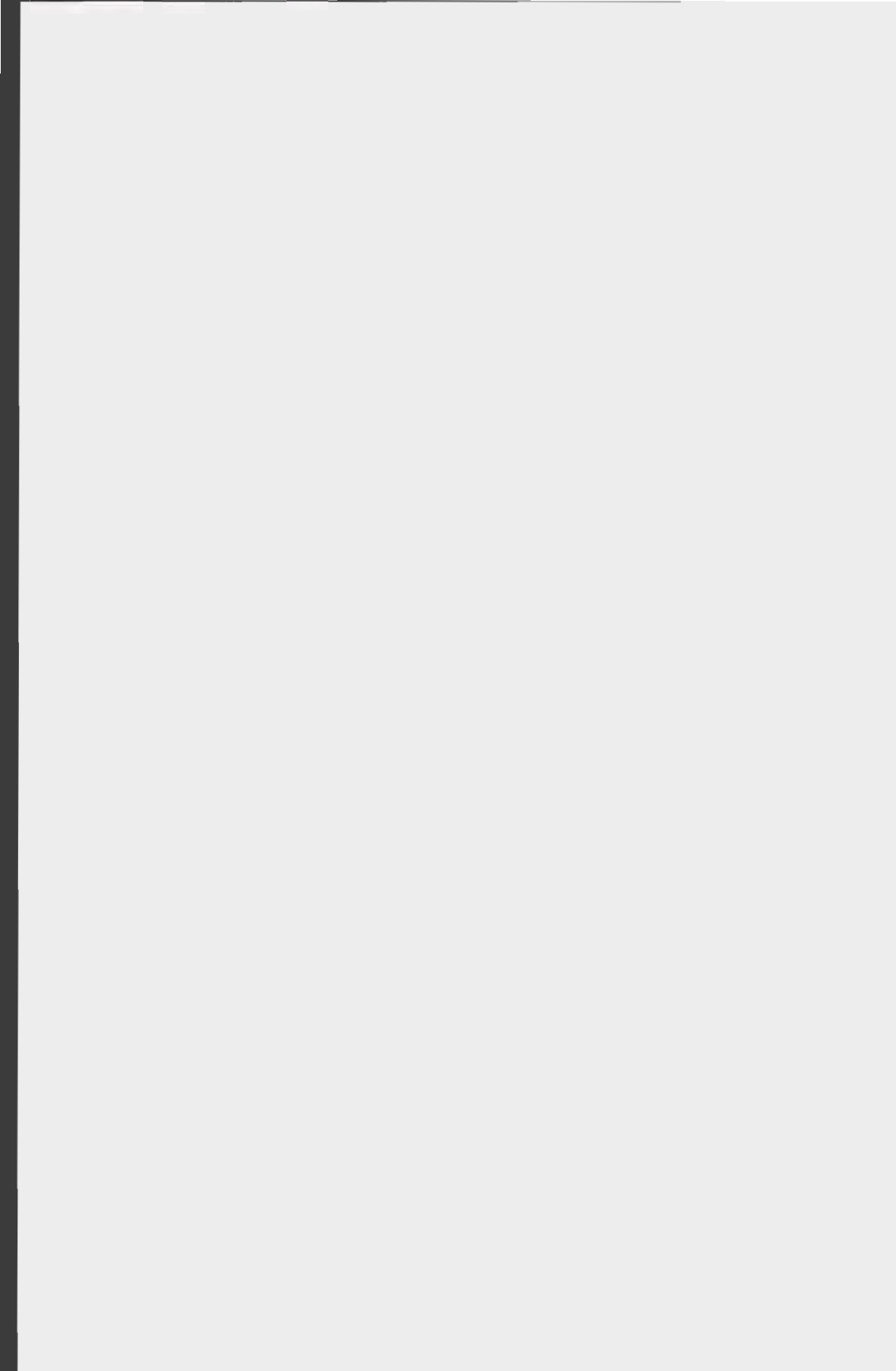
Ett barn det ska få stöja,
spela, leka och skratta.

Ett barn det ska få gråta och
få när annans tröst.

Ja, vuxna ska faktiskt lyssna
på det lilla barnets röst!

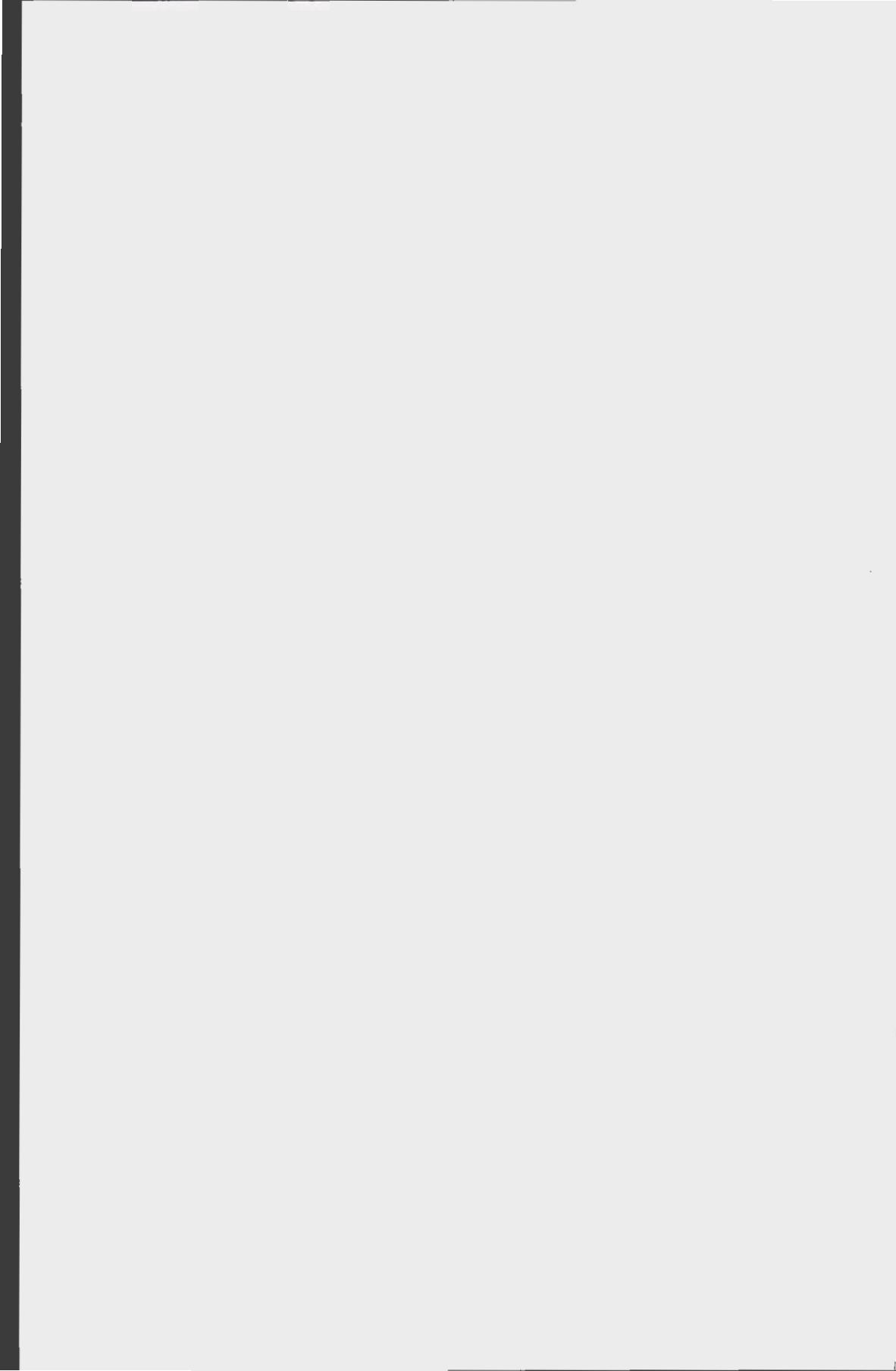

av: Julia

Innehåll

Inledning	3
Författarpresentation	5
Barnkonventionens bärande idé: I barnets intresse	7
<i>Av Thomas Hammarberg</i>	
Barns vilja växer inte längre i skogen	23
<i>Av Cecilia Modig</i>	
"Vuxna lyssnar, men inte på vad vi säger"	27
<i>Av Josefin, 17 år</i>	
Barnets rätt att få vara sig själv	31
<i>Av Sven G. Hartman</i>	
"Det enda jag har kvar från dagis är mina pärlplattor"	47
<i>Av Anders, 13 år</i>	
Ge röst åt barnet	49
<i>Av Louise Sylwander</i>	
Tonåringens bästa: Rätten att söka sig själv	61
<i>Av Karin, 15 år</i>	
Barnets bästa i olika världar	67
<i>Av Karin Norman</i>	
Barns bästa och barns behov	77
<i>Av Magnus Kihlbom</i>	
Jag känner inte någon vars föräldrar bor ihop	91
<i>Av Sara, 16 år</i>	
Barnkonventionen och massmedierna	93
<i>Av Cecilia von Feilitzen</i>	
Elevers förkunskaper, inlärningsvårigheter, anpassning:	
Allt kan skolan påverka!	109
<i>Av Lennart Grosin</i>	
Barns bästa är samhällets bästa	123
<i>Av Per Olav Tiller</i>	

Barnets Bästa – en antologi

Barnets bästa är den bärande principen i FN:s konvention om barnets rättigheter. Den är formulerad i konventionens artikel 3 där det heter att "barnets bästa skall komma i främsta rummet" vid alla åtgärder som rör barn. Principen kan härledas ur två grundläggande tankar som bägge har satt sina spår i konventionen. Att barn har fullt och lika människovärde och alltså inte är mindre värda än vuxna, och att barn är sårbara och behöver särskilt stöd och skydd – för att kunna åtnjuta sitt fulla människovärde.

Principen om barnets bästa ska ses som en etisk grundregel för samhället som helhet. Det betyder att barnets bästa ska vara vägledande på alla områden. Inte bara i verksamheter som är särskilt avsedda för barn; t ex barnomsorgen, fritidsverksamheter eller skolan, utan också för beslutsfattare och administratörer inom andra samhällssektorer. I *alla* beslut som fattas på *alla* nivåer ska barnets bästa beaktas. Barnperspektivet måste komma med i beslutsfattandet.

I Barnkommitténs direktiv ingår att skapa större klarhet om innebörden av begreppet "barnets bästa" i Barnkonventionen. Som ett led i detta arbete anordnade kommittén ett forskarseminarium den 18 mars 1997. Denna antologi om barnets bästa är ytterligare en del av Barnkommitténs arbete för att skapa större klarhet om begreppet barnets bästa. Flertalet av de bidrag som presenterades under seminariet, kompletterade med andra artiklar, ingår i antologin. Den innehåller således artiklar av forskare och andra med kunskap om och erfarenhet av arbete med barn, som inom sina respektive kunskapsområden resonerar om begreppet barnets bästa. Innehållet i de olika artiklarna har inte sakbehandlats av kommittén. Varje författare ansvarar själv för de åsikter och synpunkter som framförs.

En antologi om barnets bästa utan barns och ungdomars egna röster skulle dock halta betänkligt. Barnkommittén har därför samlat in uppsatser, skrivna av barn och ungdomar, om barnets bästa. Många barn tyckte till en början att ämnet var besvärligt att få grepp om. Så här skriver en lärare om hur barnens tankar utvecklades: "Först tyckte barnen att det var svårt. De tänkte mest på att barn ska ha rätt att spela

fotboll och ishockey. Men efterhand fördjupades diskussionerna och alla tog uppdraget på största allvar. Barnen har många härliga och fina tankar om vad som är bäst för dem". Vissa lärare har använt begreppet "barnets bästa" som det uppsatsämne. Andra har gått vidare och tillsammans med barnen hittat ett mer konkret ämne, till exempel "Mina minnen från dagis", "Min upplevelse av skolan" eller "Vad är en god människa?".

Antologin ger ingen heltäckande belysning av Barnkonventionens olika artiklar utan ska mer ses som en inspirationskälla för diskussion om barnets bästa, om barnperspektiv och om samhällets syn på barn. Antologin har använts som underlag för Barnkommitténs diskussioner. Vår förhoppning är att den också skall stimulera de diskussioner som förs av beslutsfattare och personal inom olika verksamheter som rör barn.

Barnkommittén

Presentation av författarna

Feilitzen v, Cecilia är forskare vid Institutionen för journalistik, medier och kommunikation, Stockholms universitet. Hon är också vetenskaplig koordinator för UNESCO International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen vid NORDICOM, Göteborgs universitet. Hon har sedan 1964 ägnat en stor del av sin forskning åt barn, ungdom och massmedier och publicerat åtskilliga böcker och rapporter på området.

Grosin, Lennart är docent vid pedagogiska institutionen i Stockholms universitet. Hans forskningsområde är skolans pedagogiska och sociala klimat och dess betydelse för elevernas kunskapsutveckling och anpassning i skolan.

Hammarberg, Thomas medverkade som sakkunnig i Barnkommittén. Han var generalsekreterare för Internationella Amnestyrörelsen 1980-1966, generalsekreterare för Rädda Barnen 1986-1992, medlem av FN-kommittén för barnets Rättigheter 1991-1997 och sedan 1993 dess vice ordförande. Han är nu ambasadör på utrikesdepartementet och FN:s generalsekreterares särskilde representant för mänskliga rättigheter i Kambodja.

Hartman, Sven G. Är docent och t f professor i pedagogik vid Linköpings universitet. I sin forskning har han mestadels arbetat med studier av barns tankevärldar och pedagogikens historia. Han har varit engagerad i en rad utvecklingsprojekt för olika lärarutbildningar. Som lärare arbetar han mest med forskarhandledning.

Kihlbom, Magnus, barn- och ungdomspsykiater, psykoanalytiker, överläkare vid Ericastiftelsen i Stockholm. Magnus Kihlbom har bland annat publicerat "Den eviga familjen" (Natur och Kultur 1981) och "Uppgift förälder" (Natur och Kultur 1994).

Modig, Cecilia är socionom och journalist och arbetar för närvarande som politisk sakkunnig med invandringspolitik på Utrikesdepartementet.

Norman, Karin är docent i socialantropologi, Universitetslektor vid socialantropologiska institutionen, Stockholms universitet. Har bedrivit forskning i Sverige och i Tyskland. Bedriver för närvarande forskning om kosovoalbanska flyktingar i Sverige.

Sylwander, Louise är sedan 1993 Sveriges första ombudsman för barn och ungdomar (Barnombudsmannen). Hon är samtidigt generaldirektör för BO-myndigheten som består av 14 medarbetare. Barnombudsmannen utses av regeringen för en period på sex år. Louise Sylwander var verksam inom Riksförbundet Barnens rätt i Samhället (BRIS) mellan 1980-1993. De sista åren som kanslichef. Hon har också varit ledamot och sakkunnig i ett flertal kommittéer och utredningar i frågor kring barns rättigheter

Tiller, Per Olav är professor i socialpsykologi, tidigare professor på Instituttet for Sosialt arbeid vid universitetet i Trondheim. För närvarande är Per Olav Tiller seniorforskare vid Norsk Senter for Barneforskning i Trondheim.

Elever vid Edsbergsskolan i Sollentuna, Gullmarsskolan i Lysekil, Lillstugan i Vaxholm, Lovisebergsskolan i Valdemarsvik, Norrbergsskolan i Vaxholm, Sofia skola i Stockholm och Österportsskolan i Malmö.

Barnkonventionens bärande idé:

I barnets intresse

av Thomas Hammarberg

Huvudbudskapet i principen om barnets bästa är att barn ska prioriteras i samhällsarbetet. Men vad innebär det konkret att "sätta barnet i främsta rummet"? Hur ska barnets bästa vägas mot andra intressen? Hur ska barnets bästa bedömas och vem ska bestämma vad som är barnets bästa?

Förenta Nationernas konvention om barnets rättigheter har mötts av ett enastående gensvar. Den godkändes enhälligt av generalförsamlingen i november 1989 och har sedan dess ratificerats av inte mindre än 191 stater som därmed utfäst sig att genomföra dess krav. Inget annat fördrag om mänskliga rättigheter har fått en sådan anslutning.

Det breda stödet för Barnkonventionen speglar säkert en politiskt vilja på de flesta håll att faktiskt stödja och skydda barn, men för en del regeringar har det sannolikt också varit politiskt opportunt att sälla sig till denna rörelse för barnets rättigheter, åtminstone på papperet.

Just den påtagligt positiva atmosfären kring barnfrågorna påverkade också arbetet att formulera konventionen. Utrymme gavs för frivilliga organisationer och expertgrupper att lägga fram egna förslag som i flera fall inarbetades i texten. Resultatet blev ett fördrag som verkligen skulle betyda en förändring om det genomfördes.

Här uppstod en spänning. Samtidigt som den ena regeringen efter den andra ratificerade konventionen – en del visserligen med reservationer – började det bli uppenbart att flera av artiklarna var både krävande och kontroversiella. FN-kommittén som hade tillsatts för att övervaka efterlevnaden, begärde att staterna skulle visa att de tog fördraget på politiskt allvar och verkligen avsatte *det yttersta* av tillgängliga resurser för att göra verklighet av konventionen.

Med stöd av konventionen togs problem upp som på sina håll varit tabubelagda och tidigare inte kunnat diskuteras, som till exempel sexuellt utnyttjande, könsstympning och våld i hemmen. Ett känsligt krav visade sig vara att respekt skulle visas för barns egna åsikter – i

skolan, i hemmen och i samhället i stort. Här stod det klart att verkligheten släpar långt efter konventionens anda.

Andra frågor som varit obekväma för regeringarna i diskussionerna inför FN-kommittén har gällt de handikappade barnens faktiska möjligheter att utöva sina rättigheter och myndigheternas behandling av minoritets- eller flyktingbarn. Gapet mellan retorik och verklighet har i vissa fall varit stort också i fråga om jämställdheten mellan pojkar och flickor.

Flera regeringsrepresentanter som har kommit till Genève för att försvara sina rapporter inför FN-kommittén har efteråt uttryckt förvåning; de hade inte väntat sig en så närgången och kritisk granskning. Även om kommittén inte "godkänner" eller "underkänner" en regering eller en rapport utan snarare söker en konstruktiv diskussion om vad som kan göras för att föra utvecklingen vidare, så står det klart efter omkring åttio genomgångna rapporter att inget land – inte heller Sverige – verkligen har genomfört konventionen till alla delar och i dess egentliga anda.

Tolkningen viktig

Allt detta har bidragit till att *tolkningen* av konventionen blivit särskilt betydelsefull. Det är FN-kommittén för barnets rättigheter – det övervakningsorgan som nämns i själva konventionstexten – som är den internationella instans som har till uppgift att vägleda arbetet att tolka konventionens principer, normer samt dess föreskrifter om själva rapportprocessen.

Den som är intresserad av att förstå vad Barnkonvention egentligen säger, bör därför ta del av FN-kommitténs yttranden. Med tiden kommer kommitténs tolkningar av artiklarna att summeras i officiella "allmänna kommentarer", men så långt har arbetet ännu inte framskridit. Ändå finns ledtrådar i protokollen från mötena med regeringarna och i de skriftliga observationer som kommittén författar efter varje diskussion om en landrapport.

FN-kommittén har definierat fyra "allmänna principer" i konventionen: Att rättigheterna gäller alla barn utan diskriminering (artikel 2), att barnets bästa skall komma i "främsta rummet" vid beslut som berör barn (artikel 3), att barnet har rätt att leva – och att utvecklas (artikel 6) och att barn har rätt att göra sig hörda och få sina åsikter respekterade (artikel 12).

Dessa principer bär upp konventionen. FN-kommittén ser dem som vägledande i tolkningen av hur de olika sakartiklarna bör för-

verkligas. Skolan – för att ta ett exempel – bör utformas så att den lever upp till de krav som springer fram ur principerna; den bör vara i djupare mening rättvis, meningsfull, utvecklande och demokratisk.

Det tolkningsarbetet bör göras i varje enskilt land så att Barnkonvention får en mening i den konkreta verkligheten. Här i Sverige är nog konventionen mer känd än i de flesta andra länder, men den har ibland använts slarvigt, särskilt i flyktingdebatten.

Den statliga utredning, Barnkommittén, som ger ut denna antologi tillsattes just för att bidra till en djupare och mer konkret tolkning av vad Barnkonvention borde innebära för svenska förhållanden, för såväl lagstiftning som praktisk politik. Uppdraget innebär inte minst att ge ett svar på frågan om vad principen om barnets bästa egentligen borde betyda.

Barnets bästa i konventionen

Begreppet "barnets bästa" återfinns på flera ställen i Barnkonventionen. Dess centrala betydelse kommer tydligast till uttryck i första meningen av artikel 3:

"Vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnets bästa komma i främsta rummet".

Det stod klart redan när konventionstexten utformades att den artikeln var avsedd som en *portalparagraf* – vad innebär det?

- Principen om barnets bästa skall vara vägledande vid tolkningen av konventionens övriga artiklar.
- Det gäller också när olika artiklar kan verka oförenliga eller rent av direkt motstridiga i de konkreta situationer – som till exempel artiklar om umgängesrätten respektive rätten att skyddas mot övergrepp. I sådana fall är det vad som är bäst för barnet som skall vara avgörande.
- Artikeln anger också en principiell hållning till konkreta problem som inte är direkt nämnda i konventionens sakartiklar men som kan påverka barns situation.

Huvudbudskapet i principen om "barnets bästa" är helt uppenbart: Barnets intresse skall väga tungt. Den anknyter till "Barn först!" – UNICEF:s motto om att barn skall ges prioritet i samhällsarbetet.

Men en full förståelse av artikel 3 kräver en närmare analys. Vilken typ av beslutssituationer handlar det om? Hur definieras egentligen vad som är bäst för barnet? Hur vägs barnets bästa mot andra relevanta intressen?

I vilka lägen gäller barnets bästa?

Begreppet "barnets bästa" är äldre än Barnkonventionen. Det nämns i 1979 års kvinnokonvention och har funnits en längre tid i nationell lagstiftning, också i den svenska. Tidigare har emellertid begreppet främst använts i samband med vårdnads- och umgängesfrågor. FN-deklarationen från 1959 om barnets rättigheter säger att "barnets bästa" skall vara avgörande ("the paramount consideration") vid lagstiftning för att skydda barn och möjliggöra deras utveckling.

I samma anda pekar konventionen i några sakartiklar på situationer där principen om barnets bästa är betydelsefull. Barnet har vid separation rätt att hålla kontakt med bägge föräldrarna om detta inte strider mot barnets bästa (artikel 9.1). Föräldrar bör ta hänsyn till barnets bästa i sin uppfostran av barnet (artikel 18.1). Barn som för sitt eget bästa inte kan få stanna i sin familjemiljö har rätt till bistånd (artikel 20). Barnets bästa skall beaktas vid adoption (artikel 21). Barn i fängelse skall inte placeras ihop med vuxna, såvida detta inte är till dess bästa (artikel 37 c). Föräldrar eller vårdnadshavare skall vara närvarande vid rättegång såvida detta inte strider mot barnets bästa (artikel 40.2 b iii).

Barnets bästa

Ett barn måste ha föräldrar. För vem skulle annars ge en mat? Och tänk efter, om man inte hade haft föräldrar hade man ju inte fått sin veckopeng. Ett barn skulle aldrig klara sig utan föräldrar. En förälder bryr sig om, är snäll och så ska man kunna prata tillsammans.

Johanne, 9 år

Ett barn som krigar får dåligt samvete

Utan föräldrar är ett barn ingenting. Barn kan inte leva utan föräldrar. Ett barn måste ha mat annars dör det eller svälter. Utan kläder fryser ett barn ihjäl. Ett barn måste få omsorg annars blir de konstiga. Om man slår ett barn blir de bara värre än vad de är. Utan sömn kan ett barn bli lätt irriterad. Utan vatten törstar barn ihjäl. Utan vänner känner barn ingen omsorg. Utan någonstans att bo klarar man sig inte själv. Utan föräldrar kan barn inte uppföra sig.

Om barn krigar drömmer dom mardrömmar. Och får dåligt samvete.

Filip, 9 år

Men en avgörande aspekt av artikel 3 är att den vidgar tillämpningen till att gälla *all* offentlig hantering som berör barn och dessutom åtgärder av privata välfärdsinrättningar.

Av betydelse är också att "barn" står i pluralis i början av artikeln: "Vid alla åtgärder som rör barn ..." Detta bryter mot språket i övrigt i konventionen som använder singularis: "barnet". FN-kommittén har tolkat detta som en indikation på att artikeln också täcker åtgärder som berör en grupp av barn, även barngruppen som helhet, det vill säga *alla* barn. Det gör självfallet artikeln än mer politiskt intressant.

Den svenska regeringen gjorde en viktig markering i samma riktning när den 1992 i sin första rapport till FN-kommittén skrev att principen om barnets bästa skall gälla för all samhällsplanering och skall genomsyra läroplaner, barnomsorgsplaner, stadsplaner, trafikplaner etc.

Vad är bäst för barnet? Hur bestäms det?

Det är naturligtvis inte alltid så tydligt vad som faktiskt ligger i barnets intresse, särskilt i det längre perspektivet. Många kränkningar av barn sker under förevändning att vad som görs är bäst för barnet, åtminstone på sikt. Så har till exempel aga och kroppsbestraffning

ofta framställts som något nödvändigt för att barnet skall få möjlighet att lära hur man uppför sig.

Barnkonventionen i sig ger en vägledning om vad som är i barnets intresse; dess artiklar definierar vad som bör ses som barnets bästa i olika situationer. Konventionen som helhet uttrycker självfallet en definition av barnets rättigheter. Den principiella artikeln om barnets rätt till liv och utveckling (artikel 6) är här självklart viktig, liksom den om skydd mot alla former av diskriminering (artikel 2).

Konventionen ger också en idé om *hur* det skall bedömas vad som ligger i barnets intresse. Även här bör barns egna åsikter få komma fram; de bör mötas med respekt, och mer så med stigande ålder och mognad.

Hur vägs barnets bästa mot andra intressen?

Det säger sig självt att principen testas – och är som mest intressant – när det råder en intressekonflikt mellan vad som är bäst för barnet och andra intressen, till exempel föräldrars, lärares, bilisters eller allas våra ekonomiska intressen. Diskussionerna inom FN:s barnkommitté har visat att det främst är tre typer av konflikter som kan uppstå:

- Ett barns intresse står mot andra barns bästa.
- Barnets bästa strider mot en eller eller bägge föräldrars eller vårdnadshavares önskan.
- Barns bästa står i motsats till "samhällsintresset".

a) *Hur skall man väga olika barns bästa mot varandra?* Sådana val är förstås mycket vanliga. Tillåts större grupper på dagis får fler barn en chans att gå där, men det inkräktar på de tidigare barnens möjlighet att få personlig uppmärksamhet från personalen.

Här handlar det förstås om att göra rimliga avvägningar, också med ledning av konventionens betoning av vikten av att inget barn diskrimineras och att de särskilt utsatta barnens behov måste uppmärksammas. Slutsatsen blir helt enkelt att särskild omsorg bör visas vid sådana svåra beslut.

b) *Hur väga barns och föräldrars intressen mot varandra?* Det första är att inse att det faktiskt kan finnas motsättningar mellan vad som är bäst för barnet och vad föräldrar önskar – även om samstämmighet naturligtvis är det vanliga av det enkla skälet att de flesta föräldrar älskar sina barn.

Principen om barnets bästa bör väga mycket tungt vid sådana intressekonflikter. Konventionen utgår från att föräldraskap och vårdnadsansvar skall utövas enligt vad som är bäst för barnet (artikel 18). Samhället kan ingripa för att separera ett barn från dess vårdnadshavare – om detta är ”nödvändigt för barnets bästa” (artikel 9).

Den hållningen motsvarar den syn som utvecklats i vårt land. Utmaningen ligger i att skapa instrument att upptäcka svåra missförhållanden och verkligen lyssna till barnet i tid, att genomföra separationen så att barnet inte tar ytterligare skada och att skapa förutsättningar för en god omstart.

c) *Hur väger man barnets bästa mot ett bredare ”samhällsintresse”?* Vad som är bra för ett enskilt barn eller barn i allmänhet kan också stå i motsättning till vad som anses vara viktigt för samhället som helhet. Inte sällan handlar det då om ekonomi. Kostnaderna för att tillgodose barnets intresse kan ibland vara höga, till exempel när behovet gäller avancerad sjukvård.

I sådana fall är det nödvändigt att göra rimliga avvägningar, men konventionen innebär även på den här punkten att barnintresset skall ses som viktigt. Konventionen kräver dessutom i ett annat avsnitt att staten skall genomföra rättigheterna ”med utnyttjande till det yttersta av sina tillgängliga resurser” (artikel 4). Den artikeln är relevant också i nedskärningstider.

Konventionen har vidare getts en intressant dynamisk dimension; den medger att kostnadsskäl kan förhindra ett omedelbart genomförande av principer och normer, men samtidigt skall rörelseriktningen vara tydlig: större förståelse för barns intressen. Det stegvisa genomförandet gäller förstås främst beslut som berör kollektivet barn i samhället.

Vad betyder att barnets bästa skall stå ”i främsta rummet”?

Den tydligaste illustrationen av hur en svensk myndighet kan resonera kring konflikten barnets bästa och ett bredare samhällsintresse har lämnats av Utlänningsnämnden. Den har använt en standardformulering i sina beslut som lyder så här:

”Kravet i artikel 3 i konventionen är emellertid inte absolut. Hänsynen till andra viktiga intressen kan leda till att åtgärder som i och för sig inte är förenliga med barnets bästa ändå måste vidtas. Samhällets intresse att reglera invandringen är ett sådant viktigt

övergripande intresse som kan vägas mot barnets intresse att få vistas i Sverige. En avvisning eller utvisning av en familj med barn måste kunna beslutas och genomföras även om det finns omständigheter i det enskilda fallet som talar för att det hade varit bäst för barnet att få stanna här (SOU 1995:75 s 232)."

Resonemanget går således i tre steg. Barnets intresse är inte ensamt utslagsgivande, en avvägning måste ske mot andra intressen. Mot det enskilda barnets bästa ställs hela politiken om en reglerad invandring. Eftersom denna är ett intresse för hela samhället måste den väga tungt i jämförelse med vad som skulle vara önskvärt för ett enskilt barn.

Med den argumentationen beslöt Utlänningsnämnden att avvisa den peruanska flickan Evelyn Barrantes (med modern) trots att hon med stöd av Lagen om vård av unga, LVU, var omhändertagen vid födseln för vård efter det att hennes ett år äldre syster misshandlats till döds av pappan (nu i fängelse). Det beslutet var så uppenbart i strid mot principen om barnets bästa att det fick ändras – först uppskötts avvisningen och sedan beslöt regeringen att upphäva det och bevilja permanent uppehållstillstånd för modern och dottern.

Felet med det citerade resonemanget är att det slår in en öppen dörr när det betonar att barnintresset inte kan vara den enda faktorn samtidigt som det ger intryck av att det handlar om ett val mellan den reglerade invandringen och vad som vore önskvärt för ett enskilt barn. Argumentationen ger ingen vägledning i den egentliga valsituationen.

FN-kommittén har i sina diskussioner kring principen om barnets bästa påpekat betydelsen av *individuell* prövning, och att denna bör vara genuin. "Barnets bästa" gäller *alla* åtgärder som berör barn, inte bara vissa frågor.

Alla barn måste ha en säng

Jag tycker att alla barn i hela världen ska ha en säng. Därför att när barn har lekt och sprungit så kommer de hem och lägger sig på sängen och tänker: "Gud, vad mjukt" och somnar. När de har vaknat nästa dag så tänker de "vad mjukt och varmt det var". Därför vill jag att alla barn ska ha en säng. För att inte barnen ska sova nere i kloakerna och på gatan.

David, 9 år

Det finns som bekant också utrymme för undantag i den svenska flykting- och invandringspolitiken när de humanitära skälen är starka. Det är tyngden i den vågskålen som ibland ökar genom hänsynen till "barnets bästa" – den reglerade invandringen och prejudikatsrisken till trots.

Det är emellertid riktigt att konventionen indirekt säger att barnintresset inte nödvändigtvis är det enda relevanta, det handlar om avvägningar. Det framgår tydligare i den engelska versionen som säger att barnets intressen "*shall be a primay consideration*". Den formuleringen, som naturligtvis var högst medveten, inbegriper att det kan finnas andra intressen än barnets. Den kan vidrare tolkas som ett indirekt medgivande av att något eller några av dessa andra intressen någon gång skulle kunna väga tyngre än barnets.

Barnkonventionen preciserar inte vilka andra intressen som skulle kunna anses väga tyngre än barnens – och i vilka situationer. Därför har det föreslagits att någon annan – till exempel Barnkommittén – skulle fylla det tomrummet. Det vore ett misstag, sådana generaliseringar skulle underminera strävan att ta individuella hänsyn och i övrigt byråkratisera en idé som förutsätter ständig omprövning.

Vissa hållpunkter är emellertid uppenbara, självklart skall barnets intresse väga utomordentligt tungt i individuella omsorgs- och vårdnadsfrågor. Det är också här som de internationella normerna, till exempel i konventionen mot kvinnodiskriminering, använder ett mer bestämt språk om att "barnets bästa alltid skall komma i första hand", *the interests of all children shall be paramount*".

Men konventionen för som sagt fram principen om barnets bästa ifråga om alla åtgärder som berör barn och vidtagna av *alla* myndigheter och institutioner, inklusive parlamentet. Särskilt när det gäller frågor som berör många eller alla barn i samhället kan de samhälls-ekonomiska konsekvenserna bli långtgående och desto svårare blir det att göra en absolut gradering av de olika intressena. Någon sådan går inte heller att härleda från Barnkonventionen, annat än att "barnets bästa" skall komma i främsta rummet, det vill säga vara en mycket viktig aspekt.

I praktiken krävs ofta en klok bedömning av *grader* av nyttskada: Andra intressen får större svängrum när barnets intressen drabbas minimalt, men kan få maka på sig om skadan beräknas bli större. *Det är viktigt att myndigheterna vid sådana avvägningar går tillbaka till själva avsikten med principen om barnets bästa: att ökad vikt skall läggas vid vad som ligger i barnets intresse.*

Processen är poängen

Därmed över till en av de viktigaste dimensionerna av principen om "barnets bästa: Att det skall ske en seriös förhandsprövning inför beslut som kan antas beröra barn. Detta är något som FN-kommittén betonat ideligen och starkt. *Konsekvenserna* för barnet eller barnen av olika alternativ bör utvärderas före viktiga beslut. Här ingår förstås kravet om att lyssna till barnets åsikter och dessutom krävs en villighet att konsultera professionell och annan sakkunskap om barnets reaktioner.

Betoningen på själva beslutsprocessen syftar självfallet till att uppmuntra beslutsfattare att verkligen beakta barnen och hejda sig innan barnets intresse körs över. Kanske kan en debatt om "barnkonsekvensen" stimulera framtagandet av andra alternativ som bättre möter barns krav.

FN-kommittén har betonat vikten av debatt. Den har markerat att ansvariga myndigheter bör kunna visa varför de valt ett mindre barnvänligt alternativ, när så skett. Med andra ord, bevisbördan läggs på beslutsfattaren och i det inkluderas en skyldighet att redovisa beslutsunderlaget.

Barns bästa i fyra punkter

1. Barn ska ha rätt att leka med kompisar varje dag om inte familjen ska göra något speciellt. Varför? Barnen blir mycket gladare då.
2. Barn ska ha rätt till att få hjälp av mamman och pappan vid mobbing och när dom känner sig utanför. Varför? Barn behöver hjälp för att komma någon vart i livet.
3. Om man har slagit någon eller sparkat någon ska man inte bara få skäll, utan också förklaring varför man inte får göra så. Varför? För att då förstår barnen hur farligt det är.
4. Föräldrar ska inte slå barn. Varför? För det finns andra utgångar, till exempel att prata med dom.

Camilla, 10 år

Men om inte heller föräldrar eller andra närstående agerar för barnets bästa, vilket ansvar har då myndigheterna? I extrema fall, som vid misshandel och andra kränkningar, måste de enligt konventionen ingripa, även mot vårdnadshavarens vilja. Men det finns mindre tydliga exempel som när asylsökande barn hålls gömda eller på annat sätt får bära en alltför tung börda i kampen för att få stanna i landet. Inte heller sådana förhållanden – även om de är framprovocerade – befriar myndigheterna från ansvar för sina egna beslut. Det är den konkreta effekten på barnet som är det väsentliga; blir skadan av ett polisingripande svår, duger det inte att bara lägga skulden på föräldrarna som inte samarbetade.

Just i det fallet finns naturligtvis risk att Barnkonventionen utnyttjas av människor som fått avslag på sina ansökningar även när det beslutet var rimligt. Myndigheternas reaktion borde rimligen vara att i varje enskilt fall söka smidiga lösningar och alltid sätta barnets bästa i främsta rummet.

Slutsatser

Låt mig summera. Barnkonventionen fångar upp det tidigare begreppet "barnets bästa", men utvecklar det till en övergripande princip. Barnets intressen skall beaktas vid *alla* åtgärder av myndigheter och till och med vissa privata institutioner som berör barn. Med principen betonas betydelsen av en medveten och aktiv *process* att fastställa vad som är bra för barnet och att väga detta i konventionens anda mot andra intressen.

I grunden handlar det om en ny attityd, att anlägga ett barnperspektiv i de politiska, administrativa men förstås också de privata besluten. Utmaningen är att spegla den attityden i vardagslivet. Här några hållpunkter för en dagordning:

1) *Principen om barnets bästa bör speglas i lagstiftningen.*

Begreppet barnets bästa finns redan tydligt i svensk lag, till exempel i föräldrabalken och socialtjänstlagen. Ett något bredare grepp togs när portalparagrafen om barnets bästa infördes i utlänningslagen. Den metoden skulle kunna användas vid kommande revideringar av andra relevanta lagverk. Det skulle framhäva den nya dimension av principen som kommit med Barnkonventionen, att det handlar om *alla* åtgärder som berör barn. Här finns en intressant anknytningspunkt i vår grundlag genom bestämmelser i regeringsformen om att den offentliga verksamheten skall tjäna den enskildes välfärd; en

viktig konsekvens borde vara att barnets bästa gäller i samhällsplaneringen.

2) *Efterlevnaden av lagtexten om barnets bästa bör utvärderas och diskuteras.*

Barnkommittén prövade i vilken mån utlänningsnämnden ändrat beslut eller processer med anledning av den nya portalparagrafen i utlänningslagen. Resultatet blev att det inte gick att spåra någon förändring (vilken nämnden förklarade med att lagändringen bara bekräftade gällande praxis). Här finns uppenbarligen behov av ett klarläggande. Även på andra områden kan det vara motiverat att utvärdera hur dömande instanser faktiskt tolkar gällande lag när det gäller barnets bästa.

3) *En utvärdering bör också göras av hur principen om barnets bästa tolkas inom socialtjänst, barnomsorg och skola, liksom inom barnhälsovården.*

Principen om barnets bästa blir inte konkret förrän den integreras i den tunga kommunala verksamheten. I vilken mån är personalen informerad och utbildad för att främja detta? Görs barnorienterade konsekvensanalyser? Vilken roll spelar Socialstyrelsen och Skolverket för att främja principen om barnets bästa?

4) *Ett genuint barnperspektiv bör introduceras i den politiska debatten.*

Detta gäller såväl riks- som kommunalpolitiken. Den så kallade barnbilagan "Barn i dag" som publicerades samtidigt med statsbudgeten hösten 1996 var ett steg i rätt riktning, även om kommande upplagor borde kompletteras med mer problemorienterad analys. Även på kommunalt plan skulle det vara värdefullt med "budgetbilagor" som beskrev vad planerad verksamhet skulle betyda för barnen i kommunen. Detta skulle förhoppningsvis ge underlag för en mer barnorienterad diskussion. Inrättande av kommunala barnombud skulle också kunna bidra till att sätta barn i fokus.

Barns vilja växer inte längre i skogen

av Cecilia Modig

Familjen är ännu en ung demokrati. Barn ska respekteras och tas på allvar. Krav på blind lyd-
nad har ersatts av diskussioner och kom-
promisser. Men demokrati kräver tid och tålmod.
I den moderna familjen råder ofta brist på tid och
familjen kan hamna i ett dilemma.

På första maj i Moskva tågar än i dag det gamla gardet i uniformer
med tapperhetsmedaljer på bröstet. Raka ryggar och bistra miner. Om
de kunde skulle de marschera baklänges till den tid då ledarna stod i
hatt och överrock högt över det välordnade demonstrationståget och
vinkade värdigt till folket. Ordning rådde i landet. I diktaturen
härskade lugnet och tystnaden. I den unga demokratin råder kaos,
osäkerhet, öppna konflikter och separatism.

För bara några generationer sedan rådde diktaturens lugn och
stabilitet i det svenska familjelivet. Far bestämde och mor underkasta-
de sig och teg. Barnens vilja växte i skogen. Skilsmässor förekom
knappast. Det var nästan omöjligt för kvinnor att försörja sig genom
eget arbete och män kunde inte laga sin egen mat eller ta hand om
sina barn.

Minne från dagis

Det enda jag minns från dagis var att jag varje dag
blev slagen av en kille. Han kastade plastbilar i
huvudet på mig. Mamma har berättat att jag grät
varje dag jag kom dit.

Jakob, 9 år

Familjen är ännu en ung demokrati. Det finns de som likt veteranerna på Röda Torget längtar tillbaka till den tid då allt var bestämt uppifrån. Då människor gifte sig och "levde lyckliga i alla sina dagar" och barnen lydde sina föräldrar.

1990-talets familjeideal innebär jämlikhet mellan man och kvinna och delat ansvar för försörjning och för hem och barn. Samtidigt har uppfostringsidealen förändrats. Barns vilja växer inte längre i skogen utan ska respekteras och tas på allvar. Krav på blind lydnad har ersatts av diskussioner och kompromisser.

Demokrati kräver tid och tålmod. I den moderna familjen råder ofta brist på tid. Här någonstans uppstår ett dilemma.

*

Det är bråttom på morgonen när mamma ska till sitt jobb och pappa ska hinna lämna på dagis innan han ska till sitt. Barnet vill inte ha de blå strumpbyxorna utan de röda som man inte kan hitta och som kanske är i tvätten. Plötsligt står pappa där och ger order som den auktoritära general han minst av allt vill vara. Och när barnet börjar gråta skriker han "HÅLL TYST" fast han vet att barn måste få visa sina känslor.

Hela dagen plågas han av skuld. Eftersom mamma måste jobba sent i dag är det pappa som ska hämta på dagis. Därför måste han, med arbetskamraternas kritiska blickar på ryggen, smita iväg lite tidigare och hoppas att chefen inte ska märka något.

– Kan jag få en glass, frågar barnet i butiken. Det är en enkel fråga som skulle kunna besvaras med ja eller nej. Men pappa svarar inte ja eller nej. Istället förvrids hans ansikte i plågor.

– Snälla, snälla Ronja-Kajsa, måste du verkligen ha en glass just nu. Jag oorkar inte höra det där nu...

Pappa ber om nåd och förskoning. Han vet att han är skyldig henne alla glassar i världen bara som en ringa avbetalning på den stora skuld han har till henne, men han ber om förbarmande. Barnet förstår nu att glassen på något mystiskt vis har blivit betydelsebärande och hon kräver den absolut. Förkrossad faller pappa till föga och barnet äter sin glass som nu fått en tydlig och bitter bismak av skuld.

*

Upplysta, rättänkande och ambitiösa föräldrar som alltför ofta gör sådant som de inte vill och alltför sällan sådant som de vill med sina barn riskerar att bli så tyngda av skuld att deras barn känner sig som en börda för sina föräldrar. Det är inte roligt att känna sig som en

börda. Hellre vill man vara uppskattad och efterlängtd. Kanhända kunde vi behöva lite mera lättsinne i förhållande till våra barn utan att för den skull ge avkall på våra goda demokratiska uppfostringsideal? Köp en glass åt ungen eller låt bli. Inse att hon överlever båda delarna.

Gissa vad svenska föräldrar tycker är viktigast i uppfostran av barnen? Ja, inte är det lydnad, renlighet och flit. Det är självständighet. Ett utmärkt ideal inte minst för den yrkesarbetande föräldern. Duktiga barn klarar sig själva. Socialantropologen Gudrun Ekstrand som har jämfört uppfostringsideal i några olika kulturer berättar i en intervju om hur hon sitter på arbetet och ringer efter ett studentrum till sin ganska vuxne son. Genast kastar sig arbetskamraterna över henne, fulla av indignation:

– Det där kan väl han göra själv!!!

Ja, visst kan han göra det själv. Men är det verkligen så upprörande att mamma ringer till studentrumsförmedlingen, undrar Gudrun Ekstrand. Man kan väl hjälpa varandra.

*

Självständiga barn ger förstås också en utväg för den skuldtyngde föräldern. Köp en glass då. Bestäm själv. Men tänk på att pengarna ska räcka till vantar i vinter också. Skyll inte på mig om du får frysa.

Familjens väg från diktatur till demokrati är inte problemfri. Risken är att upptagna föräldrar smiter från sitt ansvar och låter barnen skylla sig själva. Precis som de som tycker att den som inte har vett att spara privat till sin pension, lägga undan pengar till sjukvård eller sätta barn till världen när de inte kan försörja dem, borde få ta ansvaret själva. Man ska inte dalta med folk, då blir de bara osjälvständiga och beroende av staten, säger de. Men det finns inte någon riktig frihet utan trygghet vare sig i familjen eller i samhället utanför. Inte för dem som inte är stora och starka och rika. Så kanske det är dags att återupprätta folkhemmet. I varje fall hemma hos folk.

Det kommer en dag när barnen går sin väg. Vare sig man vill eller inte. Under de ljumma, mörka augustinätter då vattenfestivalen pågick i Stockholm, ordnades dans i Kungsträdgården för stadens alla ungdomar. Med bävan lät jag mina tonårspojkar åka dit. Men bara därför att jag visste att det i Kungsträdgården dessa nätter var gott om poliser. Här fanns möjligheter till fantastiska oväntade möten när hundratals ungdomar från alla delar av stan möttes. Generöst gav vi

dem denna storartade frihet, polisen i Kungsträdgården och jag. Polisen genom sin närvaro. Jag genom att varna och förmana och oroligt vaka med klockan i hand, såsom föräldrar alltid har gjort, därför att det alltid har varit och alltid kommer att vara farligt att vara ung.

Den dag då poliserna vänder ryggen åt de unga och låter dem som vill knarka och slåss bara de håller sig till bestämda områden så hederligt folk inte riskerar att förirra sig dit, och den dag föräldrar slutar att tjata och oroa sig, varna och förmana har friheten frusit till is.

Den demokratiska familjen är ingen idyll. Frihet har aldrig varit lätt att bära. Men flykten från den leder alltid vilse.

”Vuxna lyssnar, men inte på vad vi säger”

Av Josefin, 17 år

17 år är en ålder som ligger mitt emellan myndig och tonåring. Frågan är om jag ska kalla mig *nästan* myndig eller om jag ska hålla kvar vid tonåring. Själv har jag väldigt svårt att bestämma mig. Ibland känner jag att jag skulle kunna flytta hemifrån och klara mig utan nån annan. Ibland känns det fortfarande som om jag vill sätta mig i mammas knä och bara bli omhändertagen.

17 år är en ålder då man söker efter sin identitet. Vem är jag egentligen? Vilka är mina bästa sidor? Vilka är mina sämsta? Man börjar inse att det här är jag och så här kommer jag att vara. Jag kan också känna mig stressad för att jag inte riktigt vet vem jag är. Jag är ju snart myndig och då är man ju inte barn längre. Och vad ska jag bli när jag blir ”stor” (det är bara några månader kvar tills jag blir ”stor”). Vad ska jag jobba med? Tänk om inte mina betyg inte är bra nog. Ska jag bli gatusopare då?

När man börjar gymnasiet så är det ju på *eget ansvar* man jobbar. Det är en stor omställning. Lärarna skäller inte på en när man gjort ett dåligt prov, utan man får tillbaka ett papper där det står ”IG”. Sen är det inget mer med det. Då måste man skälla på sig själv och det är rätt svårt.

Pengar är också en fråga som man börjar fundera över när man blir tonåring. Man kan inte köpa allt som man trodde när man var liten. Man måste planera sitt studiebidrag så att det räcker hela månaden. Det har jag fortfarande lite svårt med, trots att jag själv har fått disponera hela mitt studiebidrag sedan jag var 15 år. Fast när jag tänker efter så är 640 kronor *väldigt lite*. Bara att gå på bio en kväll med pojkvännen kostar ju 150 kronor (75 kronor till biljetten, 40 kronor till MacDonaldis och resten till lite godis). Eller om man ska köpa ett par jeans. De kostar ju nästan 600 kronor. Så fort blir man av med sitt studiebidrag.

Somrarna har också blivit kortare eftersom man måste jobba minst fem veckor för att överhuvudtaget kunna leva under sommarveckorna. Om man inte vill vara hemma hela sommaren eller följa med föräldrarna till nåt landställe 80 mil från alla kompisar. Fast jag ska

egentligen vara glad att jag har fått ett sommarjobb. Många av mina kompisar har inte det.

Vad behöver man egentligen när man är 17? Jag tror att det viktigaste en 17-åring behöver är förstående och trygga föräldrar. Föräldrar som låter oss hitta våra egna vägar fram, men som ändå finns där och tar emot en när man faller. Jag tror också att det är viktigt att man ska kunna prata med föräldrarna som kompisar. Inte bara att föräldrarna ger order eller pikar en. Man måste kunna ha roligt tillsammans med föräldrarna. Jag har läst nånstans att när man ser föräldrarna som sina jämlingar då är man vuxen. Jag är lite rädd för att känna så inför mina föräldrar. Jag är nog lite rädd för att bli vuxen. Måste jag klara mig helt själv då? Jag vill nog inte bli vuxen än, tror jag. Jag tror att tonåren är antingen den bästa eller den sämsta perioden i ens liv. För mig har det, om jag tänker efter, nog varit den bästa.

Förhållandet till andra vuxna blir oftast också annorlunda när man blir tonåring. Både positivt och negativt. De flesta vuxna lyssnar nog bättre, men jag tror inte att de bryr sig så mycket om vad man säger. De tar inte orden på allvar. Om jag till exempel yttrar mig om politiken så lyssnar vuxna visserligen, men det känns som om det jag säger går in i det ena örat och ut genom det andra lika snabbt. Och så får man den där *blicken!* Blicken som säger: "Ja, ja, du är bara 17 år, du kommer att inse senare att det inte är så som du säger!" *Alla* vuxna är inte så, men det flesta faktiskt.

En annan sak som tonåringar behöver är ett eget rum eller i alla fall ett rum där man kan vara i fred. Ett rum som faktiskt är ens eget och där man själv bestämmer hur det ska se ut och vilka som får komma in. Jag tror att det är väldigt viktigt.

Kärlek är också en viktig sak som man upptäcker i tonåren. Man blir förälskad och ibland sviken. När man kommer upp i min ålder blir kärleken något stort och ganska nödvändigt. Från att när man var 11-12 frågade chans, så är det så mycket mer komplicerat och svårt. Man börjar inse att det krävs uppoffring och kärlek från båda för att det ska funka. Här tror jag att föräldrarnas uppfostran och kärlek har väldigt stor betydelse. Ju mer kärlek man fått som liten, desto lättare är det med ett förhållande när man blir äldre. Kärlek är det enda som blir större, ju mer man slösar med den.

Jag tror också att det är viktigt att föräldrarna respekterar att man är jättekär och inte kläcker ur sig sådant som att "ungdomskärlek går snabbt över". Sådant vill man inte höra! Hur ska man då veta när kärleken är äkta? Jag är själv tillsammans med en kille sedan 13 månader tillbaka och det känns väldigt bra. Vi passar jättebra ihop.

Och jag tror att det kommer att hålla länge. Om jag skulle tänka att detta är en "ungdomskärlek som snabbt går över", då skulle ju förhållandet dödfött från början. Det är också väldigt viktigt att man inte försummar sina kompisar när man har en pojkvän. Det är svårt, men man måste för sin egen skull.

Rösträtt vid sexton eller inte? Det är en fråga som jag funderat länge på. Men jag bestämde mig sedan för ett nej! *Jag* är i alla fall inte mogen för det. Jag tror inte att det är så många 16-åringar som är så insatta i politiken så att de kan rösta. Då blir det säkert så att man röstar som föräldrarna. Det skulle innebära att de stora partierna blir ännu större, och tvärtom. Det finns säkert de som är insatta. Men jag är ganska säker på att majoriteten av ungdomar inte är det.

Politiken är jag inte så insatt i. Jag läser i och för sig Dagens Nyheter varje morgon men jag brukar hoppa över politiken. Jag läser mest om olyckor, sporten och framsteg inom forskningen och sånt. Det tycker jag är mer intressant.

Jag har aldrig velat vara den där Svensson som har jobb mellan 9 och 17 och hämtar barn, lagar mat och går och lägger sig. Det livet har jag aldrig strävat efter. Det har väl ingen. Jag vill bli nåt speciellt när jag blir "stor" (eller äldre kanske man ska säga). Så tänker väl alla i tonåren. Man vill bli kändis eller rik.

Men jag är bara en vanlig människa i samhället. Allt kretsar faktiskt inte kring mig. Just nu är jag en sån där vanlig dotter i en Svensson-familj. Men när jag tänker efter så är det inte så farligt.

Dasi

Dasi kommer från Tjetjenien. Hans pappa är soldat och heter Astor. Astor gav sig ut i kriget och Dasi har aldrig sett sin far efter det. Dasi har berättat för mig att han flydde från Tjetjenien med sin mamma. När han kom hit sa regeringen att de skulle åka tillbaka, men regeringen ändrade sig. Dasi fick börja på min skola och vi blev bästisar.

Dasi retades för sitt namn och för sin mörka hudfärg. De kallade honom för "dasset". De slog honom och jag sprang till fröken och till rektorn, men dom sa bara:

– Säg åt dom att sluta reta Dasi, då.

Jag blev ledsen, för dom var så dumma mot Dasi.

Dasis mamma anmälde till polisen, som kom till skolgården, men just då slog inte gänget honom. Regeringen fick höra det här och ett statsråd kom hit, i hemlighet. Hon såg alltihopa och ansåg att något måste göras. Gänget som mobbade Dasi togs till polisstationen och fick betala skadestånd till Dasi

Sedan har Dasi aldrig mer blivit mobbad, för det är att gå för långt om man behöver betala skadestånd.

Patrik, 11 år

Barnets rätt att få vara sig själv

Av Sven G. Hartman

Det är så gulligt med små barn. Man blir lätt så gripen av barns intagande formuleringar och av deras kantiga bokstäver, att man bara ser formen och inte innehållet i det de har att säga. Det är lätt att vi blir så bedårade av ungarnas barnsliga brist på beräkning att vårt eget känslösvall dränker de budskap som barnen vill ge oss.

"Barn har något särskilt som vuxna saknar". Så sa en gång en 12-årig flicka till mig i en intervju. Från sin plats i livsloppet kunde hon blicka tillbaka på sin barndom; hon hade börjat bekanta sig med ungdomskulturen och hon kände väl till hur vuxna kunde vara. Och nu kunde hon sammanfatta sina erfarenheter: Det finns något som de vuxna inte längre har kvar, något som de har förlorat. Orden stämde väl överens med mina upplevelser från många års barnstudier, men jag hade inte själv kunnat formulera det så klart.

I själva verket är den här flickans iakttagelse en spegelvändning av ett antagande som legat till grund för merparten av mer än hundra års barnforskning. Där är det motsatsen som har gällt. Barndomens främsta egenskap har ansetts vara att människan då *saknar* de egenskaper hon senare har som vuxen. Barndomen har betraktats som ett långsamt övergående bristtillstånd. Barnen har beskrivits i komparativa termer, de har bedömts efter skalor med vuxna som måttstock. Man har tagit fasta på vad barn inte (ännu) klarar av att göra, mer sällan har man sett till deras häpnadsväckande förmåga att klara av livet utifrån sina förutsättningar, att ständigt förkovra sig och möta de utmaningar som växandet ställer dem inför.

Den amerikanske utbildningsfilosofen John Dewey kritiserade detta synsätt. Barnens omognad borde i stället förstås som en tillgång, som en kraft, en förmåga att växa - *power to grow*. Växandet är inte något som sker med barnen, det är något som de själva gör med sig. Därför bör vi undvika att beskriva dem som växer som outvecklade,

och dem som slutat växa eller rent av stagnerat som normen för barnens mognadsprocess. Barndomen kännetecknas främst av beroende och formbarhet, menar Dewey, men också dessa egenskaper rymmer i sig en märklig kraft.

Ser vi närmare på barns beroende av omvärlden så finner vi inte bara hjälplöshet och oförmåga, utan också stor kompetens att upprätta relationer och kontakt med andra. Formbarheten rymmer framför allt förmågan att lära av erfarenheter och att därigenom utveckla en beredskap att möta nya situationer. Detta sker med stor flexibilitet och med utvecklande av en rikt varierad repertoar av sociala och kognitiva förmågor.

Principen om barnets bästa måste på barnforskningens område bland annat gälla detta: Att försöka få syn på det som barnen har, även om det är något som vi vuxna saknar. Jag ska nu diskutera några aspekter av denna uppgift.

Krav på sanning

Det finns en inbyggd hederskodex i forskarsamhället. Den innebär bland annat att man ska verka i sanningens tjänst; att ständigt söka ny kunskap och att fördjupa den som redan finns, att alla slutsatser ska vara väl underbyggda, att kritiskt granska egna och andras data, att inte slarva med uppgifter, att inget dölja eller förtiga och att inte tillmäta saker olika vikt allteftersom det passar.

Att arbeta med en sådan inställning är kanske det viktigaste stödet som vetenskapen kan ge till principen om barnets bästa. Barns rätt till respekt kräver att kunskapsbildningen sker med samma allvar och noggrannhet inom barn- och ungdomsforskning som inom andra mer gynnade forskningsdiscipliner.

Dessvärre har det inte varit ovanligt att vetenskapen brustit i detta avseende, just när det gäller barnen. Utan att kritiskt ha granskat riktigheten har vetenskapsmän givit stöd åt fördomar. Exempel på sådana forskarrön är att späda barn kan inte känna smärta, att små barn inte kan känna sorg efter separationer, att barn inte har något att tillföra i frågor som gäller deras eget bästa eller att unga människor inte är vittnesgilla. Sådana föreställningar sanktionerades av män i vita rockar. Andra barnforskare har senare kunnat visa på motsatsen.

All barn- och ungdomsforskning lyder under allmänt vedertagna forskningsetiska krav. Men jag menar att Barnkonventionen också ställer barnforskningen inför specifika krav som gäller valet av forskningsperspektiv och förhållningssätt till de barn som studeras.

Det räcker inte för barnforskaren att leva upp till vetenskapsvärdens hederskodex. Det gäller också att driva principen om den svagares rätt att bli hörd och synas. Man kan säga att Barnkonventionen utmanar forskare att lämna sin forskansning bakom en distanserad och passiv forskningsuppfattning. Jag tror att en sådan positionsförändring skulle göra det lättare att få syn på det speciella som barn har men som de vuxna saknar.

Utvecklingsperspektivet och jakten på symtom

Barnpsykologin har i likhet med många andra forskningsområden hämtat tänkesätt från biologin. Det är inte en slump att Charles Darwin också intresserade sig för utvecklingspsykologi; arternas uppkomst och barnpsykologin sågs länge som två sidor av samma sak. Utvecklingsbegreppet har alltid varit centralt inom barnforskningen. Sak samma gäller för övrigt om andra stora områden inom samhällsvetenskaperna, till exempel antropologi, etnologi och ekonomi. Mycket värdefullt vetande har bildats inom ramen för detta forskningsperspektiv, men det har också fört med sig en del problem.

Utvecklingsbegreppet tycks medföra ett sätt att tänka, som i sin förlängning rymmer värderingar av människor och människors angelägenheter. Dessa värderingar har sällan diskuterats, eftersom de endast indirekt framträder ur forskningsperspektivet. Det krävs kritisk eftertanke om man ska upptäcka dem.

Barnens bästa

Jag tycker att barn ska få mat och vatten. Därför att dom inte ska svälta ihjäl.

Jag tycker att barn ska få åka till ett land där det inte är krig. Därför att dom inte ska bli dödade.

Jag tycker att barn ska ha någon som bryr sig om dom. Därför att dom inte ska bli gatubarn.

Paolo, 10 år

Barnets bästa!

Barn ska ha mat i Somalia. Därför att dom har inte så mycket mat där. Det är viktigt för barnen att få mat. Annars så växer barnen inte. Varje morgon säljer mammorna barnen till fabriker. Där sitter barnen och väver mattor. Barnen får en krona per dag.

Jag gillar att spela fotboll. För att många får inte spela fotboll. En gång hände det mig att jag inte fick vara med och spela fotboll med de andra.

Då sa jag:

– Alla ska få vara med. Du säger bara till dina kompisar att dom får vara med.

– Okey, sa pojken då. Du får väl vara med.

Robin, 9 år

Ett utvecklingsperspektiv brukar bygga på antaganden om att utveckling normalt sett bara kan ske i en riktning, att utvecklingsstadier alltid avlöser varandra i samma följd och att ett senare stadium alltid är mer utvecklat, och därför bättre, än ett tidigare. Hur man tänker sig drivkraften bakom ett utvecklingsförlopp och hur olika utvecklingskedan gestaltar sig och förhåller sig till varandra varierar mellan olika teorier, men i allmänhet leder utvecklingsperspektivet till uppfattningen att ett mer utvecklat fenomen (ett samhälle, en teknologi, ett sätt att tänka, ett sätt att röra sig) är bättre och mer eftersträvänsvärt än ett mindre utvecklat. Utvecklingsperspektivet tycks medföra en oreflekterad utvecklingsoptimism; *bättre och bättre dag för dag*.

Vad har detta inneburit för sättet att betrakta barnen? Det finns skäl att påminna om att utvecklingsbegreppets tillämpning inom antropologin en gång i tiden användes för att legitimera koloniala övergrepp på så kallade outvecklade kulturer runt om i världen. Inom den tidiga barnforskningen har denna tankefigur tillämpats så att man tyckte sig kunna se hur barnen i sin utveckling återupprepar samma utvecklingsstadier som olika kulturer har genomgått. Infödingar var alltså som barn, och barn som infödingar, och därför behövde man inte respektera någondera.

Det har funnits en annan liknande tanke inom utvecklingsperspektivet som går ut på att barnen när de är små helt präglas av det naturgivna, det som finns i deras gener. Först som vuxen blir människan fullt ut en kulturvarelse. Utrymmet för personlig profilering och individuella vägval ansågs vara starkt begränsat under barnaåren. Barnen är enligt detta synsätt bara halvfärdiga människor, men de har möjligheten att bli riktigt mänskliga, när de väl blivit tillräckligt stora. Barn sågs som naturvaror i inskränkt bemärkelse, först som stora kunde de bli kulturvaror. I detta synsätt fanns värderingen att det naturgivna var något som skulle övervinnas, lämnas eller möjligen förädlas. Det av kulturen formade stod för det värdefulla hos människan.

I förlängningen av utvecklingsperspektivet har också funnits föreställningen att allt hos barn, som inte kan ledas tillbaka till det genetiskt givna, är oäkta och onaturligt. Barn ska få vara barn, har man sagt, och bör så långt möjligt förskonas från påverkan. Denna tanke har ibland förenats med romantiska idéer om barndomen som ett paradiskt tillstånd som de vuxna tvingats lämna. Därför skyddar vi med alla till buds stående medel barnen från att äta av kunskapens träd, samtidigt som vi jagar alla de ormar som försöker nästla sig in från alla håll. Sådana föreställningar svarar mer mot de vuxnas behov av förljugenhet än mot barnens behov av stöd i sitt växande.

Tendensen att ständigt jämföra de som är små med de som är stora har lett till att man ofta bara tagit fasta på skillnaderna mellan åldersgrupper. Tillkomsten av Barnkonventionen skulle kanske kunna uppfattas som ytterligare en betoning av hur annorlunda barnen är; som ett främmande folk mitt bland oss andra normala människor. Man bör då komma ihåg att Barnkonventionen i huvudsak är en tillämpning av de mänskliga rättigheterna. Det Barnkonventionen framför allt kan lära oss är alltså att barn också är människor. Med ett sådant perspektiv ser man lättare att likheterna åldersgrupper emellan är större än olikheterna.

Nu går det inte att komma ifrån att utvecklingsperspektivet också har givit mycket värdefull kunskap om barn. Det är svårt att förstå barn, om man inte tar hänsyn till att de inte har de vuxnas fysiska och psykiska förutsättningar i en rad olika avseenden, men det är ett inskränkt perspektiv som också kan hindra oss att se barn som personer och som fullvärdiga medlemmar i den mänskliga gemenskapen. De barnstudier som genomförs med sikte på att beskriva barns utveckling har oftast tagit fasta på barns uttryck som indikatorer på utvecklingsstadier eller som symptom på ett eller annat psykiskt tillstånd. Mer sällan har man tagit barns uttryck som tecken på att de har något att

säga oss. *Vi tycks behöva lära oss att barns tankar inte bara har en (ålderstypisk) form, utan också ett innehåll.* Annars riskerar utvecklingsstudier att ytterligare osynliggöra barnen i vårt samhälle där avståndet redan är så stort mellan generationerna. Då är det risk att de förblir ett främmande folk och att de vuxna förblir främmande för sin egen barndom och barnslighet.

Utvecklingsperspektivet och jakten på symtom har skymt förhållandet att barnen också från sina naturgivna förutsättningar kan utveckla egna kulturformer och finna egna uttryck som har en anmärkningsvärd kvalitet och originalitet. Barnen har något att påstå, de har något eget att komma med, det gäller bara att lyssna och se efter. Frågan varför vi vuxna haft svårt att inse att så är fallet, beror kanske på att vi låtit dessa sidor hos oss själva falla i glömska.

Utvecklingsbegreppet har innebörder som lätt leder till ett asymmetriskt förhållande mellan barn och vuxna (och kanske också mellan medelålders och gamla). Det är – vi här uppe och dom där nere. Och det råder inget tvivel om vilka som lever på vilkas villkor.

Inte ens Barnkonventionen går helt fri från detta synsätt. Hur ska man annars tolka Artikel 12, där det står att "Konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad". När är man i stånd att bilda egna åsikter? Därom råder det delade meningar i olika samhällen och även mellan olika barnexperter. Vad värre är är att konventionstexten relaterar vikten att lyssna till barnen till deras utvecklingsnivå. Yttrandefriheten skulle alltså kunna mätas med mognadsmått, ungefär som storleken på kläder och skor.

Får vi inte en bra barndom förstör vi framtiden

Alla barn ska ha rätt till en bra barndom och får vi inte det kan det förstöra vår framtid. Kärlek är något som vi gärna tar emot. Vi vill bli rätt behandlade av de vuxna, och också ha glädje av dem. Vi vill känna oss trygga av att ha dem i närheten. Även när vi är stora kan vi må bra av att bli omtyckta av någon vuxen eller äldre.

Charlotte, 9 år

Ändå har det i alla tider funnits åskådningar som försökt lära oss motsatsen. Den österländska visheten har alltid förordat ett ömsint och hänsynsfullt förhållningssätt mot de små. Själavandringsläran har lett till föreställningen att den själ som tagit sin boning i det lilla livet lätt tröttnar och ger sig av igen om den inte får ett kärleksfullt bemötande. Jesus försökte lära sina lärjungar att de skulle omvända sig och bli som barn. Upplysningstidens humanism upptäckte barndomen och gav oss uppmaningen: "Människor, var mänskliga! ... gentemot alla stånd, alla levnadsåldrar....Älska barndomen, gynna dess lekar, dess nöjen, dess älskvärda instinkt!" Den polske läkaren och pedagogen Janusz Korczak (mer om honom senare) arbetade i humanistisk anda med studier av barns utveckling. Han skrev så här:

Ni säger:

Det är tröttsamt att umgås med barn.

Det är riktigt.

Ni tillägger:

Därför att man måste sänka sig till deras nivå, böja sig, kröka på ryggen, göra sig liten.

Men där tar ni fel.

Det är inte det, som är det mest tröttsamma. Det är snarare det faktum att man måste höja sig, så att man når upp till deras känslor.

Sträcka på sig, göra sig längre, ställa sig på tå.

För att inte såra dem.

Antropologin har numera visat att så kallade primitiva kulturer är mycket mer avancerade än vad man tidigare kunde föreställa sig, inte minst när det gäller förmågan att anpassa sitt liv till miljön. En liknande tendens kan man märka inom modern barnforskning. En del forskare har lärt sig att se stora kompetenser också hos små barn. Den gör som Korczak; de ser och häpnar.

Barnets bästa omsatt i handling

En etisk princip, som den om barnets bästa, förutsätter att den kan omsättas i handling. Vi har sett exempel på hur samhället med hänvisning till tvingande omständigheter funnit sig nödsakat att bryta mot de höga principer som hyllats i andra sammanhang. Därigenom visar makten i handling vilka principer som faktiskt gäller.

Jag vill inte diskutera flyktingpolitik, socialtjänst och ungdomsvård, eller det ekonomiska underlaget för arbetet på dessa samhälls-

sektorer. Detta vet jag inget om. I stället vill jag diskutera vuxenvärldens förhållningssätt till barn och unga i mer allmänna ordalag.

En tvångsavvisning, en vårdnadstvist, en bidragsprövning, ett kvartssamtal kan genomföras på olika sätt, även när de yttre villkoren är besvärliga. *Principen om barnets bästa borde kunna innebära att också handlingar som går emot barnets intressen kan genomföras på ett anständigt sätt, utan att skrämma och såra.*

Samhällets representanter är i sådana här fall också representanter för vuxenvärlden gentemot barnen. Deras handlande måste då genomsyras av ett lyssnande och inkännande förhållningssätt; ett sådant förhållningssätt är den erfarna moraliskt skyldig att visa gentemot den oerfarne, den starkare mot den svagare.

I detta avseende skulle vuxna kunna lära sig mycket av barn. Det är en vanlig erfarenhet hos dem som arbetar med unga människor, att barnens lojalitet med sina vuxna är större än de vuxnas lojalitet gentemot sina barn.

Jag har svårt att hitta ord för att beskriva det förhållningssätt som jag här efterlyser. Kanske skulle man kunna kalla det för ett *tillmötesgående förhållningssätt* eller en tillmötesgående pedagogik. Den förutsätter att man har goda kunskaper om barn, i synnerhet om just de barn som man möter i arbetet. Den kräver att man respekterar barnen som personer och inte skadar deras värdighet. Den kräver förmåga att lyssna på röster nerifrån, inte bara till dem som kommer ovanifrån. Kanske förutsätter ett sådant förhållningssätt också att man själv minns hur det var att vara liten och rädd.

Jag tror också att det vore en hjälp för många om man hade en yrkesetisk kod till stöd när man som samhällets och vuxenvärldens representant arbetar med barn i utsatta lägen. Det borde också föras en medveten etisk debatt på området.

Barnets bästa är en nalle

Ett barn ska ha en nalle. För den hjälper mot räddhet. Ett barn ska få mat varje dag. Annars svälter han eller hon ihjäl. Ett barn behöver en säng. För annars får man inte mycket sömn. Barn måste ha ett hem att bo i.

Caroline, 10 år

Principen om barnets bästa riktar också en uppmaning till barnforskningen att pröva sina förhållningssätt. I forskningen kan detta ta sig en rad olika uttryck. Givetvis gäller gängse forskningsetiska riktlinjer som till exempel principen om frivillighet och självbestämmande för de medverkande och konfidentiell behandling av forskningsmaterial och skyddandet av deltagarnas integritet och anonymitet. Men det gäller också själva förhållningssättet till de barn som berörs av forskning.

Det gäller inte bara att tillämpa olika forskningsperspektiv *på* barn i olika avseenden. Det gäller också att belysa barnens egna perspektiv på verkligheten så att vi också forskar *med* barnen. Forskare säger ofta att de måste titta närmare *på* det ena eller andra som gäller barn. Jag tror att mycket värdefull kunskap kunde vinnas om man också såg på världen *tillsammans med* barn. De som arbetar med barn som forskare eller pedagoger skulle i Barnkonventionens anda mycket väl kunna ta som sin uppgift att för omvärlden presentera barns sätt att se och uppleva denna värld.

Tänk så bra vi har det!

Jag tycker att det är synd om de barn som bor på gatan. Jag önskar att jag kunde göra något åt det. Tänk så bra vi har det jämfört med dom. Vi har ett hus att bo i, mat så vi klarar oss, en mamma och en pappa som kan hålla om oss när vi är rädda. Medan de kanske inte har några föräldrar som håller om dem, ingen mat för dagen.

Här i Sverige brukar vi säga till varann: Så orättvist att du har en nalle! En sådan vill jag också ha!

Men barnen på gatan säger: Så orättvist att du bor i hus och inte jag.

Stephanie, 9 år

Barn reflekterar över sina liv. De strävar efter att vidga sin horisont och att göra sin tillvaro begriplig. Spädbarnet lyfter sitt tunga huvud för att få syn på världen. Med språkets hjälp försöker barnet sedan att få grepp om tillvaron. Vi kan bevittna ett möte mellan världar, mellan barnets inre världsbild och omvärlden. Barns eget sätt att se på tillvaron är fortfarande ett i stora delar okänt fält. Deras livssituation och deras sätt att förhålla sig till den utgör ett eget universum av imponerande dimensioner. Man kan se det som en särskild barn- och ungdomskultur, som förtjänar ett eget studium, utifrån sina egna förutsättningar, utan att filtreras genom den etablerade forskningens distanserade teorier.

Forskningsmetodiskt kan detta ske på olika sätt, framför allt genom att man använder barn som medagerande informanter och inte bara som studieobjekt. Forskaren ska inte bara spana efter symtom och indikatorer i barnens olika uttryck, utan mer ta fasta på vad de har att säga. Forskaren skulle i sin resultatredovisning sträva efter att låta barnen framträda i helfigur, inte sönderstrimlade som i en börsrapport. Då skulle innehållet i det barn tänker bli minst lika viktigt som formen. Så är det i allmänhet inte i barnforskningen. Det har nog i sin tur bidragit till att så många förväxlar barns *förmåga* att uppleva, känna och reflektera med deras *färdigheter att uttrycka* upplevelser, känslor och reflektioner.

Motivet för ett sådant förhållningssätt till barn i forskningssammanhang är inte så mycket att barn är annorlunda, utan att de är människor. Detta förhållningssätt ansluter till en humanistisk tradition där vördnaden för människans väsen förenas med ivriga studier av hennes naturgivna och förvärvade egenskaper. En varsam och seriös barnforskning för oss i kontakt med en av de mer repektgivande variationsformer som det mänskliga kan ikläda sig. Kanske är det rent av så, att barnen har kvar mer av sin mänsklighet än vi vuxna och att detta gör det särskilt angeläget med barnstudier.

Jag hatar bananer

När jag var på dagis skulle vi äta frukt efter maten. Tyvärr var det ofta banan. Jag satt bara där och tittade på bananen och fröknarna stod och tittade på och jag var tvungen att äta upp den. Sen blev jag spyfärdig och ...JAG HATAR BANANER!!!!

Mattias, 9 år

Det som jag här efterlyser kan tyckas vara något sentimentalt. Det är ju så gulligt med små barn. Man blir lätt så gripen av barnens intagande formuleringar och av deras kantiga bokstäver, att man bara ser formen och inte innehållet i det de har att säga. Det är lätt hänt att vi blir så bedårade av ungarnas barnsliga brist på beräkning att vårt eget känslosvall dränker de budskap som barnen vill ge oss. Vi missar innehållet för att vi blir så förtjusta över den barnsliga formen. Men ett barnnära förhållningssätt har ingenting med sentimentalitet att göra. Hos barn finns också motbjudande och skrämmande sidor som överallt i vår tillvaro. Kanske är det först när vi verkligen ser alla barnets kompetenser och tillkortakommanden, ljusa och mörka sidor, som vi erkänner att de verkligen är våra medmänniskor.

Barnperspektiv i samhällsdebatten

Ibland tycker man sig se mönster i historien. En egenhet som framträder när man försöker få ett fågelperspektiv på samhällsutvecklingen är att intresset för barnens situation i samhället och för barnomsorg och skola tycks öka i kristider. Åren före och efter första världskriget gick flera stora reformpedagogiska strömningar över världen. Efter andra världskriget genomgick skolväsendet en omvälvande omläggning i flertalet västländer, allt för barnens och samhällets bästa. Jag tror att denna tendens åtminstone delvis hänger samman med insikten om att det alltid är barn och andra värnlösa som får det svårast under kristider och att barnen är bärare av morgondagens samhälle

Barnen utgör en stor grupp i samhället. Mer än hälften av jordens befolkning är barn. Insikten om detta tycks variera med tidsandan. De senaste tio åren har både den svenska skolan och det svenska välfärdssystemet förändrats på ett genomgripande sätt. Jag har en bestämd uppfattning att principen om barnets bästa inte har varit vägledande för denna utveckling. Det märks genom att barn och unga i så stor utsträckning har saknats i de texter och de överväganden som legat bakom reformerna.

Jag tror för övrigt att det finns åtskilligt i vår kultur, som bidrar till att ytterligare försvåra kommunikationen över åldersgränserna. Ta till exempel detta med att berätta historier om barn. Skrattaren står i allmänhet på den vuxnes sida. Det är det barnsliga som förlöjligas. Det finns TV-program som satt detta i system. Barn är bildmässiga och söta. Deras yttranden lyfts ut ur sina sammanhang och blir då oemotståndligt komiska. Och de vuxnas skratt ger uttryck för en

grumlig blandning av förtjusning och förakt. Det är som om vuxen- världen behövde skapa distans till barnen, till det barn talar om och till den egna barndomen. Detta stärker på inte sätt barnens ställning, det visar inte ett lyssnande förhållningssätt och det kan inte vara förenligt med principen om barnets bästa

I vårt land föregicks tidigare beslut i stora samhällsfrågor av grundliga forskningsprojekt där konsekvenser och förutsättning analyserades utifrån olika samhällsgruppers situation, inte minst barns och ungdomars. Först därefter fattades beslut. Så tycks inte längre vara fallet. Nu är det bråttom. Nu är det visionärernas tidsålder; så kallade visioner om än det ena, än det andra, är viktigare än kritisk blick och välgrundat vetande.

För tio år sedan startade en ny lärarutbildning för grundskolan. Den nya uppläggnigen innebar att de studerande fick en längre utbildning, men väsentligt mycket kortare studietid för sociala och barnnära kunskapsområden. I dag rapporteras stora problem i skolorna på just det mentalhygieniska och sociala området.

Jag tycker att man kan ta barnkonventionens princip om barnets bästa som en uppmaning till myndigheter att regelmässigt utreda vilka konsekvenser som samhällsförändringar får för barnen, och särskilt då barn från utsatta grupper. I dag saknas alltför ofta ett barnperspektiv i samhällsdebatten. Möjligen är det en alltför lättköpt poäng att påpeka att det märkts i debatten att barn inte har rösträtt och inte heller någon nämnvärd köpkraft. Den Barnkonvention som våra politiska representanter undertecknat skulle förhoppningsvis uppmana politiker och andra ansvariga att bättre bevaka barnens intressen, *just för att* de saknar röstkort, körkort och plastkort.

Barnets rätt till respekt

Den nu gällande Barnkonventionen är inte det första försöket att slå fast barnets rättigheter. 1924 utformades en Genève-deklaration om barnets rättigheter. Det skedde inom ramen för Nationernas Förbund. Vi vet vad som sedan följde under 30- och 40-talen. Stora internationella kriser utplånade Nationerna Förbund – och alla högtidliga deklarationer. Då som nu, var det barn som led svårast av förtrycket, kriget och svälten. En av dem som deltog i det offentliga samtalet om 1924 års Genève-deklaration var den polske författaren, barnläkaren och pedagogen *Janusz Korczak*. För eftervärlden har han blivit mest känd för det sätt på vilket han valde att sluta sitt liv. Inflytelserika män ville ge honom fri lejd ut ur Warszawas judiska getto. Han

avböjde. Han stannade tillsammans med sin personal hos de över tvåhundra barnhemsbarn de hade ansvaret för. De följdes åt in i förintelsen i Treblinkas gaskamrar. De av hans medarbetare som överlevde betonade att Korczaks liv och arbete för barn och unga betydde mer än hans martyrdöd.

Korczak skrev så här i sitt pedagogiska huvudarbete *Hur man älskar ett barn*:

Jag efterlyser ett Magna Carta för barnens rättigheter. Jag har kommit fram till tre grundläggande rättigheter, men de skulle kunna vara flera.

1. Barnets rätt till sin död.
2. Barnets rätt till den dag som i dag är.
3. Barnets rätt till att vara den han eller hon är.

Med dessa tillspetsade formuleringar angrep Korczak tre grundläggande misstag i sin samtids förhållningssätt till barn. För det första, överbeskydd och förbud som avskärmar barnet från livet och lätt kväver dess livslust och växtkraft. För barnets bästa måste man ge barnet frihet att leva, trots att ett levande liv kan vara livsfarligt.

För det andra, tendensen att nonchalera barnens nu och i dag, för att i stället inrikta allt intresse på deras framtid som vuxna. Detta är att förvandla barn från växande människor till investeringsobjekt, till brickor i framtida marknadsprojekt. Principen om barnets bästa kräver att vi ser bort från lockande marknadsandelar och öppnar ögonen för barnen som våra medmänniskor.

Det bästa för barn

För barnets bästa ska föräldrar inte slåss för då mår barnet inte bra. Barnet måste ha kärlek. Barn måste ha mat för de kan bara leva i två veckor utan mat. Barn måste ha ett bo för de kan inte leva ute. Barn måste ha kläder så de inte fryser.

Kim, 9 år

För det tredje, tendensen att pressa barn med överkrav, att snabba på deras mödosamma arbete med att växa och mogna. Det är att förmäna barnen rätten att vara sig själva för att i stället göra dem till vuxna miniatyrer. Principen om barnets bästa vill låta barn vara barn och ge dem möjlighet att utveckla det som barn har, men som många vuxna saknar.

Janusz Korczak hör också till dem som på allvar reflekterade över den människosyn som vi tillämpar på dom som är små. Han skrev mycket om barn och för barn. Ett av hans viktigaste bidrag är en liten skrift med rubriken *Barnets rätt till respekt*. Det är ett manifest som kom till i samband med att han föreläste i barnpedagogik i Warszawa. Hans budskap var att det inte räcker med att vi lär känna barnet genom vetenskap och forskning. Vi måste också lära oss att erkänna barnen som varelser med egenvärde, som medmänniskor.

Därför kräver han respekt också för barnens okunnighet, en okunnighet som bottnar i att barn inte har lika lång livserfarenhet som vuxna. Han kräver respekt för arbetet och idogheten bakom barns växande kunskap, men också för deras tårar och misslyckanden. Han visar vördnad inför mysteriet och svängningarna i växandets möda. Han vill skydda barnets ägodelar, tillgångar och intressen. Framförallt kräver han respekt för det som är barnets nu. Hur ska de annars klara av morgondagen om vi inte unnar dem ett medvetet ansvarsfullt liv i dag.

Korczaks pedagogik präglas av ett tillmötesgående förhållningssätt och bygger på tre fundament. Den *praktiska kunskapen*, som han förvärvade genom att leva och arbeta tillsammans med barn i de barnhem han förestod. Hans praktik var vid och omfattande både när han verkade som läkare, pedagog och skribent. *Vetenskapen* växte snabbt också på Korczaks tid. Själv bedrev han forskning inom såväl barnmedicin, pedagogik och socialpedagogik. En humanistisk övertygelse, *en värdegrund*, som genomsyrade hans arbete.

Det är på den sistnämnda punkten som han gjort sin mest bestående insats och det är på det området som han enligt uppgift ska ha inspirerat arbetet med våra dagars Barnkonvention.

Det räcker inte för pedagogen att veta mycket, eller att utveckla ett gott pedagogiskt handlag. De som arbetar med barn måste också ha något att tro på, något som driver dem i deras gärning. Korczak försökte formulera en sådan grundsyn. Barnkonventionen kan kanske också beskrivas som ett sådant försök, fast på en mer formell politisk nivå.

Korczak upplevde själv flera krig under sin drygt sextioåriga levnad. De flesta av dem som läkare. Man kan fråga sig vad en över-

tygelse med humanistiska förtecken kan ge för stöd inför sådana erfarenheter.

För Korczak tycks det ha inneburit att han i ännu högre grad höll fast vid sin humanistiska grundsyn. Han såg barnen som vägen till en bättre värld. Fred och frihet, utveckling och framtid beror på hur vi förhåller oss till barnen. Ge barnen en dräglig tillvaro, behandla dem som människor, då ökar deras möjligheter att bygga en bättre framtid. – Detta är att se barnen som framtidssubjekt, och inte som investeringsobjekt. Detta är att ställa sig solidarisk med det goda mot det onda. Det är att hävda den svagares rätt mot den starkares. Det är att tända ljus i mörker.

Kanske kan man se Korczaks liv som en tillämpning av principen om barnets bästa. Under alla omständigheter var det ett sätt att erkänna att barn har något speciellt som vuxna saknar.

Litteratur

- Dewey, J. *Democracy and Education*. New York: The Free Press. 1916/1964.
Hartman, S. G. *Barns tankar om livet*. Stockholm: Natur och Kultur. 1986.
Hartman, S. G. Barnets rätt och barnets tankevärld. Anförande vid ett riksmöte med anledning av lanseringen av Barnkonventionen. Ingår i *Barns livsfrågor som pedagogisk arena. LiU-PEK-AR-34*. Universitetet i Linköping. 1992.
Korczak, J. *Barnets rätt till respekt*. Stockholm: Natur och Kultur. 1988.
Korczak J. *Hur man älskar ett barn*. Stockholm: HLS-förlag. 1992.

Min tid på dagis

Jag gick på ett dagis med tre avdelningar. Min avdelning hette Jordgubben. På mitt dagis var det jätteroligt, snälla fröknar och bra kompisar. På dagis hade vi ett tält som vi brukade leka i. Vi brukade vara några flickor som lekte där inne. När killarna inte hade något att göra kom dom och rev tältet. Då började vi jaga dom.

Vi hade mysstund efter lunch. Då läste fröken en bok för oss. Vi låg på madrasser. Efter mysstunden skulle vi ställa undan madrasserna (det var ett skåp utan dörr så var det skivor i med ett smalt mellanrum så att bara madrasserna fick plats). När vi lekte kurragömma brukade vi gömma oss där. Men när killarna kom och hittade oss stängde dom in oss i skåpet och började killa oss.

Anna, 3:e klass

Dikt om barnets bästa

Även om du är munk, katolik eller gillar punk eller kanske du är tysk, arab eller rysk så måste du få ha vänner i alla olika länder.

Respekterad måste man va annars mår ingen bra.

Man måste få äta sig mätt, det är ju normalt, lätt som en plätt.

Bara pengar saknas...

Alla måste vi hjälpa, så ingen behöver svälta.

Alla ska få ha det bra, så ska det va'

Ellen, 11 år

”Det enda jag har kvar från dagis är mina pärlplattor”

Av Anders, 13 år

Jag heter Anders och är 13 år. Jag har gått i skolan i över sex år och det är tråkigt. Hemma brukar jag spela TV-spel, bygga lego, göra läxor eller bara slappa på sängen med nåt att läsa och det brukar bli serier.

När jag var elva månader hade inte mamma och pappa tid att ta hand mig eftersom de måste jobba också. När jag började på dagis kunde jag inte prata och jag grät när mamma lämnade mig. Men Rita trösta mig. Hon var dagisfröken och det var hon under hela den tid som jag gick där, i sex år. På dagis fick jag vänner och teknikintresse. Med tiden blev jag större och bättre på en massa saker. Jag har byggt lego sen jag var mycket liten och på dagis kan man nog säga att jag var bäst på att bygga. En annan sak som jag var bra på var att göra pärlplattor. En vacker, rolig och kreativ konst. Perfekt för mig. Min bror var inte lika bra på att göra pärlplattor men han var bra på att bygga med lego.

Dagis var en del av mitt liv och på dagis lärde jag mig en massa saker. Till exempel att gunga. Varje gång vi var ute så brukade jag sticka till gungorna. Jag hade en speciell favoritgunga. Det var den i mitten. Jag minns att på tisdagarna var det planering på förmiddagarna. Då var vi barn tvungna att vara ute även om det var 27 minusgrader, men vid lunchtid fick vi komma in igen. När jag började skolan försvann alla mina kompisar från dagistiden. Allt glömdes bort. Det enda som jag har kvar är mina pärlplattor.

Att börja skolan var som att kliva in i en ny värld. Jag hade ingen kompis med mig från dagis men snart träffade jag nya. Efter skolan gick jag till fritids som låg i skolan. På fritids var det kul. Där fanns också lego i massor och ett kuddrum. Lågstadiet gick så där... Ettan gick snabbt. Tvåan: En lååååång plåga. Trean: sådär, rätt snabbt. I fyran började jag på ett nytt fritids, som var tråkigt. Där fanns inte mycket att göra; lyssna på musik, läsa och äta äckligt bröd. De plågade mig med att servera Skogaholms delikatesslimpa till varje mellanmål, urk...! Femman var ett tråkigt läsår. Jag orkar inte skriva så mycket om eländet så det får räcka med att jag lyckades plåga mig

igenom det. I sexan blev jag kung i skolan. Ja, inte riktigt, jag delade det med 36 andra kompisar. Vi hade ett bandylag och jag fick äran att vara målvakt eftersom jag var så bra på det. Vårt lag var bäst. Det märktes dock inte i bandyturneringen eftersom vi åkte ut. Men det berodde på inkompetenta domare och på gympaläraren. Vi hade en lyxhall att träna i. Men den försvann snart och allt annat försvann också och jag började högstadiet.

□ □ □

Ge röst åt barnet

av Louise Sylwander

Principerna om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals är Barnkonventionens två fundament. De hänger intimt samman. För att *bedöma* barnets bästa måste barnet själv ges möjlighet att framföra sina synpunkter. För att *tillgodose* barnets bästa måste barnets egna synpunkter tillmätas betydelse.

”Det är dom vuxna som bestämmer. För det är dom som föder barnen. Jag ger min bestämdhet till min mamma. Så bestämmer mamma över mig. Men jag får bestämma över mina saker, mina leksaker. Mamma bestämmer över tallrikarna, visparna, slevarna, kopporna, gläsen och alla de andra sakerna”.

Så uttrycker sig Daniel, 5 år. Som han ser världen domineras den helt naturligt av vuxna, särskilt mamma. I takt med att Daniel blir äldre kommer han dock att upptäcka att vuxna fortfarande i hög grad bestämmer över hans liv och att hans möjligheter till eget inflytande i samhället är begränsade.

Tanken att barn ska ges tillfälle att uttrycka sina åsikter innan beslut fattas som rör dem är en ovan tanke för många vuxna och för samhällets sätt att fungera. Fortfarande saknas formella strukturer som ger barn en reell möjlighet att påverka. Fortfarande tillvaratas inte de ungas synpunkter och idéer utanför familjen på ett sätt som sätter synbara spår i samhällsbesluten. Fortfarande är det främmande för många vuxna att barn skulle ha en åsikt av betydelse och någonting viktigt att lära oss vuxna.

Barn och unga har tillräcklig kompetens för att medverka i beslut som rör deras situation och omgivning, var och en efter sin ålder och mognad, men de behöver vuxnas stöd för att kunna utveckla denna förmåga. Det är ett barnperspektiv som tar sin utgångspunkt i två av de mest grundläggande principerna i FN:s konvention om barnets rättigheter, Barnkonventionen.

Barnkonventionens artikel 3 säger att "barnets bästa skall sättas i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barnet, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ".

Vidare ska det barn som är i stånd att bilda egna åsikter enligt artikel 12, "tillförsäkras rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till ålder och mognad".

Dessa två fundament i Barnkonventionen måste alltid, enligt min mening, ses i ett samspel med varandra, först då kan barnets eget perspektiv bli tydliggjort. Att fatta ett beslut som berör ett barn och som ska vara till det enskilda barnets bästa är, som jag ser det, i princip omöjligt om inte barnet också fått tillfälle att föra fram sina åsikter, ge sin syn på situationen och om vad som är viktigt eller oviktigt sett ur just det barnets ögon.

Ett utmanande perspektiv

Intresset för barnets rättigheter och barnets eget perspektiv på tillvaron har ökat framförallt inom forskningen och i de verksamheter som riktar sig till barn och unga. I högre grad än tidigare ser vi på barnet som en aktiv och skapande samhällsmedlem. Även bland politiker och beslutsfattare har det blivit alltmer opportunt att tala om ett barnperspektiv. Men ännu stannar det för det mesta vid läpparnas bekännelse. I vardagens beslutsfattande är det fortfarande de invanda attityderna till barn och unga som gäller. Barnets bästa väger ofta lätt i förhållande till andra intressen och prioriteringar och vuxna beslutar över huvudena på barn och unga utan att fråga efter deras åsikter.

Det kanske inte heller är så konstigt. Idén om barnet som en person i stånd att formulera egna uppfattningar och med rätt att föra fram sina åsikter är ju ganska ny. Vi behöver inte gå så långt bak i tiden för att hitta helt andra synsätt. Ordspråket "Din vilja växer i skogen" beskriver ganska tydligt barnets ställning i tidigare generationer. Barn betraktades ända långt in på 1900-talet som sina föräldrars ägodelar utan egna särskilda rättigheter. Barndomen tillskrevs inget värde i sig utan sågs i hög grad som en förberedelse för vuxenlivet. Dåtidens barnuppfostran syftade i första hand till att kontrollera och forma barnet utifrån föräldrarnas vilja och förväntan. Barnets egna önskningar togs ingen större hänsyn till.

I det perspektivet har barnets ställning i samhället och inom familjen onekligen förbättrats. Men det dröjde ända till 1996 innan en

uttrycklig regel infördes i föräldrabalken som gav barnet rätt att komma till tals i frågor kring vårdnad och umgänge. Här har Barnkonventionen inneburit en milstolpe i synen på barns rättigheter eftersom en av de grundläggande principerna i Barnkonventionen just slår fast barnets rätt att få framföra sina åsikter och få dem beaktade i alla frågor som rör det.

Barnkonventionens barnperspektiv är utmanande för vuxna i allmänhet och kanske för beslutsfattarna i synnerhet. Att lyssna till barns och ungas eget perspektiv och utifrån det formulera vad som är barnets bästa innebär i realiteten att ta ställning i intressekonflikter och ibland komma till både ovana och obekväma slutsatser. Barn och ungas rätt att komma till tals och få inflytande kan inte stärkas i samhället utan att andra intressen ifrågasätts och i vissa fall beskärs. Utsatta barn som formulerar behov av samhällets insatser som kan upplevas kränkande av föräldrarna, är ett exempel. Ökat elevinflytande i skolan som sker på bekostnad av rektors och lärares traditionella maktutövning är ett annat.

Det är därför en viktig markering att särskilda regler om barnets rätt att få uttrycka sina åsikter enligt artikel 12, nu finns införda i föräldrabalken, utlänningslagen och snart också i en omarbetad socialtjänstlag. Detta gäller dock bara det enskilda barnets rätt att komma till tals i en personlig situation. Artikel 12 bör enligt min mening, tolkas mer långtgående än så och även omfatta barns och ungdomars rätt att föra fram sina åsikter i alla frågor som rör dem.

Därför behövs det en fortlöpande genomgång av all relevant lagstiftning där regler kan vara aktuella om rätten för barn och unga – som enskilda individer eller som grupp – att få säga sin mening. Jag tänker till exempel på hälso- och sjukvårdslagen, plan- och bygglagen och kommunallagen. Barn som av olika orsaker inte vill eller kan uttrycka sin mening måste självklart också respekteras. Barns och ungas rätt att komma till tals ska alltid ses som en rättighet – det får aldrig uppfattas som en skyldighet för barnet. Skyldigheten ligger hos dom vuxna att verkligen vinnlägga sig om att de barn som vill får säga vad de anser i en viss fråga.

Men att låta barn komma till tals genom lagstiftning är bara ett första steg på vägen eftersom intentionerna i barnkonventionen går längre än till bara lagregler. Det handlar i högsta grad om hur sådana lagregler också ska tillämpas i praktiken. En förutsättning för detta är ett aktivt förändringsarbete i samhället i stort för att skapa ett medvetet barnperspektiv. Ett barnperspektiv som innebär att aktivt söka upp och ta till vara barns och ungdomars åsikter och kunskaper i deras egen omgivning.

Att på allvar börja lyssna till barn och unga ställer helt nya krav på beslutsfattare, på de verksamheter som berörs och på samhället i stort. Det innebär för vuxna att följa i barns och ungas fotspår och ha en beredskap att ta konsekvenserna av det vi ser och får höra. I ett medvetet barnperspektiv är nämligen kunskapen om hur barnet och den unge själv vill ha det och deras syn på tillvaron av central betydelse.

Respekt för barn

Att följa i någons fotspår kräver en lyhördhet och en insikt om att vi vuxna inte alltid vet den rätta vägen utan har något att lära av de unga själva. Det förutsätter också att barnet får uttrycka sina åsikter i en dialog med vuxna, i ett möte, i ett samtal. Då måste krav ställas på utrymme för sådana möten och dialoger. Skolpersonal som har tid att prata och fråga. Föräldrar som bryr sig och orkar möta sina barns behov. Socialsekreterare som anstränger sig för att sätta barnets perspektiv i fokus. Domstolar som tar ansvar för att barnets egna åsikter inhämtas och tillmäts betydelse.

”Jag tycker att dom vuxna ska lyssna på barnen. Barn har också något viktigt att säga. Fröknarna lyssnar inte, dom bara pratar med varandra. När jag har varit hos min pappa då vill jag berätta om det när jag kommer till dagis. Då går fröknarna för dom har så mycket att göra, säger dom.” *Mona, 5 år*

Varje enskilt barn har förstås sitt eget perspektiv. Konkret handlar det om hur omvärlden ser ut just ur det barnets synvinkel, vad de ser, hör, upplever och känner i en viss given situation. Detta perspektiv förändras i takt med barnets utveckling och påverkas av förändringar i barnets omgivning.

Utgångspunkten för ett barnperspektiv måste vara respekten för barnets fulla människovärde och integritet. Med integritet menas normalt rätten till skydd mot fysiska angrepp och rätten att få sina åsikter respekterade. I integriteten ingår också rätten till personlig avskildhet och en privat sfär. Ska integriteten i denna mening kunna upprätthållas krävs att den enskilda människan har möjlighet att själv kunna påverka sitt liv och själv bestämma vissa saker. Det gäller såväl vuxna som barn – också de allra minsta barnen. Deras möjlighet att själva bestämma är dock av naturliga skäl starkt begränsad. Men framförallt är den beroende av av vuxna.

Till och med de minsta barnen ger tydliga signaler om sina centrala behov och önskningar som mat, torra blöjor och närhet till

andra människor. Detta kan ju verkligen ses som ett uttryck för behovet av att själv få bestämma över sin egen person. Alltså när barnet vill äta eller sova, kramas eller vara ifred. Det kräver i sin tur stor respekt och inlevelseförmåga av den vuxne. När barnet växer och blir äldre ökar barnets behov av och rätt till att få bestämma själv över allt mer i sitt liv. Detta kommer också till uttryck i Barnkonventionen. I takt med stigande ålder och mognad ska barnets egna åsikter tillmätas allt större betydelse, artikel 12.

Men ett barn som av olika orsaker inte har förmågan till eget självbestämmande behöver en vuxen som tar på sig ansvaret för att skyddet av barnets integritet ska upprätthållas. Det innebär dock att barnets eget självbestämmande inte så sällan blir kränkt. I praktiken sker det när den vuxne driver igenom sin vilja mot barnets önsningar. En sådan kränkning är acceptabel bara om det sker utifrån "barnets bästa" som uttrycket låter.

Barnets rätt till inflytande

I vårt samhälle finns det många olika meningar om vad som kan anses vara barns bästa eller hur barns behov bäst kan tillgodoses. För att få reda på vad som är bäst för ett enskilt barn måste barnets egen röst ha en framskjuten plats i bedömningen. Beslut kring barn och unga får inte byggas på det vuxna barnperspektivet utan snarare på förmågan att ta reda på och förstå barnets eget perspektiv i kombination med allmänna kunskaper om barns utveckling, behov och rättigheter. Sådana kunskaper måste alltid vila på vetenskaplig grund med systematisk uppföljning och utvärdering.

Barnet behöver också få tillräcklig information som är anpassad efter ålder och mognad, kring vad som ska hända och om konsekvenserna av olika beslut. Allt detta ställer således stora krav på alla de grupper som har ansvaret för beslut kring barn och unga och förutsätter kunskap om barn, om samtals teknik med barn samt en öppenhet att ta till sig det som barn kan komma berätta i olika situationer. Här måste till metodutveckling, utbildning och fortbildning av många olika yrkesgrupper som till exempel jurister och socialarbetare.

Som jag nämnde tidigare kan Barnkonventionens artikel 12 dock inte enbart gälla enskilda barns personliga förhållanden utan måste ges en vidare mening och även omfatta barns och ungdomars rätt att föra fram sina åsikter i alla frågor som rör dom. Även i detta sammanhang måste artikel 12 ses i förhållande till artikel 3 som handlar om

principen om barnets bästa vid alla åtgärder som rör barn. Tolkad på det sättet ger artikel 12 ett starkt stöd för barns och ungdomars inflytande i beslutsprocesserna på alla nivåer i samhället. Enligt min mening är detta en av de största utmaningarna som vuxenvärlden har att hantera i den nära framtiden.

Sofie som är 10 år skriver följande i, som hon kallar det, ett brev till vuxna;

”Skrik inte till barn, köp inte saker. Ge mer kärlek till barnen. Lämna kvar skogen. Vi behöver den. Innan ni bestämmer, tänk efter hur det var att vara 10 år. Tänk efter innan ni tar bort något. Fråga barn innan ni gör något. Skräm inte barnen.”

Frågan om åsiktsfrihet, inflytande och medbestämmande är av central betydelse för barns och ungas känsla av mening i tillvaron. De vill ha inflytande över sina liv, inte bara inom familjen utan också i skolan, på fritiden, i bostadsmiljön och i närsamhället. Förutom i Barnkonventionen har unga människors rätt till inflytande också slagits fast i Agenda 21 – det handlingsprogram som antogs vid FN:s konferens om miljö och utveckling i Rio de Janeiro, 1992.

Sverige har därigenom gjort långtgående internationella åtaganden vad gäller att skapa förutsättningar för barns och ungas möjligheter att delta i och påverka samhällets beslutsprocesser. Men ännu saknas garantier och strukturer för detta. Att barn och unga skulle ha en viktig kunskap att tillföra är ännu inte accepterat av beslutsfattare i allmänhet och dessutom obekvämt för samhällets sätt att fungera. Man kan säga att vi i detta avseende ser mer till barns och ungas tillkortakommanden än till deras kraft och kunnande.

”Jag skulle inte ha en aning om vad jag skulle rösta på. De stora samhällsfrågorna som skatter och bidrag och hej och hå, nej. Jag känner inte att det gäller mig. Jag tänker mer på det som ligger mig närmast, som skola och utbildning. Det nya betygssystemet skulle jag kunna diskutera i timmar, det är botten! Det är förstas också politik, men jag vet inte om det är något särskilt parti som driver dom frågorna.” *Sanne, 17 år*

Barn är också medborgare

Det finns i Sverige i dag ca 2 miljoner barn och ungdomar i åldern 0 – 17 år. Om demokrati betyder folkstyre så har nästan en fjärdedel av befolkningen, nämligen alla barn och ungdomar under 18 år, i princip ingenting att säga till om i den demokratiska beslutsprocessen.

Deras rättigheter är därvidlag starkt begränsade på grund av att de saknar rösträtt. Men det faktum att rösträtten infaller först vid 18 års ålder är inget skäl att utestänga dem från möjligheter att påverka samhället omkring dom, snarare tvärtom. Just för att barn och unga inte direkt kan påverka vilka politiker och beslutsfattare som ska bestämma över deras skola, fritid, kultur och miljö så borde deras röster släppas fram på andra sätt.

Sedan i början av 80-talet har flera olika statliga utredningar slagit fast behovet av att öka medborgarnas inflytande, så kallad brukar-medverkan. Det är dock anmärkningsvärt att de flesta helt bortser från att en stor del av alla medborgare är barn och unga under 18 år. Unga människor tycks inte räknas som medborgare. Som jag ser det, är det direkt farligt för samhället om arbetet med att utveckla demokratin nonchalerar barn och ungdomar. Flera undersökningar visar att de har en önskan att påverka sin närmiljö men att deras förtroende för politiker och politiken blir allt mindre. De statliga utredningarna verkar inte vara särskilt angelägna att vilja ändra på det. Några utredningar har dock haft som särskilt uppdrag att föreslå ökade möjligheter för unga människor att påverka samhället. Trots detta har inga genomgripande förändringar ännu skett, vare sig i lagstiftning eller i praktisk tillämpning för den grupp medborgare som inte är myndiga.

En av hörnstenarna i ett demokratiskt samhällsbygge där barn och ungdomar deltar aktivt är inflytande och medbestämmande; i skolan, i den kommunala beslutsprocessen, inom fritidsverksamheterna och i det organiserade föreningslivet, utifrån det åtagande som Sverige gjort enligt Barnkonventionen och Agenda 21. Men barns och ungas inflytande över de verksamheter som riktar sig till dem lyser med sin frånvaro.

”Visst har vi elevdemokrati, men det är mest på pappret. Det är alltid de vuxnas val som väger tyngst. När jag gick på högstadiet var elevrådet rena skämtet. Det styrdes av en lärare. Hon kallade till mötet och om hon inte fick sin vilja genom avbröts mötet.”
Pernilla, 16 år

Skolan är ett tydligt exempel på att vuxensamhället inte lyckats att ta tillvara den kraft och energi som unga har. Skollagen och läroplaner betonar vikten av ett ökat elevinflytande anpassat till elevens ålder och mognad. Arbetsmiljölagen ger också barn och ungdomar i skolan rätt till inflytande och likställer eleverna med andra arbetstagare. Trots detta visar undersökningar att inflytandet fortfarande är koncentrerat till de vuxna i skolan och därigenom starkt begränsat för eleverna.

Varför utestängs barn och ungdomar?

Tanken bakom att utestänga barn och ungdomar från inflytande och medbestämmande är att de genom sin ålder anses sakna tillräcklig erfarenhet och kunskap för att fatta genomtänkta beslut. På sätt och vis kan man hävda att detta tänkande bygger på dubbelmoral och en åldersdiskriminering. Vi har en måttstock för barn och ungdomar och en annan för vuxna. Vuxna hävdar att barn och unga genom sin bristande rationalitet riskerar att begå misstag. Men risken för misstag har knappast ansetts vara ett godtagbart hinder för vuxnas rätt att påverka. Det är bara att se tillbaka i historien eller världen runt om oss. Däremot är barn och unga ofta de första som drabbas av vuxnas missgrepp och felbedömningar.

Ett annat diskriminerande argument mot barns och ungas inflytande är att de mest är intresserade av sin egen personliga tillfredsställelse. Det påstås att om man frågar barn vad de skulle vilja påverka så skulle det bara handla om frågor som högre veckopeng och längre sommarlov. I någon mån stämmer detta kanske, men det utesluter inte att de också är intresserade av andra och vidare frågor. Men inflytande och medbestämmande kräver träning och succesiv utveckling. Detta är dock ingenting som samhället, genom skolan, förbereder barn inför.

”Jag tycker att skolmiljön och allt det där yttre som alla klagar på, med dålig mat, risiga lokaler och gamla böcker, det får man väl stå ut med. Det värsta är undervisningen. Det är så många lärare som har gett upp. Dom verkar inte känna någon inspiration. Dom struntar i om vi gjort läxorna eller inte är närvarande. Man måste nog ha en himla energi om man ska kunna ändra på något i skolan. Jag är en energisk person och brukar se till att få det som jag vill. Jag vill ta ansvar i skolan men hur.....?” *Peter, 14 år*

Ytterligare ett skäl mot inflytande som ibland framförs är att barn och unga varken kan eller vill anpassa sig till de demokratiska former som finns för de politiska beslutsprocesserna. De kommer inte till möten eller det är bara de som redan är engagerade som ställer upp, sägs det. Med det vill man visa att de unga inte är mogna för medbestämmande. Men även detta är ett argument som bara godtas när det gäller barn. Många vuxna avstår också från att engagera sig eller har svårt att se det meningsfulla i sammanträden utan resultat. Om barn och unga ska ges inflytande i samhället kan det inte ske på vuxnas villkor

utan måste i högre grad bli på de ungas premisser och i former som lämpar sig för dem.

En långsiktig strategi måste formos

Vi vuxna pratar ofta om barn under 18 år som en homogen grupp. Då riskerar vi att se alla som icke-vuxna med ungefär samma behov och rättigheter när det i själva verket handlar om barn som just är födda till människor som snart, på sin 18 årsdag, får en vuxens alla befogenheter. När frågan om medinflytande för de unga diskuteras går associationerna lätt till de yngsta barnen och frågan får ett löjets skimmer. Att en 15-16 åring, i många frågor kan ha mer gemensamt med en vuxen än med en 10-åring kommer i skymundan. Och om vi i stället för att fästa oss vid det som skiljer barn från vuxna, intresserar oss för det som unga människor faktiskt kan och vill, blir frågan om medbestämmande mindre laddad och egentligen ganska självklar.

”Jag känner mig inte mogen att rösta. Men jag har massor av åsikter. Jag gillar att diskutera när vi har samhällskunskap. Jag brukar veta vad jag tycker, vare sig det gäller aborter, alkohol eller dödsstraff. På många sätt känner jag mig stor nu. Jag tycker att jag tar eget ansvar och bestämmer över mitt liv.” Emma, 16 år

Jag anser att vi har all anledning att ta de ungas kraft och kompetens på största allvar. De vill vara med och forma den egna vardagen, men saknar i realiteten sådana chanser. Undersökningar visar att unga människors upplevelse är att deras egna möjligheter till inflytande är mycket begränsade. Samtidigt visar det sig att de har en stark vilja till engagemang i samhällsfrågor men inte på vuxensamhällets villkor. Orsaken är framförallt att barn och unga inte känner sig hemma i de arbetsformer som erbjuds eller de frågeställningar som tas upp i de politiska partierna.

Även om det under de senaste åren har skett en viss attitydförändring i synen på barns och ungas inflytande där flera kommuner har inlett olika ungdoms- och inflytande projekt är det fortfarande bara ett litet antal kommuner som systematiskt arbetar med frågor som rör inflytande och medbestämmande för barn och ungdomar och i den mån det förekommer handlar det oftast om ungdomar i åldersgruppen 15-20 år. Det saknas till stor del ett helhetsperspektiv på frågorna och framförallt insatser för yngre tonåringar och barn.

Tillämpningen av Barnkonventionens artikel 12 kan inte bara bygga på goda exempel eller vuxnas välvilja. Möjlighet till med-

bestämmande och inflytande får inte bli exklusivt för vissa ungdomsgrupper. Det räcker inte, enligt min mening, att bara några kommuner tillsätter ett kommunalt ungdomsråd eller ett ungdomsparlament för att uppfylla kravet i Barnkonventionen på barns och ungas rätt att få föra fram sina åsikter i beslut som rör dem. Det måste ses som en rättighet för alla barn och ungdomar. För att ge barn och ungdomar ett ökat inflytande och medbestämmande i den kommunala beslutsprocessen krävs därför såväl lagstiftning som metodutveckling.

Det behövs en helhetssyn och en långsiktig strategi i samhället i stort för att utveckla möjligheterna för barn och unga att komma till tals. En del av en sådan strategi skulle kunna vara att det i kommunallagen införs en skyldighet för lokala beslutsfattare att samråda med barn och ungdomar i de frågor som berör dem samt en möjlighet för barn och unga själva att väcka ärenden i nämnderna. Metoder behöver utvecklas för ungas medverkan och påverkan i de kommunala verksamheterna och mål behöver fastslås för hur samrådsförandet konkret ska utformas i dessa verksamheter. Även skollagen som nu också kommer att omfatta barnomsorgen bör ses över och förtydligas vad gäller inflytande och medbestämmande för barn och unga.

Jag tror att en rättighet för barn och unga att få komma till tals och föra fram sina åsikter i såväl den personliga situationen som i samhällsfrågor i stort kommer att tvinga fram ett förändrat synsätt och arbetssätt bland beslutsfattare på olika nivåer i samhället. Ett synsätt som innebär att alla barn och unga har rätt till åsiktsfrihet, inflytande och medbestämmande utifrån sina egna förutsättningar. Ett arbetssätt som innebär att barns och ungas medverkan i de beslut som görs av socialtjänst, domstolar, kommunala beslutsfattare, i skolan och i andra lokala verksamheter ses som ett nödvändigt beslutsunderlag. Ett ökat inflytande skulle också att få en stor betydelse för utvecklingen av de kommunala verksamheterna och för kommunens planering och investeringar och som jag ser det, resultera i bättre underbyggda och hållbara beslut som är förankrade hos dem barn och unga som besluten omfattar.

”Borde inte vuxna istället vara mer uppmärksamma på vad ungdomar försöker säga och lyssna utan förutfattade meningar. Det räcker inte med att bara lyssna, de måste ge ungdomar mera makt och förtroende så att de själva kan ändra på det de är missnöjda med. Det är ju trots allt barnen och närmast ungdomarna som skall ta över i framtiden. Samhället borde formas mer utifrån ungdomars värderingar och krav.” *Jenny, 15 år*

I ett framtidsperspektiv är jag övertygad om att öppenheten för att lyssna på barnen och repektera deras åsikter kommer att öka. Men ju mer vi släpper fram barns och ungas egna röster, desto tydligare kan vuxenvärldens oförmåga och ovilja framstå när det gäller att tillgodose deras behov, önskningar och krav. Det vore enligt min mening ett svek mot de unga om vi inte är beredda att dela med oss av makten och låta barns och ungas åsikter sätta spår i samhällsbesluten. Vi har allt att vinna på det.

I skogen går älgar och gubbar

När jag gick hos dagmamma då brukade jag och min kompis bråka om en barbie som hade långt hår. Min bästa kompis hos dagmamma hette Viktoria. Vi hade en koja i skogen fast dit fick vi inte gå. För att det brukade gå älgar och gubbar där. En sak var jätteroligt. Min dagmamma hade en tupp, sex hönor, sex hästar, fem katter, två kaniner och två hundar. Alltid när de små barnen var sjuka eller lediga brukade vi få rida ut i skogen och äta picknick. På sommaren brukade vi gå till badberget med hästarna och bada.

Elina, 3:e klass

Vad är en god människa för mig?

Varje människa har nog någon egenskap som kan uppfattas som god. Långt inne i varje odjur kanske en liten gnutta skönhet göms. För mig är en god människa någon som inte gömmer den hon är bakom samhällets mask. Hon är som hon är, vad än omvärldens fördomar skriker ut.

Själv har hon ett öppet sinne. Hon är beredd att acceptera andra människors tycken och kämpar för rättvisa. Hon accepterar däremot inte att oskyldiga barn mördas. Inte heller att människor svälter och absolut aldrig att frihet tas ifrån människor.

Bland vänner är hon lojal och snackar aldrig skit om andra bakom ryggen på någon. Hon är ärlig och ljuger aldrig. Då de värsta stormar blåser, och man vacklar till, så är hon den som står stadigt och stöttar.

Ens innersta tankar kan man blotta för henne och man vet att dom inte förs vidare. Och då huvudet lutar nedåt, minsta lilla centimeter, så visar hon omtanke. Inte på ett påträngande vis, inte så att man känner sig tvungen att berätta vad som är fel. Men det gör man ändå.

Och när denna människa möter ens blick, rusar liksom glädje genom kroppen. Hon utstrålar bekymmersfri vardag, positiva tankar och en nyfikenhet som är redo att acceptera nya saker.

Johanna, 13 år

Tonåringens bästa: Rätten att söka sig själv

Av Karin, 15 år

Härom dagen hörde jag följande konversation mellan en 5-årig nudelätande flicka och hennes sechuan-ätande far:

- Pappa, vad är ungdomar för något?
- Det är jättestora barn, som nästan är vuxna.
- Som stor-kusinerna?
- Precis.

Ah! Nästan vuxen. Det kändes väldigt skönt att höra. Tio sekunder senare blev jag dock nervös då jag kände att jag hade så mycket ovuxet att klara av på så lite tid och att jag inte kunde stå ut med tanken på att bli en sådan där *vuxen*. En sådan där vuxen som bor i ett grått parhus i Hjulsta med Krister och våra två undulater – Ulf och Kexy. En sådan som inte säger ifrån när den tycker att något dumt försiggår på T-centralen. En sådan som efter att ha velat i ett och ett halvt år väljer att gå och titta på ny golvmatta till badrummet den tredje söndagen i september.

Ovanstående stycke är nog ett praktexemplar på ganska typiska tankar som kommer från en människa i mitten av tonåren med ångest inför framtiden, eftersom man inte har en aning om vad man ska "bli" och egentligen inte ens vet vad man vill.

För jag är faktiskt en tonåring, närmare bestämt 15 år gammal. Och förhoppningsvis är jag inte den enda som då och då känner mig som den jättestora oljepannan i Stephen Kings bok "Varsel". Boken som i korta drag handlar om ett stort hotell med en gammal oljepanna i källaren. Trycket i pannan bara ökar och ökar. Till slut pallar den inte för trycket. Den stora pannan kriverar under ett så högt tryck att hela hotellet exploderar.

Ibland känns det som om det är så många som drar från så många olika håll att jag bara vill skrika tills jag brister i limningen. I allt detta måste jag lära mig mer om mig själv och vad jag tycker. Det är därför jag ville skriva om det som jag nu ska skriva om.

Att hitta sig själv

Att hitta sig själv, sin egen identitet är vad tonåren går ut på. Det kan leda till ganska häftiga debatter när ens lilla dotter som förut hade en så vacker blond hästsvans en dag kommer hem triumferande med sitt nya blåa hår. Vilket två månader senare har blivit en grön tuppkam som efter ytterligare några månader rakas av. Men jag tror att det är väldigt viktigt att man låter sitt barn göra det det vill. Det betyder inte att jag inte förstår föräldrar som vägrar låta sina barn vara ute och ränna till fem på morgonen. Jag menar mer att jag tycker att föräldrar inte ska stoppa sina barn från att se ut hur de vill. Jag tycker att det känns jätteviktigt att jag ser ut som jag vill. I och för sig så ser jag inte alls ut som jag skulle vilja se ut men jag trivs i alla fall bättre i de kläder jag har än jag hade gjort i det senaste NK-modet. Sedan antar jag att föräldrar har rätt att säga vad de tycker är fult. Däremot tycker jag inte riktigt att mina föräldrar hade rätt att kasta mina favoritbyxor, bara för att de var väldigt trasiga, trots att de gav mig pengar till ett nytt par. Fast det tycker jag säkert om ett par år. När jag blivit vuxen. För egentligen såg de hemska ut. Men jag känner min rätt att ibland se allmänt hemsk ut då jag faktiskt fortfarande bara är tonåring. Trots att jag ibland lurar mig själv att jag är vuxen.

Därför behöver jag egentligen inte höra min storebrors ständiga klagovisa om hur jag bara betar mig som jag gör för att jag fått en massa omogna fix-idéer i skallen bara för att jag är tonåring. Det förstår väl jag också! Det känns ju som min medborgerliga rätt. Just av det skälet – att jag faktiskt är tonåring.

Frigörelsen

Jag måste säga att jag känner mig lite stött när jag hör sägas att alla människor i tonåren genomgår en viss frigörelseperiod. Jag som kände mig speciell eftersom jag påtagit mig lite av en rebellroll får mig en rejäl näsbränna när jag i en bok läser följande: "Tonåringar är i höggrad självfixerade."

Men egentligen är det mest av allt tryggt att förstå att det finns många, många andra i samma båt. Det visste jag i och för sig redan men det känns ändå ganska skönt att få läsa svart på vitt att frigörelsen är en period som alla ungdomar förr eller senare går igenom.

Någoting som folk i min omgivning måste försöka komma ihåg är att denna skräniga period i mitt liv är ett viktigt steg i min utveckling mot att bli vuxen. Viljeperioderna är – trots att de säkert ibland känns mycket jobbiga för alla parter – rakt igenom positiva. Om man

försöker att trycka ner eller hålla en tonåring för hårt under puberteten kommer denne förmodligen bara att bli betydligt "värre". Om inte – dvs om man verkligen inte låter tonåringen utvecklas – kommer hon eller han kanske få söka den saknade pusselbiten senare i livet. Något som inte alls är lika lyckat som att redan i det första stadiet få ta itu med sina demoner. Antingen blir det så att man alltid får en lite tillbakadragen attityd och ständigt har föräldrarnas värderingar spökande runt sig eftersom man aldrig tog det där viktiga steget ifrån dem när man var tonåring. Det kan också bli så olyckligt att man uttrycker de aggressiva pubertets känslorna för sent, tex i 25-årsåldern, och då väljer att helt bryta med sina föräldrar.

När en tonåring går i genom sin frigörelseperiod är det inte ett dugg konstigt att föräldrarna får ta den absolut största smällen. Det är för mig självklart att det man är mest fäst vid blir svårast att ta avstånd från. På samma sätt är det helt naturligt att den som känner att den måste frigöra sig går på hårdast mot det som den alltid har varit mest beroende av. I det här fallet ens föräldrar. Det är inte alls så att den klassiska tonåringens hjärta vid 14-års ålder helt plötsligt fylls av ett svart hat gentemot föräldrarna och barndomshemmet. Nej, det är helt enkelt så att puberteten är det första steget mot att bli en självständig vuxen individ och att det därför är nödvändigt för vissa att ta ett ordentligt kliv bort från barndomens alla vaggor. Många behöver känna att de kan ta avstånd från sina föräldrar en tid. Efter att de genomgått den här perioden kommer de nog närmare sina föräldrar och förstår dem mer på nytt. Ibland måste man få testa sina vingar.

Yin och Yang

"Berömmar du så dödar jag dig men klagar du så dödar jag mig själv". (okänd)

Detta var i och för sig ett alldeles för starkt citat men jag tycker ändå att det känns ganska passande och äkta.

Man kan beskriva frigörelsekänslorna som Yin och Yang – en kraft och en motkraft. Man vill göra sig fri samtidigt som man ibland önskar att man inte ville göra sig fri – man önskar att man istället kunde finna samma glädje som tidigare i att ha två kärleksfulla föräldrar som bryr sig. Den ena kraften är alltså det starka behov man känner för att utvecklas till en självständig individ. Motkraften är en längtan till att återigen bara få vara barn. Innerst inne vet man förstås att föräldrarna fortfarande är ett skyddsnät som ständigt är spänt, långt där nere under en. Ibland måste nätet anstränga sig ordentligt för att

hänga med i tonåringens konster. Men det hinner mystiskt nog för många alltid på något sätt med att skydda.

Kampen mellan de två krafterna kan ibland leda till obekväma situationer. Ett exempel på en sådan är när man inför föräldrarna ger efter för sin längtan att bara få vara barn endast för att helt plötsligt överrumpla alla, inkluderat sig själv, med att utropa hur "jävla jobbiga de är", lunka iväg till sitt rum, smälla igen dörren och kasta sig över telefonen; själv helt förvånad och snopen över att man reagerat så starkt.

Jag kan allt!

Ibland så blir det helt tvärtom. Detta sker när man helt glömmer bort "det där barnsliga" man har inom sig och överdriver sitt eget oberoende. Man gör föräldrarna till de där otroligt barnsliga, ovetande figureerna som inte alls har lika mycket livserfarenhet som allvetande du. Du behandlar föräldrarna som barn. Nu finns det faktiskt en chans att föräldrarna också blir lite pubertalt obalanserade vilket leder till högljudda "ovuxna" bråk och diskussioner.

Någonting självklart som jag faktiskt inte upptäckte förrän för ett tag sedan är att vuxna inte är maskiner. Det är inte så att jag sett alla över 20 som perfekta. Nej, snarare tvärt om, men jag har i mina mest naiva tankegångar sett vuxna som ett helt eget släkte. Måhända en egen ras som inte varit unga och i vilket fall som helst verkligen aldrig varit ungdomar. I mina kortaste tankar har jag tänkt att vuxna inte har rätt att ha fel. Att vuxen skulle vara en synonym för felfri. Men nu har jag i alla fall börjat att förstå att så är icke fallet. Mina föräldrar, hur mycket jag än tycker om dem och ser upp till dem, är inte perfekta. I skolans barnkunskapsbok står det att det sista steget från att vara barn till att bli vuxen är när man börjat se sina föräldrar som jämlika. Att ni alla räknas till den eminenta storväxta skara människor som brukar benämnas som vuxna. När man gör detta är man fullt frigjord. Det dröjer nog ett tag för mig.

Det måste ibland vara väldigt mödosamt att vara förälder till en son eller dotter i tonåren. Puberteten går förbi ganska obemärkt hos vissa medan den hos andra är späckad av mycket starka viljeytringar. Då är det extra viktigt att inse att nästan all – definitivt denna – förändring är positiv och nödvändig. Det är viktigt att som tonårsförälder ta sitt barns problem på allvar. Vissa har mycket problem med att utvecklas till en självständig individ och känner stor sorg under denna period av sitt liv. Denna sorg kan vara svår att arbeta sig

igenom och lära sig att acceptera. Det är alltså väldigt viktigt att man som tonårsförälder är tolerant och inte tar det för hårt när ens dotter spyr galla över en då detta oftast egentligen inte är illa menat.

Jag tror att nästan alla tonårsföräldrar oroar sig väldigt mycket. Det hör liksom till. Men om man bara försöker att minnas hur man själv kände sig som tonåring och hur viktigt det är för ens barn att vara just tonåring så tror jag nog att det går bra.

□ □ □

Vi rymde från dagis

Mina kompisar på dagis var Andreas och min bror. Vi snodde saker från fröknarnas rum. Då brukade fröknarna fråga oss vad vi hade i fickan. Då sprang vi.

Min kompis och jag rymde mycket från dagis. Vi tog med oss bröd från mellanmålet. Sedan grävde vi ett hål under staketet och sprang iväg. Där åt vi upp brödet.

En gång åkte vi till en tävling där man skulle rita. Min bror ville inte följa med i början men sen kom han med. Det konstiga var att han vann en Finlandsresa för fyra stycken. Efter det ritade min bror jättemycket. Han är väldigt duktig.

Magnus, 9 år

Det är roligt i skolan

När jag var sju år skulle jag börja skolan. Jag gick en bara en dag i skolan i Bosnien för sen blev det krig. I Bosnien tyckte jag att allt var roligt. Sen kom jag till Sverige och började skolan. I Sverige gick jag i fyra olika skolor i ettan och jag tyckte att allt var roligt och inget var tråkigt.

Sanela, 8 år

Barnets bästa i olika världar

Av Karin Norman

Det bästa för barn är kanske att vi vuxna försöker förstå oss själva. Att vi funderar över våra föreställningar om normalitet och våra motiv för att tala å barns vägnar. Det bästa för barn är kanske ibland att man helt enkelt låter barn vara ifred, ger dem andrum, inte styr och ställer med dem hela tiden och att man inte serverar så många färdiga synpunkter på allting.

Vad kan jag som socialantropolog säga om "barnets bästa"? Jag sitter en eftermiddag och pratar med en ung albansk mamma i hennes kök. Vi är tillsammans med hennes yngre, ännu barnlösa syster. Eftersom jag står i begrepp att skriva detta bidrag till antologin om barnets bästa frågar jag dem vad de kommer att tänka på när de hör begreppet "barnets bästa". De tittar på varandra, rycker lite på axlarna, som för att säga att de inte riktigt vet, att man visar barnet kärlek. Att man lyssnar på barnet, blir deras trevande svar. Och vad ska jag säga? Jag kan bara instämna.

Men jag undrar samtidigt över vad vi, med våra olika erfarenheter, egentligen menar. Jag ser på den unga mamman och tänker på hur plågsamt hon har haft det här i Sverige i sin tröstlösa väntan på uppehållstillstånd och vad det har betytt för hennes nu treåriga son och deras relation. Hon har just svårt att riktigt älska honom och hon "orkar inte" lyssna på honom. Hon blir arg för allt han vill henne. Själv är den lilla pojken ofta förtvivlad och rasande och kontrollerar allt mamman gör. Han låter sig inte längre så lätt älskas.

Den yngre systemen funderar mindre skuldmedvetet på kärleksbetygelser. "Vi visar kärlek på ett annat sätt än ni svenskar. När vi nyper ett barn och riktigt grabbar tag i det så är det för att visa kärlek. I början kan de tycka att det gör ont och börjar gråta, men sen vänjer de sig, de vet...", skrattar hon. Det är inte länge sedan hon själv var barn. Jag påminns också om en annan aspekt av detta, om önskan att

skydda sitt barn från onda ögat som kan hota dess hälsa, göra det kraftlöst. En främling som tittar och beundrar ens söta barn kan dölja en farlig avund. Nyper man sitt barn börjar det skrika och grimasera och främlingen tittar bort. Faran avvärsjs.

Människors handlingar har många innebörder och vi kan inte förstå dem bara genom att betrakta vissa lösryckta beteenden eller utsagor. Vi måste sätta in dem i sitt sammanhang, kontextualisera. Vilka de relevanta sammanhangen är är inte på förhand givet utan kan bara upptäckas genom de frågor vi ställer. Och våra frågor är i sin tur beroende av den kunskap, de föreställningar, värderingar och missuppfattningar vi bär med oss.

Innan jag fortsätter med detta svårgripbara tema är det kanske på sin plats att säga något om socialantropologi mer allmänt, för att sätta in mitt sätt att fundera om barn i ett relevant sammanhang.

Antropologisk väg till kunskap

Som vetenskaplig disciplin studerar socialantropologin det sociala livets organisation och variationsrikedom med en jämförande ansats i en strävan att bidra till kunskapen om människans villkor. En bärande tanke för antropologin är att människor inte bara formas av den värld de lever i utan själva också formar den. Det betyder att det finns ett komplext samband mellan sociala och ekonomiska processer, subjektiv erfarenhet och kulturella föreställningar. Antropologen håller sig nära människors verklighet för att försöka förstå dessa samband, hur människor producerar och reproducerar det sociala livet. Antropologer intresserar sig förvisso för olika slags frågor och lägger tonvikten i sina analyser olika. Ändå har de vissa gemensamma utgångspunkter. Ett grundläggande antagande är att människors handlingar är meningsbärande och inte slumpmässiga. Mening skapas och symboliseras i och genom interaktionen med andra, den är en oskiljaktig del av den sociala praktiken. Men människor har olika idéer och erfarenheter liksom de har olika social position. Det gör att de uppfattar samma handling eller händelse på olika sätt. Det vi kallar kultur, detta komplex av meningsskapande, är både socialt och individuellt varierat och föränderligt. Vi har inte *en* kultur utan vi är kulturella. Det är genom att ställa människors handlingar och deras berättelser i relation till varandra som man får möjlighet att förstå olika händelser.

Socialt liv formas inte bara av människors föreställningar, utan det handlar på samma gång om konkreta materiella och politiska

realiteter: Produktion och försörjning, politiskt styre och maktförhållanden. Poängen med det antropologiska perspektivet är att dessa skilda aspekter i grunden inte är åtskilda även om sambanden mellan dem är mångdimensionella och svårdefinierade. Det ställer stora krav på hur den relevanta kontexten bestäms och avgränsas.

Antropologins övergripande sätt att arbeta och samla in det etnografiska materialet är det långvariga fältarbetet. Detta sätt att delta i andra människors liv ger särskilda inblickar i det sociala livet. Man använder sina egna upplevelser och iakttagelser och reflekterar över dem. Man umgås med människor i många olika situationer, diskuterar med dem och frågar om det man inte har förstått. På det sättet försöker man skilja på sina egna föreställningar, upplevelser och känslor och "deras", så att man inte bara söker bekräftelse på sina egna förutfattade meningar.

Ett betydelsefullt inslag i det antropologiska arbetet är att antropologen både är en del av det pågående sociala liv hon eller han studerar och står utanför som ett slags fundersam främling. Att vara utomstående på det sättet ger ett visst övergripande perspektiv och inblickar i människors vardag och föreställningsvärld som de själva kan ha svårt att fånga. En viss distans är nödvändig för att kunna uppfatta och beskriva det som pågår. För att belysa detta kan jag ta som ett exempel en liten episod med en åttaårig albansk pojke, som jag här kallar Najm.

Najm, 8 år

Han var en tid stökig hemma och var ute många timmar åt gången utan att hans mor visste var han var. Najms äldre, redan vuxna syster hade relativt nyligen blivit svårt sjuk och de var en dag på väg till sjukhuset för att hälsa på henne. Medan mamman och de andra syskonen skulle göra sig i ordning höll Najm istället på att plocka sönder radion. Mamman tjatade på honom att sluta, men han flinade och retades och ville inte låta bli. Han var dum och provocerande och jag började också känna mig irriterad på honom. När han satte sig i soffan med radion satte jag mig bredvid honom och det slog mig att det var inte radion det gällde utan den älskade sjuka systemen, den vansinniga oron, rädslan och sorgen i familjen. Och nu skulle vi alla iväg till sjukhuset. Vad visste han om allt detta? Vad hade han gått och tänkt på under alla dessa veckor? Jag fick en känsla av att hans sönderplockande av radion, viljan att förstöra, men också att försöka komma åt vad som fanns inuti radion, var ett symboliserande av hans

egen undran och försök att bemästra sin rädsla för den tumör som höll på att förstöra hans syster. Jag tog fasta på den känslan utan att fråga honom vad han kände och tänkte. Jag bara nämnde hans systers sjukdom och all oro och alla frågor det skapade. Då slutade han att plocka med radion, blev stillsam och började ställa frågor till mig om tumören, var den satt, vad som hade hänt. Hans mor och äldre syskon var för upptagna av sina egna bekymmer för att se hans och han i sin tur vädjade till dem på ett sätt som de inte förmådde tolka.

Var och en har sina problem och vill inte eller kan inte alltid förstå den andras perspektiv och motiv. Om man själv står utanför den omedelbara intressesfären kan man lättare förstå vad de olika parterna håller på med. Det betyder inte att man nödvändigtvis "vet bättre", men man vet andra saker, man har ett annat perspektiv. För att det ska vara meningsfullt att studera andra människors sociala liv och kulturella föreställningar kan man ändå aldrig stå helt utanför. Det vore att ställa sig i den oåtkomliga observatörens roll, vilket motsäger antropologins väsen som bygger på kunskap genom interaktion, reflektion och empati. Tanken är att människors handlingar är mångtydiga, men potentiellt begripliga, därför att de har en mening. Det synsättet är en viktig motivering för att bedriva deltagande observation.

Ålder som social distinktion

I alla sociala situationer gör människor distinktioner mellan olika slags kategorier av personer: I förhållande till kön, ålder, yrke, utbildning, utseende, släktskap, politisk tillhörighet, regional hemvist. Distinktionerna är många och mångtydiga. De skiftar i förhållande till de sociala situationer och det kulturella och politiska sammanhang i vilka människor rör sig. Social identitet är inte absolut och oföränderlig. Vad antropologer vill komma åt är hur dessa distinktioner skapas och iscensätts och vilka konsekvenser de får för människor.

Ålder och kön är två grundläggande kriterier för social differentiering, men frågan är vilken kulturell betydelse ålder och kön har i ett givet socialt sammanhang. En fråga kan vara hur ålders- och köns-hierarkier skapas och reproduceras socialt och politiskt. I vårt moderna västerländska samhälle är ålder ett mått på individuell biologisk tid, vilket också får betydelse långt bortom biologin.

Varje barn observeras och erfars i förhållande till implicita eller explicita föreställningar om ålder, bedömningar görs utifrån vad som anses adekvat givet ett visst barns ålder. En politisk eller byråkratisk

Barn har faktiskt en mun att prata med

För barnens bästa är det bra att barn inte slåss. Man ska lyssna till barn. Barnen har faktiskt en mun att prata med. Jag tycker att barnen ska sluta slåss. Då skulle det bli lugnare. Då skulle ingen bli arg på den som slåss. Om slagsmål inte funnits skulle ingen vara rädd.

Paulina, 9 år

tolkning av biologisk ålder markerar också gränsen mellan barn och vuxen. Lagstiftning reglerar arbete, utbildning, rätten till egendom, rösträtt. Kunskap om den exakta biologiska åldern på en person är oerhört betydelsefull för oss i Sverige och har också ett starkt inflytande över den egna självbilden. Redan mycket små barn uppmantras att känna till sin egen ålder, långt innan de förstår själva principen om ålder. Födelsedagsfirandet är en symbolisk markering av barnet som social person, dess framsteg och goda bedrifter, liksom dess sociala och känslomässiga betydelse för föräldrarna, samtidigt som fördelsedata ligger till grund för den statliga statistiken och byråkratins kontroll. På många sätt skiljer sig detta från hur ålder kan uppfattas och markeras i andra samhällen.

I Bangladesh är människor generellt sett inte upptagna av en persons exakta ålder. Ålder är snarare en del av en statushierarki och relativ i förhållande till klass och genus så som dessa manifesteras i olika sociala sammanhang. Även bland barn råder en senioritetsregel, den äldre i en given situation tillskrivs alltid högre status. Att vara den äldre innebär att man visas mer respekt och tilltalas med sin släkttitel istället för med sitt namn. Ålder är också öppet för manipulation. Givet lagstiftningen om tillåtna ålder för lönearbete och utbildning kan föräldrar, arbetsgivare eller myndigheter manipulera utsagor om ett barns ålder för att få tillgång till eftertraktade privilegier eller varor (Blanchet, 1996).

Bland flera boskapsskötande folk i östafrika, som maasaierna, finner man andra sätt att uppfatta och handskas med ålder. Där organiseras manliga maasaier i åldersklasssystem som bildar hierarkiskt ordnade grupper. Inom sig, däremot, görs inte någon markering av de enskilda personernas ålder. Alla är "lika gamla", så att säga. Flickor och kvinnor inordnas inte i sådana organiserade

korporativa grupper, utan differentieras i olika ålderskategorier relaterade till deras position som ogifta eller som omskurna och gifta. Flickor och kvinnor är löst förenade med vissa manliga åldersgrupper, "dem med vilka de dansade som unga flickor" (Talle, 1988:94). Ålder, liksom kön, är med andra ord inte ett neutralt biologiskt faktum utan har sociala och ekonomiskt-politiska implikationer som måste problematiseras i förhållande till den kunskap man söker om barn och vad som skulle kunna vara deras "bästa".

Synen på barndomen

Föreställningar om barn, liksom sättet att ta hand om och umgås med eller uppfostra barn är inte bara en individuell eller psykologisk fråga utan det är en oskiljaktig del av den sociala och historiska verkligheten. Det är ett sätt att forma den verkligheten och konkretisera den sociala innebörden av att vara människa. Barn och vuxna lever i en mångtydig och ibland konfliktfylld gemenskap. Vuxna har makt och möjlighet att styra och kontrollera barns tillvaro och mellan barn och vuxna finns ett starkt socialt och känslomässigt beroende. Ändå kan man säga att barn aktivt formar sina egna liv. Deras upplevelser och erfarenheter och deras sätt att uppfatta och handskas med relationer till andra är inte bara ett utslag av vuxnas handlingar. Därför kan man endast få en djupare kunskap om hur barn lever och upplever genom dem själva, genom att iakta och delta i deras liv, men också genom att på allvar reflektera över sina egna erfarenheter och minnen av att ha varit barn.

Barns liv gestaltar sig ganska olika runtom i världen, liksom synen på vad ett barn är och hur barn ingår i samhällslivet. Ändå uppfattar de flesta människor barn som en särskild kategori, oavsett vad denna kategori anses inrymma. De tillskrivs vissa egenskaper och behandlas därefter. Det innebär i sin tur att "barndom" inte har samma sociala innebörd i alla samhällen, och kanske inte heller förekommer som ett specifikt begrepp. Barndom som ett slags social institution är ur denna synvinkel inte universell, vilket däremot biologisk omognad är. Alla människor går igenom en period av tidig hjälplöshet och beroende av andra för att överleva, växa, få tillgång till ett känsloliv och erhålla nödvändiga sociala kunskaper.

Ett problem som finns implicit i många av våra diskussioner om barn och deras behov är en gräns som man tenderar att tro på mellan det som kan formuleras i termer av "natur" och "kultur". Det som hänförs till "naturen" är det givna, det allmänna, det som gäller för

alla människor, medan det som räknas till "kulturen" är det formade, det specifika för olika människor. Vi är upptagna av vad som är universellt, och därmed vad som är naturligt, och kan tendera att tillskriva andra människor egenskaper som vi uppfattar som universella/naturliga, när de snarare är uttryck för en kulturell syn på det naturliga. Detta blir särskilt märkbart i föreställningar om barn. Barn kan för oss väcka tankar just om vad som är naturligt hos människan vilket gör att vad vi anser vara barn, barns behov, och barns rätt tas som universellt giltiga. Barnet framträder då som ett slags vattendelare mellan natur och kultur. Men barn är inte skilda från ett socialt och kulturellt sammanhang, att vara barn är inte något naturtillstånd.

Barn i olika sociala världar

De flesta människor tycks övertygade om att deras syn på barn är den riktiga eller enda möjliga, inte minst vi i vår del av världen. Vår syn på människan bär dessutom på universalistiska anspråk vilket blir särskilt probmatiskt när vi utövar vår makt, om än välvilligt, för att påverka andra. Vi har svårt att hantera skillnader. Ibland idealiseras "den andra" eller vi själva. Ibland handlar det om att ta avstånd. Man kan lätt hamna i värdeutlåtanden innan man alls har förstått vad människor egentligen gör och villkoren för deras handlingar. Ett par korta exempel på "skillnader" får antyda komplexiteten.

Chewong är en liten grupp svedjebrukare i Malaysia som har beskrivits i den antropologiska litteraturen (Howell, 1988). För dem är barn svaga och ovetande, deras element är instabilt sammanfogade, vilket visar sig i att de är mycket mer sjuka än vuxna. För Chewong består personen av kroppen som är som en mantel runt den verkliga personen. Självet, som är essentiellt för medvetandet, har substans och lämnar kroppen när man drömmer. Levern är personlighetens säte och i grunden finns bara två slags personligheter: en energisk och en räddhågad. Att vara rädd och försiktig är ett uppskattat drag och särskilt märkbart hos barn, enligt vuxna Chewong. Luktsinnet är det mest unika hos en person och det kan lösgöra sig och gå förlorat. Ögonen ser verkligheten men olika för var och en. Barn anses se verkligheten upp och ned. Även om skillnader finns mellan människor är detta ingenting som tillskrivs social betydelse. Barnen anses få kunskap och lära sig färdigheter inte genom instruktion utan genom att iaktta och ta efter och be om hjälp på eget initiativ. Däremot måste barnen instrueras av de vuxna om de många reglerna som styr hur man ska bete sig i olika situationer. Barnen känner inte till dem för de

finns förborgade i sånger, myter och ritualer. Oförsiktighet kan leda till åskstormar och andra farliga händelser. Det blir vuxnas uppgift att skydda barnen och lära dem Chewongs kunskaper, en livslång process, enligt Chewong.

I en tysk by, Linden, där jag en gång gjorde fältarbete (Norman, 1991, jfr. Norman, 1996) framträder en annan bild av barnet och personen, en bild som också mer liknar vår egen. För Lindenborna framstår det lilla barnet som en unik individ, men ändå som en ganska odifferentierad varelse, som bär på potentiellt både goda och onda anlag. För att det goda ska utvecklas krävs uppfostran, annars kommer de onda anlagen att ta över. Ett barn kan inte av sig självt stå emot omvärldens negativa inflytande. Människor gör en distinktion mellan inre och yttre egenskaper och inflytanden. Inre egenskaper har med anlag, biologin, att göra. Intelligens, som är högt värderad, anses ha med anlag att göra, men utan uppfostran och instruktion kommer den inte barnet tillgodo, och ingen annan heller. Självtändighet och ordningssamhet, som båda är uppskattade egenskaper, har mer med uppfostran att göra. Ett barn som lär sig att hålla ordning på sig själv och sina saker utan uppmaning uppfattas också som ett självständigt barn. Barnen bedöms hela tiden utifrån de skiftande kriterierna för anlag och uppfostran och det är nästan alltid någon part som kommer till korta. Och debatterna om den bästa uppfostringsmetoden och den rätta pedagogiken är ofta intensiva och knyter an till debatterna på nationell nivå. Lindenbarnen förväntas växa upp till "livsdugliga" personer, individer förmögna att välja, konkurrera och utforma sina egna liv, utan att för den skull ställa sig utanför den sociala gemenskapens krav.

En bra människa ska vara

Snäll och ärlig. Schysst och inte röka eller snusa eller använda narkotika. Han ska inte dricka alkohol och han ska inte ljuga. Det gäller också en hon.

Carlos, 13 år

Det finns här inte någon enkel, entydig relation mellan synen på barn och den sociala organisationen och produktionssystemet, liksom det inte finns en enkel relation mellan den symboliska representationen av världen och den sociala ordningen. Ändå kan den kulturella synen på barn och hur den förändras inte förstås utan att man söker samband med försörjningssystem och politiska och historiska förhållanden. Det innebär att man måste se hur det sociala och ekonomiska livet är organiserat. Hur människor bor och ingår i produktionen. Hur släktskap uppfattas, hur makt och materiella resurser fördelas och hur beslutsprocesserna ser ut, för att kunna förstå hur barns tillvaro gestaltar sig och vilken betydelse de har i ett specifikt samhälle.

Att förstå sig själv

När man talar om barnets bästa bygger det på mer eller mindre outtalade antagande om vad ett barn är och vilka behov barn har. Synen på barn är inte oavhängigt hur man uppfattar innebörden av att vara människa, rentav hur man blir människa. I vårt samhälle tycks barn uppfattas som mindre socialt och kulturellt differentierade och som sagt mer "naturliga" än vuxna. Samtidigt uppfattas varje barn som en egen avgränsbar individ med unika egenskaper. För att dessa egenskaper ska komma till sin fulla rätt måste barnet formas och ledas genom sin barndom. För det ändamålet har vi utvecklat en hel arsenal av pedagogiska ideologier och ständigt förfinade metoder för att forma och mäta barns "utveckling". På det sättet placeras barn i en passiv position och de framstår ibland som ganska abstrakta individer för vilka olika åtgärder förespråkas. Samtidigt som de rent konkret blir förmål för våra olika ansträngningar.

Det bästa för barn är kanske att man som vuxen kritiskt reflekterar över sitt "val" av barnsyn och barnperspektiv och sina egna motiv för att arbeta med barn och tala å deras vägnar; att man kan ifrågasätta de olika trender som dyker upp om barnuppfostran och de olika honnörsord som följer i deras släptåg; att man funderar över sina föreställningar om normalitet; att man försöker stå ut med skillnader. Och, varför inte, att man ibland helt enkelt låter barn vara ifred, ger dem andrum, inte styr och ställer med dem hela tiden, att man inte har så många färdiga synpunkter.

För att förstå andra måste man fundera över och försöka förstå sina egna kulturella och personliga föreställningar, de begrepp man använder och vilka anspråk man har med dem. Men genom andras synsätt får man också ett perspektiv på sitt eget. I den mån man kan

använda jämförelser som källa till reflektion utan att omedelbart hemfalla åt värdeomdömen har de ett reellt värde. De kan bidra till att klargöra diskussioner om relativism och dess gränser och om möjligheterna att generalisera. Det är också frågor som hela tiden ligger under ytan på vår undran inför andra och oss själva; å ena sidan är varje individ ett unikt subjekt, å andra sidan är förmågan att vara social och kulturell universell. Våra begrepp och frågor måste försöka öppna dörrarna både till det specifika och det generella.

Referenser

- Blanchet, Thérèse, 1996. *Lost Innocence, Stolen Childhood*. Dhaka: University Press/Rädda Barnen.
- Howell, Signe, 1988: *From Child to Human: Chewong Concepts of Self*, i *Acquiring Culture: Cross Cultural Studies in Child Development*, G. Jahoda och I.M Lewis (red.) London. Croom Helm.
- Norman, Karin, 1991. "A Sound Family Makes A Sound State": Ideology and Upbringing in a German Village. *Stockholm Studies in Social Anthropology*, 24. Almqvist & Wiksell International.
- Norman, Karin, 1996. *Kulturella föreställningar om barn, ett socialantropologiskt perspektiv*, Stockholm. Rädda Barnens förlag.
- Talle, Aud, 1988. *Women at a Loss: Changes in Maasai Pastoralism and their Effects on Gender Relations*. *Stockholm Studies in Social Anthropology*, 19. Almqvist & Wiksell International

Barns bästa och barns behov

Av Magnus Kihlbom

För att barn och unga ska utvecklas krävs att de har med intresserade vuxna att göra. Det krävs att barnets relationer med vuxna är pålitliga och kontinuerliga. Denna insikt om barns behov måste vara ledstjärna i samhällets alla prioriteringar.

Jag ska, med risk för att uttala självklarheter, försöka beskriva de viktigaste faktorerna för en god psykisk utveckling och hälsa. Av utrymmesskäl blir resonemangen både abstrakta och generaliserande. Men min förhoppning är att man utifrån beskrivningen av de viktigaste faktorerna för en god psykisk utveckling kan dra vissa slutsatser om hur Sverige lever upp till Barnkonventionen.

Utgångspunkterna för de generella resonemangen är två. För det första är barn stadda i psykisk och fysisk utveckling. Det innebär att det som händer ett barn kan forma dess framtida liv och personlighet på ett avgörande sätt. Konsekvenserna sträcker sig längre fram i tiden än för vuxna. För det andra är barn beroende av vuxna, framför allt av sina föräldrar. Barn är av dessa skäl sårbara på annat sätt än vuxna. Samhällets ansvar att ta hänsyn till den enskilde individens bästa är därför större när det gäller barn.

Barnkonventionen betonar på ett radikalt sätt att samhälleliga beslut ska vara till barnets bästa. Att följa konventionen i varje enskilt fall skulle få stora konsekvenser. Om samhället verkligen skulle satsa ordentligt på barnets bästa skulle gängse ekonomiska prioriteringar ställas på huvudet, till exempel när det gäller barnomsorg, skola och socialtjänst. När man jämför konventionens text med verkligheten visar det sig att vi i Sverige – och förmodligen i likhet med vad som skett i andra länder – kompromissar bort barnets bästa i en rad avseenden.

Innan jag går in på vad som gäller för barns utveckling i allmänhet vill jag påminna om några variationer inom ramen för den vanliga

utvecklingen. Utan hänsyn till dessa variationer blir de generella resonemangen meningslösa.

Barn är olika

Att barn är olika är en självklarhet. Som många självklarheter är det lätt att glömma bort. Men det är viktigt att hålla detta i minnet när vi diskuterar barnets bästa. Det är helt enkelt inte möjligt att se till barnets bästa om man inte är uppmärksam på att barn sinsemellan kan vara mycket olika.

Den första och mest självklara variationen är den som beror på ålder och utveckling. Omfattningen av omsorgen och ansvaret är tidsmässigt större ju yngre barnet är. Men även äldre barn och tonåringar har stort behov av vuxnas omsorg och inlevelse, även om den omsorgen har en annan karaktär.

Mindre självklara är andra slag av olikheter, till exempel i fråga om mognad och begåvning. En av skolans största svårigheter består just i att ta hänsyn till dessa variationer.

Konkret kan det se ut på följande vis. I en första klass fungerar de flesta barn på sex- eller sjuårsålderns mognadsnivå. Samtidigt är det sannolikt så att ett eller två barn i klassen har nått en mognad som motsvarar en genomsnittlig nioåring. Andra har nått en åttaåring mognadsnivå. Några barn har nått en femåring mognad och ett eller två barn har inte nått längre än till en fyraåring mognadsnivå. Det kan då bli svårt att fatta ett generellt beslut om vilken undervisningsmetod eller vilka fritidsarrangemang som är bäst för alla barn i denna skolklass.

Sårbarhet

En viktig variation gäller graden av sårbarhet. Några barn klarar på ett överraskande sätt av påfrestningar som andra barn tar skada av. En del barn, som ibland kallas maskrosbarn, har en särskild förmåga att ta vara på gynnsamma faktorer i omgivningen, till exempel möjligheter att identifiera sig positivt med äldre utanför familjen eller att hitta social och kulturell stimulans som gör att han eller hon kan utveckla sina speciella anlag och talanger. Andra barn däremot kan vara mer eller mindre sårbara. Några knäcks lätt av motgångar och brister i uppväxten.

Vissa typer av händelser, till exempel krig och flykt till främmande land, en trafikolycka eller en förälders självmord, kan för ett barn bli

en svår, men dock uthärdlig påfrestning. För ett annat barn kan samma typ av händelse utgöra ett svårt psykiskt trauma med livslånga konsekvenser, till exempel i form av depression med initiativlöshet och förödande låg självkänsla eller kroniska psykosomatiska besvär.

Vilka omständigheter är det då som gör att ett barn blir mer eller mindre sårbart? Eftersom vi talar om vad samhällets åtgärder kan åstadkomma bortser jag nu från eventuella genetiska och biologiska förutsättningar. Annorlunda uttryckt: Vilka faktorer ökar barns psykiska styrka, deras förmåga att komma igenom svåra livserfarenheter? Det är svårt att finna ett bra svenskt uttryck för denna förmåga. Engelskan använder termer som *coping* och *resilience*. Kanske man man använda uttrycket *härdighet*, vissa barn har utvecklat en särskild sorts härdighet.

Livshistoria, sårbarhet och psykiskt trauma

Barn med goda tidiga erfarenheter är mera robusta än barn som tidigt utsatts för alltför stora besvikelser och alltför mycket psykisk eller fysisk smärta. En människa är alltså mindre sårbar om hennes livshistoria väsentligen är positiv, om hon i sin tidigare tillvaro har upplevt att det goda i livet trots allt väger tyngre än det onda. Chansen är då större att hon kan klara av nya påfrestningar.

Den psykiska utvecklingen är kumulativ. Varje ny livserfarenhet tillför något nytt till hur barnet konstruerar sin förståelse av världen och sin egen roll. Men det är också så att den lagras på hans eller hennes föregående erfarenheter, och förs ihop med dem. Innebörden av den nya erfarenheten färgas av det som tidigare hänt, får sin särskilda betydelse i ljuset av vad personen tidigare har varit med om. Det som har hänt henne tidigare formar både hennes förståelse av det som händer henne nu och hennes förväntan på vad som ska hända henne i framtiden.

En ny erfarenhet, till exempel att tvingas finna sig tillrätta i ett främmande land, kan för ett barn bekräfta tidigare goda erfarenheter av att svårigheter kan övervinnas. Det nya förstärker då en redan tidigare god självkänsla och en optimistisk uppfattning om att människor är hyggliga och vill samarbeta. Men för ett annat barn kan en liknande omställning bekräfta tidigare besvikelser, bli ännu ett nedslående bevis för att han eller hon inte kan påverka sin egen situation och att det inte är möjligt att vänta sig något gott här i världen.

Vad gör en händelse till ett psykiskt trauma? Definitionsmässigt är ett trauma en så svår påfrestning att personen inte kommer över

En riktigt bra människa

Det är en snäll och trogen person som man kan lita på. En som är omtänksam och ställer upp på andra människor och som undviker att såra andra. En person som pratar med dem som känner sig ensamma, som hjälper dem som inte har det bra hemma. En sådan person är ärlig, och pratar inte bakom ryggen på en. Han eller hon undviker knark och alkohol och en sådan person tar inte ifrån andra deras frihet.

Sejid, 14 år

den. Den slår igenom de psykologiska försvar som han eller hon har byggt upp och det skydd han eller hon har i sin omgivning. Resultatet blir ett sammanbrott, en irreparabel skada, som försämrar individens psykiska funktion för lång tid framåt, kanske för alltid, och medför större eller mindre psykiskt lidande med ångest och disharmoni. För ett barn eller en ung person betyder ett trauma att den psykiska utvecklingen inskränks eller stagnerar, med risk för framtida psykisk ohälsa.

Om händelsen blir ett trauma beror dels på hur grov och våldsam den är, och dels på hur sårbar individen är. Mycket svåra påfrestningar, som går långt över den individuella sårbarhetens gränser, blir trauma för alla individer. Exempel är vistelse i nazismens koncentrationsläger och svår tortyr. När det gäller barn har flyktingströmmen från Latinamerika, Afrika och Balkan givit många exempel på det. Inte sällan har barn från dessa länder tvingats bli åsyna vittnen till hur deras föräldrar utsatts för våldtäkt och svår misshandel eller mord.

Men påfrestningar av något mindre kaliber, som för några kanske inte blir traumatiska, kan ändå bli traumatiska för andra individer. Dessa är de mest sårbara, de som har den minst stabila grunden i sin personlighet, ofta de som redan tidigare utsatts för trauma. Vid ett jordskalv kanske några byggnader rasar samman medan andra står kvar.

För att bedöma vad som är barnets bästa för ett enskilt barn, det vill säga för att förstå hur allvarlig en livssituation är för ett enskilt barn, måste man alltså sätta sig in i just det barnets egen livshistoria. Med vilket bagage av livserfarenheter möter han eller hon de nya händelserna? Vilken skyddande motståndskraft finns hos och omkring

Dikt om barnets bästa

Ingen kan se vad jag tänker
ingen kan se min inre själ
Jag vill inte att någon ska säga att jag är ful.
Jag vill att alla ska tro mig.
Det är bra om jag får välja var jag vill bo.
Mitt bästa är om jag mår bra och får leva i trygghet.

Malin, 11 år

barnet? Med vilket bagage av livserfarenheter möter barnets föräldrar de nya händelserna?

Efter dessa reservationer för individuella variationer går jag nu över till att beskriva faktorer som har generell betydelse för barns och ungdomars utveckling.

Beroendet av föräldern

Den viktigaste faktorn är utan tvekan barnets beroende av föräldern. Som däggdjur utmärks människan av att hon föds långt mera ofullgånngen än andra däggdjursungar, och att hon behöver mycket länge tid i nära beroende av föräldern för att nå fram till fysisk och psykisk överlevnadsförmåga. Denna långa tid av hjälplöshet och beroende av föräldern ger människoungen exceptionellt rika möjligheter till inläring och utveckling. För att dessa möjligheter ska utnyttjas måste de vuxna kring barnet fungera kontinuerligt i psykiskt, fysiskt och socialt avseende. Om denna funktion upphör för en tidsperiod, om det blir en lucka i omsorgen, en period av övergivenhet, kan ett fysiskt och/eller psykiskt trauma uppstå. Barn är alltså beroende av att föräldern är *närvarande*, inte bara i fysisk utan också i psykisk mening. Föräldrarnas psykiska funktion måste vara intakt. Samhällets ansvar för barnet omfattar därför också föräldrarnas möjligheter att fungera optimalt gentemot barnet. Jag vill betona att detta inte bara gäller småbarnsåren. Beroendet av föräldrarna sträcker sig långt upp i tonåren.

Familjen är det system som gör föräldrafunktionen möjlig. Särskilt tydligt är det när det finns ett nyfött barn i familjen. Spädbarnets omvärld utgörs av moderns inre värld, har det sagts. Ett spädbarn är

direkt beroende av att modern – eller den som har funktion som mor – är i stånd att kommunicera med barnet och känna sig in i barnets från första stund skiftande känslor och behov. För ett spädbarn kan separation från föräldern bli ett psykiskt trauma redan efter några dagar.

Ju yngre barnet är desto mer omtåligt är barnet för en eventuell nedsättning av föräldrarnas psykiska funktion. Det gäller till exempel tillstånd av svår depression och ångest hos en förälder, och alldeles särskilt hos en spädbarnsmamma. En förutsättning för att spädbarnet ska få så mycket omsorg att dess psykiska utveckling är tryggad är att modern är i hygglig psykisk vigör, i hygglig känslomässig balans och besitter åtminstone ett minimum av psykisk kraft. Detta i sin tur förutsätter att fadern och andra i familjen fungerar hyggligt, och att familjens sociala situation inte är alltför prekär. En katastrof som drabbar en förälder drabbar också barnen i familjen.

Barn kommer likaså till skada om myndigheter, som har med barnfamiljer att göra, försummar att ta hänsyn till att föräldrar – även till äldre barn – måste ha en hygglig psykisk funktionsnivå. Utlänningsnämndens och Invandrarverkets asylbeslut har under de senaste åren producerat en rad otäcka exempel på de inhumanitära konsekvenserna av sådana försummelse.

Barnets begränsade tidsperspektiv

Vuxna har lätt att förbise hur begränsat barnets tidsperspektiv är. Först upp i tonåren börjar tidsperspektivet likna den vuxnes. Ofta överskattas barns förmåga att tåla längre separationer från föräldrarna. Rutinerna inom barnsjukvården är ett flagrant exempel. Det är under de senaste decennierna, i min läkargeneration, som man har förstått att det som tidigare var det gängse sättet att vårda på sjukhus, nämligen med otillräcklig föräldranärvaro, har vållat svåra psykiska skador hos många barn med livslångt kvarstående depressivitet och omtålighet.

Kontinuitet, förutsägbarhet, pålitlighet

Beroende är således ett nyckelord, barnets beroende av vuxna. Andra nyckelord är *kontinuitet* och *förutsägbarhet*. Alltför lätt förbiser vuxna att barnet, alltifrån födelsen och upp i tonåren, bygger upp sin personlighet med hjälp av kontinuerliga relationer till de känslö-

mässigt viktiga personerna. Avbrott i relationerna är en skadlig faktor. Det gäller för alla åldrar, och återigen mera ju yngre barnet är.

Varje relation kan sägas ha en aspekt av löfte: Vi kommer att träffas igen. Kontinuitet i relationer måste därför ges ett högt värde i alla överväganden om prioriteringar. I barnomsorgen och i skolan, liksom för övrigt i patient-läkar-relationen, ska man sträva efter att så sällan som möjligt bryta etablerade kontakter mellan ett barn och en viktig vuxen person. Ett exempel från socialtjänstens område: Politiker i sociala nämnder och socialtjänstemän måste vara medvetna om att varje gång ett barn omplaceras i ett nytt familjehem försämras förutsättningarna för att barnet ska kunna knyta an känslomässigt till dem som ska bli de nya viktiga personerna.

Jag ska illustrera betydelsen av kontinuitet och förutsägbarhet med att nämna en av de principer som är grundläggande för psykoterapeutiskt arbete. Psykoterapi kan sägas bestå av en artificiell relation som är konstruerad och systematiskt planerad med avsikt att den ska vara psykologiskt gynnsam. En av de viktigaste läkande faktorerna i psykoterapi består just i att relationen till terapeuten är pålitlig. Den ska inte brytas eller ändras på ett godtyckligt och oförutsägbart sätt. Man kommer överens om exakta datum och klockslag för när man ska träffas och långt i förväg datum för när man ska avsluta relationen. Om denna grundläggande förutsättning försummas fungerar inte psykoterapin.

Barn behöver båda föräldrar

Frekvensen av skilsmässa och separation mellan sammanboende föräldrar är hög och fortsätter att öka. Ofta spricker parrelationen när första barnet kommer till världen. Många föräldrar separerar på ett sätt som gör det svårt för barnen. Det är en självklarhet att barn behöver båda sina föräldrar. I de senaste årens svenska debatt har det med rätta framhållits, med hänsyn till att barnet oftast är kvar hos mammorna, att pappornas psykologiska närvaro är oerhört viktig för barnets utveckling.

Det betyder att alla åtgärder som hjälper föräldrar, alltifrån barnets tidigaste ålder, att samarbeta så att båda får finnas med i barnets uppväxt är till barnets bästa. Jag vill i sammanhanget betona betydelse av förebyggande insatser, till exempel att:

- familjerådgivningen har goda resurser både kvalitativt, alltså ifråga om kompetens och utbildningsmässigt, och kvantitativt, det vill säga är lättillgänglig;
- blivande och nyblivna föräldrar får psykologiskt stöd, till exempel genom att hålla hög kvalitet på det medicinska och psykologiska arbetet på barnavårdscentralerna;
- separerade föräldrar får praktisk och ekonomisk hjälp med till exempel bostad så att de har lätt att umgås med sina barn och att de kan resa och träffa barnen.

Den sociala utvecklingen

Jag har hittills talat om barn utifrån en individriktad psykologisk synvinkel. Men den sociala aspekten av utvecklingen är också viktig. Barnet är både individ och gruppvarelse.

Tillhörighet till en grupp spelar stor roll för att ett barn eller en tonåring ska kunna utveckla en stabil identitet och självkänsla. Upprepade uppbrott från en kamratgrupp kan göra detta svårt för många. Jag har sett åtskilliga flyktingbarn som i sitt korta liv redan varit med om flera uppbrott före ankomsten till Sverige, och som under något eller ett par år efter ankomsten har tvingats flytta runt mellan olika flyktingförläggningar och kommunplaceringar. De har då brutit upp från den ena kamratgruppen efter den andra, och inte någon gång hunnit etablera stabila kamratkontakter. Resultatet är påtagligt, barnet ter sig då som en socialt omogen, orolig och nästan förvirrad liten person. Detsamma gäller lite äldre barn, unga tonåringar, som efter alltför många uppbrott i känslig ålder ger upp hoppet om att bli accepterad som en fullvärdig medlem i en grupp av jämnåriga. De blir dystra och enstöriga ensamvargar.

Barn och unga utvecklas genom att identifiera sig med viktiga personer i sin närhet. Identifikation med andra är grundläggande för den samhällsprocess som sociologerna kallar socialisation. Det är genom identifikation man förvärvar sitt normsystem och lär sig att handskas med konflikter och att fördela ansvar. En nödvändig ingrediens i barns uppväxt är därför närhet till vuxna, både män och kvinnor och både yngre och äldre. Alltför många barn, både i förskole- och skolåldern, har enbart summariska och torftiga kontakter med vuxna under sin uppväxt.

Det viktigaste är förstås att barnet har tillgång till föräldrarnas tid och uppmärksamhet. Kortare arbetsdag för småbarnsföräldrar, både pappor och mammor, skulle ur denna synpunkt vara en viktig reform.

En annan viktig resurs är unga ledare, pojkar och flickor som i ålder står mellan barnet eller den unga tonåringen och föräldrarna. Om man har sett hur ivrigt barn och unga tonåringar tar för sig av sådana yngre förebilder förstår man att en satsning på bra barn- och ungdomsledare kan betyda mycket för att gynna den psykiska utvecklingen.

Varje samhälle måste klara av socialisationsprocessen, kunna fostra nya generationer till kompetenta medlemmar i samhället. I varje ny generation måste människor ha lärt sig ta ansvar och kunna samarbeta som medlemmar i en grupp, och samtidigt måste de kunna fungera autonomt, som självständiga personer. Det samhälle som misslyckas med denna reproduktiva uppgift går mot sin upplösning på en eller ett par generationer.

Det är värt att ägna några minuter åt frågan hur vi i Sverige understödjer barns och ungdomars utveckling till väl fungerande grupp- eller samhällsmedlemmar.

Barnomsorgen

På dagis möter barnet den vidare världen utanför familjen. Gruppen av barn och fröknarna är barnets första erfarenhet av ett socialt system. Det är då angeläget att det sociala system som en barnomsorgsgrupp utgör fungerar så att det verkligen gynnar inläringen av social funktion. Därför bör man se upp med besparingsåtgärder som tunnar ut vuxnas närvaro vilket riskerar att förvandla barnomsorgen till förvaring. Det är viktigt att förskolebarn möter intresserade och välutbildade vuxna, både män och kvinnor. Framför allt är det viktigt att kontinuiteten hålls uppe i barnets relation till de vuxna: *Personalpolitiken måste vara sådan att man kan undvika täta personalbyten.*

Också när det gäller barnets relation till den sociala gruppen är kontinuitet ett nyckelord. En enkel slutsats är att den besparing inom barnomsorgen, som uppnås genom att barn utesluts ur daghemsgruppen om föräldrarna är arbetslösa, eller om det föds ett syskon, inte stämmer med Barnkonventionen.

Skolan

Hur är det då med den utan all jämförelse viktigaste grupperfarenheten, skolan? Hur främjar de tolv åren i skolan de ungas utveckling till sociala varelser? Skolan är samhällets stora chans att ge varje blivande medborgare en positiv upplevelse av hur ett socialt system fungerar och av sig själv som gruppmedlem. Skolan är det viktigaste

momentet i socialisationen. I det följande ska jag beskriva skolans funktion ur den aspekten. För att framhäva tankegången kommer jag att tala om skolan på ett förenklat och kanske karikatymässigt sätt.

För några generationer sedan ägde socialisationen, barnets inläring av samhällets regler och normer, väsentligen rum utanför skolan. Barn hade kontakt med vuxna av båda könen och med arbetslivet på ett helt annat sätt än i dag. I vår tid, däremot, sker socialisationen huvudsakligen inom barnomsorgen och skolan. Ingen offentlig utredning eller politiskt beslut har uttalat att det ska vara så. Det har bara blivit så, oavsiktligt och automatiskt, i förbifarten. Föräldrar och andra vuxna har försvunnit ur barnens värld under större delen av barns vakna tid, med undantag för lärarna i skolan och fröknarna på dagis. Skolsystemet har inte något formellt ansvar för socialisationen. Mitt intryck är att flertalet människor som är aktiva skolpolitiker, skolbyråkrater och lärarnas lärare också saknar medvetenhet och intresse för den uppgiften.

Enligt min mening har skolan misslyckats med den socialt fostrande mål; socialisationen. Misslyckandet beror inte på att enskilda lärare gör fel utan på att hela skolsystemet är felkonstruerat. Varje skola är ett samhälle i miniatyr. Dagligen ska ansvar, rättigheter och skyldigheter fördelas och konflikter lösas. Varje barn borde i skolan få en positiv upplevelse av att arbeta med andra och av sig själv som gruppmedlem, och av miniatyrsamhället. Men fortfarande är de flesta skolor i sig själva dåligt fungerande sociala system. Lärarnas och skolbarnens världar är strikt åtskilda. Barnen kastas mellan två ytterligheter: dels lektionernas absurda reglementering och fragmentering av fyrtio minuters inlärningspass i vitt skilda ämnen, och dels rasternas och skolmåltidernas totala anarki där alltför få vuxna finns närvarande. Så gott som allt bestäms över huvudet på eleverna, även den

Om min syster Nathalie

Hon har ett handikapp som heter ryggmärgsbrock. Ryggen är förstörd. Hon har ett hjärnstopp, kan man säga. Hon ska operera ögonen för att de sitter för långt i sär. Hon är ganska tjock. Hon kan leka med Rocky, men inte så hårt.

Mattias, 11 år

ganska stora andel av elever som är nära eller till och med över myndig ålder och har en vuxens intelligens och mognad. Något liknande gäller också den enskilda läraren. En enkätundersökning visar att 95 procent av lärarna vantrivs med sitt arbete. Majoriteten av elever skulle antagligen ge ett liknande negativt besked, både med tanke på den sociala tillvaron och den fysiska miljön, till exempel bullernivån vid måltiderna och toaletternas utformning. Vilket företag eller myndighet skulle acceptera sådana förhållanden och sådan arbetsmiljö som barnen har?

Dessutom är skolans värld helt åtskild från samhället utanför. Barnen är fjärran från att delta i vardagligt samarbete och enkla sociala ansvarsuppgifter och fjärran från arbetsplatserna. Både näringslivet och den offentliga sektorn förväntar sig att skolsystemet ska ta hand om alla medborgare från sex års ålder och efter tolv år leverera människor som är färdiga att delta i vuxensamhället.

Ytterligare en tillspetsning: Det förefaller som om två traditioner från ett historiskt avlagset samhälle fortfarande håller skolsystemet i ett järngrepp. Dels klosterscholornas avsiktliga fragmentering av tiden i tidsmoduler: täta klockringningar skulle mana till bön och tankar på Gud och avbryta eventuella privata tankar. Dels det obligatoriska skolsystemets funktion i den epok då industrialismen fick sitt genombrott, nämligen förvaring, att ta hand om alla barn som drev omkring på gatorna när deras föräldrar arbetade i fabrikerna.

En bra människa skall

- Vara ärlig
- Vara snäll och hjälpsam
- Inte vara uppkäftig
- Vara "just"
- Vara som min mamma, rent ut sagt.

Christian, 13 år

Lärare är ambitiösa men är enbart pedagoger. De är inte tillräckligt utbildade för den sociala uppgift som de faktiskt har, nämligen att få detta system av grupper av barn och vuxna att fungera, och att själva vara modeller för social funktion. De får mycket lite kunskaper om hur barn och tonåringar fungerar i grupp. De får inte heller utbildning eller handledning i den svåra konsten att samarbeta med föräldrar.

En andel av eleverna misslyckas redan på ett tidigt stadium. De blir förlorare, som termen numera lyder. För det första misslyckas de ifråga om inläring. Den mest ödeläggande effekten av detta misslyckande är att de aldrig lär sig att man kan lära sig något nytt, att det lönar sig att plugga, att man kan utveckla sådana kunskaper och förmågor som samhället finner önskvärda. För det andra misslyckas de i socialt hänseende, nämligen att bli en accepterad och uppskattad gruppmedlem.

Dessa misslyckanden ackumuleras under de tolv åren, växer med ränta på ränta från lågstadiet och fram till utgången av högstadiet. Vid det laget har de etablerat en självbild och identitet som både dumhuvud och asocial. Tvåtedjedelssamhället grundläggs på låg- och mellanstadiet.

Orsaken till att en femtedel av barnen blir förlorare är i ett individinriktat perspektiv att de har störningar eller defekter som gör dem oförmögna att tillgodogöra sig undervisningen. Vi vet till exempel att vissa riskfaktorer redan på lågstadiet innebär stor sannolikhet för framtida svårigheter, nämligen ogynnsamma familjeförhållanden, läs- och skrivsvårigheter och att vara född sent på året.

Men man kan kasta om perspektivet. Då framstår vårt skolsystem som orsak till att en femtedel av eleverna är blivande förlorare. Det har misslyckats både med den pedagogiska uppgiften att lära alla att lära sig och med den socialt fostrande uppgiften.

Vad kan samhället göra?

För att barn och unga ska utvecklas krävs att de har med intresserade vuxna att göra, och att dessa relationer är pålitliga och kontinuerliga.

Det är alltså angeläget att samhällets prioriteringar tar hänsyn till detta. Relationerna mellan barn och föräldrar bör stödjas på alla sätt. Familjerådgivning, föräldrastöd inom barnavård, barnomsorg och psykisk barn- och ungdomsvård är viktiga resurser. Föräldrars tid, ork och förmåga att vara med sina barn måste få stöd genom olika generella samhällsåtgärder. Fler vuxna behövs i skola och barnomsorg. Barngrupperna i barnomsorgen måste vara så små att varje barn

har en god relation till ett par vuxna. Dessa relationer måste vara beständiga, täta personalbyten är förkastligt. Detsamma gäller både skolan och den ordnade fritiden efter skolan: Flera vuxna, mindre grupper, mera respekt för varje individ och hans eller hennes behov av en positiv upplevelse av att vara medlem av en social grupp.

Psykiskt hälsa, den psykiska folkhälsan, är i grunden en fråga om kvaliteten i relationerna mellan barn och vuxna.

□ □ □

Godis behöver barn inte äta

Barn ska kunna äta och dricka. För att överleva. Få vara friska och växa. Godis behöver barn inte äta. Man ska inte slåss om maten. Mat som fisk, kött, äpplen och päron är viktigare än godis. Jag tycker att alla barn som får en tia av sina föräldrar ska spara den till något bättre än tuggummi.

Anna, 9 år

Jag känner inte någon vars föräldrar bor ihop

Av Sara, 16 år

Jag har alltid trott att alla mina vänners liv såg ut som mitt eget. När man är liten pratar man aldrig om svåra familjeförhållanden, som till exempel misshandel, incest eller alkoholproblem. Man tar helt enkelt för givet att andra har det lika bra som en själv. Det är klart att man visste att sådant händer, men inte i vår lilla småstad och inte bland ens bästa vänner.

När man blir äldre börjar man tänka mer och förhoppningsvis prata med andra om sina problem. Det var någon gång i tolvårsåldern som jag och mina vänner på allvar började prata om våra verkliga känslor och vårt liv. Det var då som jag fick reda på att en av mina närmaste vänner hade en alkoholiserad pappa och att en annan hade blivit misshandlad under en längre tid.

Det var aldrig fråga om att göra en anmälan mot någon förälder. Vi hade varandra att prata med och sova hos om det blev för jobbigt. En av mina vänner som jag tyvärr inte har någon kontakt med längre hade en pappa som utnyttjade henne sexuellt och en styvpappa som slog henne. När hon försökte ta sig hemifrån sa socialen bara att hon överreagerade och hennes mamma kallade henne lögnare. Det var över ett år sedan och hon bor fortfarande kvar hemma. Ingen verkar ha tid eller ork att bry sig om henne trots tre misslyckade självmordsförsök.

Ska det behöva vara så att man måste rymma hemifrån för att ta sig ur helvetet?

Jag satt och pratade om det här med min mamma för inte så länge sedan. Vi pratade om en kompis till mig vars pappa åtskilliga gånger försökt ta livet av sig och jag började tänka på hur många som egentligen har "perfekta" familjeförhållanden. Efter ett tag insåg jag att nästan inte en enda av mina kompisar har föräldrar som bor ihop och några av föräldrarna har grava problem av olika slag.

Ska det behöva vara så att barn och ungdomar inte längre ska kunna känna sig trygga i sina egna hem? Räcker det inte med tonårskriser, puberteten, och allt det nya i skolan och utanför den?

Min mamma frågade mig en gång om jag aldrig skulle hitta en kille som inte knarkade eller var kriminell, men faktum är att det är svårt eftersom allt har förändrats. Allt är så mycket tuffare nu än det var när hon var sexton år. Men det beror nog till stor del på hur det ser ut i hemmen. Det är svårt att inte dras ut på gatan när det känns tufft att vara hemma.

Några klarar av det medan andra bara går djupare ner i svackan. Man kan bara hoppas att man har varit till nytta själv, för det kan hända alla.

Det har hänt mina bästa vänner.

Mina dagisfröknar slog mig

När jag var fyra år började jag på dagis. Det var inte kul. Det fanns en bra fröken, resten var dumma. Jag hade många kompisar. Men jag fick alltid skäll vad jag än gjorde. Mina dagisfröknar slog mig. Jag rymde därifrån tolv gånger på ett år. När jag var sjuk fick jag inte göra någonting, inte gå hem heller. Det var en sak som var bra och det var att det fanns ett fotbollsmål där. När jag var sex år gick jag i en sexårsklubb. Där fick man lära sig att läsa, skriva och räkna. Och vi hade också en lässtund där en fröken läste. Vi frågade henne om det var något fel på henne men det var det inte, så dom. När jag gick i tvåan så fick jag reda på att hon var alkoholist.

Jesper, 12 år

Barnkonventionen och massmedierna

Av Cecilia von Feilitzen

Barn är underrepresenterade i TV. Däremot förekommer de ofta i reklam, vilket kan böttna i att barn ur samhällets synvinkel främst är nödvändiga som konsumenter – via egna eller föräldrarnas inköp. De flesta ungdomar som förekommer i TV "svävar omkring" frikopplade från studier, yrke eller arbetslöshet, från sociokulturell klass och från verklighetens problem. Ungdomar i TV sportar, roar sig eller andra, spelar musik, sjunger och umgås.

I FN:s konvention om barnets rättigheter från 1989 nämns medierna uttryckligen i artikel 17: "Konventionsstaterna erkänner den viktiga uppgift som massmedier utför och skall säkerställa att barnet har tillgång till information och material från olika nationella och internationella källor, särskilt sådant som syftar till att främja dess sociala, andliga och moraliska välfärd (*well-being*) och fysiska och psykiska hälsa. Konventionsstaterna skall för detta ändamål ... (även) ...uppmuntra utvecklingen av lämpliga riktlinjer för att skydda barnet mot information och material som är till skada för barnets välfärd (...)."

Vilket material i medierna är då till skada för barnets välfärd? I den allmänna debatten uttrycks ofta farhågor om medie våld, reklam, pornografi, inslag av främlingsfientlighet, andra normer och värderingar som avviker från samhällets officiella, samt vissa länders och företags dominans i det importerade och globala medieutbudet. Låt oss ur forskningssynvinkel ta medie våldet som exempel. Allt fler undersökningar i flera länder visar att majoriteten av befolkningen tycker att det är för mycket våld i TV, särskilt i de amerikanska programmen.

Motsägelsefulla forskningsresultat?

Vad säger forskningen om medie våldets påverkan? Många tycker att forskningsresultaten är motsägelsefulla. Situationen är dock snarare den att olika studier har skilda perspektiv och frågeställningar som utgångspunkt – och därför belyser olika delar av problematiken. Ingen undersökning kan heller omfatta "hela verkligheten". Dessutom tar olika människor olika sorters intryck av medie våldet. Perspektiven och resultaten kompletterar emellertid varandra som bitar i ett pussel.

När det gäller perspektiven har medie våldsforskningen – som annan samhällsvetenskaplig och humanistisk forskning – bland annat sina rötter i den grundläggande filosofiska frågan om människans fria vilja. I hur hög grad är vi produkter av omgivningen – av föräldrar, skola, kamrater, medier, religion och samhällsstruktur – och i hur hög grad är vi självständigt väljande och agerande individer? Även om de flesta är överens om att det är en fråga om både och, lägger vissa av oss större tyngdpunkt på strukturperspektivet och andra större på aktörperspektivet. Så också forskare. Somliga belyser därför hur vi *påverkas* av medie våldet (i samspel med den övriga omgivningen). Andra belyser i stället hur vi (utifrån skilda motiv och intressen) *väljer och använder* medie våldet.

Men dessa perspektiv är i sig inte motsägelsefulla. De ligger bara på olika platser på den teoretiska kartan.

Medie våldets påverkan på barn

På liknande sätt frågar olika undersökningar om olika typer av påverkan. Traditionellt har forskningen inriktat sig på medie våldets effekter på barns och ungdomars aggression eller våldsamma beteende. Dessa studier kan sägas ha kommit fram till följande resultat:

- Våldsskildringar kan leda till *imitation* bland yngre barn. Men även om medie innehållen ofta aktiverar särskilt yngre barn att säga, göra eller leka något av vad de sett, hört eller läst är dessa impulser oftast kortsiktiga. Och även om imitation kan fungera inlärande, innebär den inte från början att barn från medierna har införlivat föreställningar, normer och värderingar som lett till en avsiktlig aggressiv handling. Imitationen kan också verka bearbetande – yngre barn behöver ibland via kroppsspråk avreagera sig ifrån alltför starka medie intryck.

Även unga och vuxna kan få "tips" om hur våld kan utföras, tips som de kan använda om de i en krissituation upplever att de

har behov av den kunskapen. Däremot har inte medierna ensam orsakat krissituationen.

- Medieinnehållen har sällan ett direkt eller ensamt inflytande på vår situation eller våra handlingar. Från medierna får vi helt klart (och avläsbart i studierna) mentala intryck, det vill säga föreställningar, känslor osv. Men dessa blandas med alla andra föreställningar, normer, värderingar, känslor och erfarenheter vi fått och får från vår egen praktik och från familjen, skolan, kamraterna osv. I allmänhet är också egna erfarenheter, liksom intryck från personer, av större betydelse än intryck från medierna. Det är sedan denna smältdegel av våra samlade intryck som ökar eller minskar benägenheten att handla på ett visst sätt.

På detta indirekta och oftast på ett förstärkande sätt, i samspel med de mer betydelsefulla intrycken, bidrar medievåldet till ökad *aggression* hos vissa individer under vissa omständigheter. De longitudinella undersökningar som utförts de senaste decennierna, i vilka samma individer har följts under flera år, pekar sammanfattningsvis på att tittande på medievåld tycks förklara 5-10 procent av barns och ungas ökade aggression över tid, medan 90-95 procent av aggressionen beror av andra faktorer: barnets personlighet och tidigare aggression; otrygga, trassliga eller förtryckande omständigheter i familj, skola och kamratgrupper; sociokulturell bakgrund och ogynnsamma samhällsvillkor. Här ingår också faktorer som ungdomsarbetslöshet, alkohol och droger, vapentillgång, invandarsegregation, vuxnas minskade kontrollfunktion, ett konsumtionsinriktat samhälle som stimulerar till rån och andra ekonomiska brott där våld blir ett medel. Många i den allmänna debatten är "missnöjda" med dessa resultat och vill i stället göra medierna till ensam syndabock. Andra viftar bort resultaten och menar att medievåldet följaktligen inte är av någon betydelse. Men är 5-10 procent ett litet eller negligerbart resultat?

- En helt annan typ av inflytande är att både fiktivt och icke-fiktivt medievåld givit upphov till *rädsla* bland många barn och ungdomar. Oftast nämner barn fiktivt våld som skrämmande, bland annat därför att de ser det mer än icke-fiktivt våld, och därför att våld i nyheter och annat faktamaterial många gånger är på geografiskt och psykologiskt avstånd från deras vardag. Men när barn identifierar sig eller lever sig in i en våldsamt situation i ett realistiskt program, när de känner att detta kan hända här eller mig, då är det realistiska medievåldet *mer* skrämmande.

- Det finns också tecken på att medie våldet ger felaktiga *föreställningar* om våldet i verkligheten. Vissa studier tyder till exempel på att barn i skolåldern, på grund av att de sett actionfilmer, tror att kroppar är starkare än de faktiskt är, och att barnen inte kan förutse eller förstå hur allvarliga konsekvenserna av sparkar och slag kan vara.

Andra resultat pekar på att publiken på grund av mycket TV-tittande kan få överdrivna idéer om mängden och typen våld i samhället. Sådana felaktiga föreställningar kan i sin tur ge upphov till rädsla hos tittaren att själv råka ut för våld – när man åker tunnelbana, går i parker m m – liksom till en pessimistisk uppfattning att det inte går att lita på folk.

Inte bara fiktivt våld utan också nyhetsvåld kan påverka uppfattningen om våldet i verkligheten. Press och TV-nyheter överdriver ofta hur våldsamt våldet är.

- Hos vissa individer är det just *rädslan, föreställningarna och upplevelsen av hot i omgivningen* som medie våldet bidragit till, som i krissituationer kan vändas till destruktiv *aggression*.
- Ytterligare en typ av inflytande är känslomässig och kognitiv *tillvänjning*, det vill säga minskad spänning, minskad rädsla eller minskade spärrar mot våld. Det är helt klart att tillvänjning i form av minskad spänning eller minskad rädsla inför själva medie våldet sker, så att toleranströskeln höjs, och så att man söker starkare stimulans från medierna. Däremot kan det inte sägas finnas tillräckligt stöd i forskningen att tillvänjning vid medie våld också leder till en likgiltig hållning mot våld i verkliga livet.
- I allmänhet upplever olika personer spänning, våld, skräck och makt – och annat medie innehåll – mycket olika, behöver det olika mycket och ger det olika innebörder. Med största sannolikhet har därför visst medie våld också positiva inflytanden. Dramatiserat och realistiskt skildrat medie våld *borde* till exempel ge publiken insikt i de verkliga orsakerna och följderna av våld och makt i samhället och därigenom bidra till *realistiska föreställningar, demokratiska normer och värderingar och konstruktiva handlingar*.
- Det finns också situationer då *rädsla* – och även *aggression* – kan vara något konstruktivt, till exempel om den får oss att undvika verkliga faror eller ta avstånd från och bekämpa maktövertagande.
- Ett annat positivt inflytande är *spänning*. Våld, hat och död – och makt, ära och pengar – är, liksom kärlek, väsentliga fenomen för människor och därför spännande. De har ett dramatiskt värde i sig själva, vilket ofta appellerar till publikens preferenser och behov.

Det är viktigt att förstå den fascination många känner inför medievåld. Somliga våldsskildringar i dag har sina rötter i historiska myter, folksagor och antika dramer.

- Populärkultur är också en viktig ingrediens, i form av symboler och tecken, i barns och ungas vardagspraktik och läroprocesser – i lek och identitetsarbete, utvecklande av livsstilar och socialt handlande. Bland annat visar intervjuer med 15-16-åringar att tittande på vålds- och skräckvideor kan vara ett sätt att mäta tuffhet, ett manlighetstest i gänget, och en motkulturell protestaktion som en följd av negativa attityder till och låga betyg i skolan. Manliga ungdomars intresse för datorspel har tolkats på liknande sätt. Unga pojkar lever i en underordnad och maktlös samhällssituation. Att spela våldsamma elektroniska eller andra spel innebär att utöva motstånd, ge uttryck för sin maskulinitet, skapa makt och kontroll – på ett symboliskt plan. Medievåld kan sålunda ibland och på olika sätt spela roll för *identitetssökande och känsla av grupptillhörighet*, för opposition mot omvärlden i vuxenblivandet.

Lägger vi ihop dessa pusselbitar – som inte heller är motsägelsefulla – förstår man att vi alla tar intryck av eller är påverkade av medievåldet – men på olika sätt. Med de nämnda exemplen på oönskade inflytanden – imitation, aggression, rädsla, felaktiga föreställningar och tillvänjning – förstår vi också att alla på det ena eller andra sättet är negativt påverkade av medievåldet.

Det finns alltså fog för att uppmuntra utvecklingen av riktlinjer för att skydda barn mot för många, för starka och onödiga våldsskildringar i medierna.

Bilden av barn i medier

Ett flertal andra artiklar i FN:s barnkonvention är också av relevans för medierna, bland annat artikel 13 som handlar om att barnet ska ha rätt till yttrandefrihet.

Frågan är om medierna främjar barns yttrandefrihet. Mycket internationell forskning visar att vissa befolkningsgrupper är kraftigt underrepresenterade i medieinnehållen generellt – kvinnor, barn och äldre, arbetarklassen samt etniska och språkliga minoritetsgrupper. I en svensk undersökning från 1982 utgjorde barn i åldern mellan 0 och 15 år 10 procent av alla personer som förekom i TV – mot 20 procent i befolkningen. Ju yngre barnen var, desto mer underrepresenterade var de. Ungdomar mellan 16 och 24 år motsvarade ungefär sin andel

i befolkningen. De åldersgrupper som visade sig trängas i rutan var personer mellan 25 och 50 år. Äldre personer, särskilt pensionärer, var, som barn, "symboliskt utplånade".

Ännu mindre utrymme fick barn i USA och Australien med kommersiell TV. I Danmark med public service-TV var barnen representerade som i Sverige.

Det måste understrykas att "verkligheten" inte är någon norm för hur medievärlden ska se ut. Fiktion, underhållning och drama, till exempel, har inte krav på realism utan innebär spänning, humor och tragik. Ibland avlägsnar sig fantasin från verkligheten just i syfte att uttrycka den bättre. Men jämförelser med "verkligheten", med andra medier, med andra kulturer, mellan public service- och kommersiell TV samt mellan olika program kan ge en större förståelse för varför kulturen ser ut som den gör.

Det är därför man behöver föräldrar...

Barnets bästa är att ha föräldrar. För att barnet måste få kärlek annars känner barnet sig inte viktigt. Barnet måste ha föräldrar för att få någonstans att bo. Annars måste barnet bo ute på gatan. Barn måste ha föräldrar för att få kläder, annars fryser barnet ihjäl. Barnet måste ha vänner annars kan barnet aldrig leka och ha kul. Barnet ska aldrig bli tvingad till något. Man ska bry sig om barnet och ta hand om barnet annars lär barnet sig inte. Barnet måste ha föräldrar för att kunna gå i skolan och lära sig. Barnet måste ha föräldrar för att lära sig och kunna åka runt i världen och titta på andra länder och lära sig om länderna lite grand. Barnet måste ha föräldrar för att lära sig läsa, skriva och massa andra viktiga saker som barnet behöver.

Det är därför man behöver föräldrar.

Karolina, 9 år

Naturligtvis är det också viktigt att ta hänsyn till det berättigade i att barn skildras i alla olika programtyper i TV. Exempelvis kan man hävda att barn inte bör skildras i vissa nyhetsinslag, i elitsportprogram och i program med underhållningsvåld. Viktigt att påpeka är dock att den aktuella undersökningen inte bara studerade personer som syns i bild och/eller talar, utan också dem som TV-personerna *talat om*. Resultaten visar alltså också att vuxna i TV sällan talar om barn.

Eftersom barnen i TV var få 1982, kunde man förvänta sig att de också skulle framställas som mindre betydande än vuxna. Men skillnaderna gentemot vuxna var i detta avseende inte stora, och som helhet framställdes barn också ganska "snällt och idylliskt". Det mest påtagliga med TV-barnen var det faktum att de var kraftigt under-representerade. Även om barn var relativt varierat framställda i barnprogram, kunde den kulturella konstruktionen av barn i TV-utbudet i sin helhet sägas präglas av ljum välvilja eller till och med ointresse.

En uppföljning av resultaten gjordes 1995 då vi i Sverige också hade kommersiell TV. I uppföljningen ingick liksom 1982 de båda nationella public service-kanalerna utan reklam (SVT 1 och 2) och de två största reklamkanalerna (TV3 och TV4). Med reservation för att analysen inte är helt avslutad, tycks åldersfördelningen i TV-utbudet sammantaget ha blivit ännu skevare. Barn, unga och äldre är relativt färre medan vuxna i produktiv ålder är fler.

Barnen är också färre i kommersiell TV än i Sveriges Television. TV-barnen på 1990-talet är dessutom mer koncentrerade till fiktionsprogram. Detta har ett flertal konsekvenser, som till exempel att barnen nu oftare är av amerikansk nationalitet, mer sällan framställs i skola, förskola eller service-inrättningar och oftare i hemmiljö samt oftare underbygger vuxenroller än presenteras i sin egen rätt.

Ungdomsskildringar på distans

När det gäller ungdomar är en vanlig farhåga att medierna framställer dem som "problem" – i samband med våld, bråk, droger etc. Det finns också flera exempel på att särskilt kvällspressen stämplat ungdomarna på detta sätt och därigenom underblåst falskt grundad moralisk panik hos allmänheten. Men problembilder av ungdomar förekommer främst under vissa tidsmässigt koncentrerade konflikter; bilden modifieras om man analyserar medieinnehåll under längre och mer genomsnittliga perioder.

I svensk TV är ungdomar sällsynta i nyheter. Och det övergripande ungdomsmönstret i hela TV-utbudet är att "problem-bilder" av ungdomar är ovanliga. Den dominerande ungdomsbilden i TV är i stället "glättig". De flesta TV-ungdomar "svävar omkring" frikopplade från studier, yrke eller egentlig arbetslöshet, från sociokulturell klass och från verklighetens problem. TV-ungdomar sportar, roar sig eller andra, spelar musik, sjunger och umgås. Problem-bilder – ogillande, negativism, obehag, misslyckande, konflikter, aggression, våld och brott – återfinns i stället främst hos vuxna. Ungdomar är i stället unga män – och nästan lika många – unga kvinnor som är starka och vackra att se på. Deras estetiska, underhållande, dramatiska och romantiska potential betonas.

Den övergripande konstruktionen när det gäller unga människor i TV närmar sig alltså synen på ungdomen och ungdomlighet som ideal (att vara ung, vacker, livskraftig och utan sociala bindningar, oberoende av biologisk ålder).

Men trots att ungdomar inte är underrepresenterade som barn och trots att bilden av ungdomar i TV är motsatsen till problematisk, har TV-ungdomar jämfört med andra åldersgrupper mindre betydelse i programmen. De förekommer också oftare enbart i bild och deras röster hörs mycket mer sällan än barns och särskilt vuxnas. Medan barn inte så ofta får komma till tals i TV på grund av att de är få, hålls ungdomarna genom framställningssättet i TV alltså på distans; de blir objekt som mer beskådas än får tala i egen sak.

Barn som konsumenter

Den förändrade symboliska framställningen av särskilt barnen i TV i Sverige förklaras alltså delvis av förändrad policy och ekonomiska villkor för medierna i en situation med fler kommersiella kanaler, större andelar fiktion från andra länder och ökad mediekonkurrens.

Men varför är barn få i TV generellt? Personer, händelser och andra fenomen skildras i medieinnehållen därför att de i något avseende är mer relevanta än det som inte förekommer eller presenteras där. Ett sätt att förstå varför barn som grupp har liten relevans i medierna är att se på deras funktion i *samhället* (vilket inte är detsamma som deras emotionella och andra värden som enskilda individer för sina föräldrar). En jämförelse av åldersfördelningen i olika medier tyder på att personers *ekonomiska samhällsfunktion* är av vikt för deras förekomst. Den övergripande åldersfördelningen i TV-utbudet, till exempel, återfinns med relativt små variationer också

i andra allmänna medieutbud – med ett undantag: reklamen. I all svensk veckopressreklam, till exempel, nästanog motsvarar barn sin andel i verkligheten och ungdomar är markant överrepresenterade.

Förr hade barn och ungdomar en ekonomisk-*produktiv* funktion för samhället som i dag mer eller mindre försvunnit; i stället har barn och unga en viktig ekonomisk-*konsumerande* samhällsfunktion. Att barn har liten vikt i medieinnehållen allmänt men mycket större vikt i reklamen kan således botten i att barn ur samhällets synvinkel främst är nödvändiga som konsumenter – via egna eller föräldrarnas inköp.

För att en befolkningsgrupp ska få ett allmänt högt kulturellt värde, det vill säga vara överrepresenterade i medierna generellt, måste den emellertid också ha *makt eller inflytande* i sin samhällsfunktion. Analyserna pekar på att de som är särskilt framträdande i medierna har *politisk eller ekonomisk makt* (samhällseliten) och/eller *kulturellt inflytande* (den kompetens som den utbildade medelklassen representerar).

En slutsats man kan dra är att effektiva plattformar krävs för att barns yttrandefrihet ska främjas. Både traditionella och nya så kallade interaktiva medier skulle kunna vara enorma resurser i detta avseende. Men eftersom barn är mindre representerade i TV i mitten av 1990-talet än i början av 1980-talet, tycks alltså utbredningen av de kommersiella TV-kanalerna snarare verka åt det motsatta hållet än att låta barns röster bli allt mera hörda.

Diskussion

FN:s barnkonvention har nu (augusti 1997) ratificerats av 191 länder. Konventionen, som ger en vägledning för politiska beslut, innehåller några övergripande principer: 'Vid alla åtgärder som rör barn ... ska *barnets bästa* komma i främsta rummet' (artikel 3). Dessutom ska *barnens egna åsikter höras*. Vidare ska inte bara barns överlevnad garanteras utan också deras *utveckling*. Slutligen ska besluten gälla *alla barn utan diskriminering*.

Uttrycket *vid alla åtgärder som rör barn* är viktigt att definiera. I mediasammanhang berörs barn inte bara av sådant medieinnehåll som vänder sig direkt till dem, det vill säga barn- och familjeprogram, barnböcker, tidningarnas barnsidor, barnkassetter osv. Eftersom barn redan i tidig ålder även ser på vuxenprogram i TV, ja, från och med 8-årsåldern mer på sådana än på barnprogram, och eftersom "barn" i FN:s barnkonvention avser alla under 18 år, finns det i realiteten knappast något medieinnehåll, det vill säga någon åtgärd som

medierna eller samhället vidtar och som återverkar på medieutbudet, som inte rör barn. Allt medieinnehåll rör dessutom barn i den bemärkelsen att det har betydelse för föräldrar och andra vuxna i barnets omgivning. Barn är inte heller är någon liten minoritetsgrupp vid sidan om. I Sverige är barn 0-17 år cirka en fjärdedel av befolkningen och i hela världen är de närmare 40 procent.

Hur kan då samhället och medierna främja barnets rättigheter enligt artiklarna 17 och 13? Med de många transnationella medierna, har enskilda nationers möjligheter till kontroll över medierna kraftigt minskat. Man möter därför i många länder och bland många grupper allt oftare en uppgivenhet inför vad man kan göra åt det som är problematiskt med medierna.

Ett eget språk

På dagis brukade vi bada i en liten pool. När badvattnet var uthållt så var det såpa kvar på golvet. Vi sprang och kastade oss på rumpen och åkte kana. När vi hade gjort det så var rumporna helt blåa, det gick nästan inte att sitta.

Det fanns en flicka på mitt dagis som kom från ett annat land. Våra mammor kunde inte prata med varandra men det kunde vi. Vi pratade nåt konstigt språk, typ goinjol, goli, jongi. Ingen annan vuxen förstod och inga andra barn heller. Men vi förstod varandra.

Det fanns också en flicka som hette Emma, som jämt kissade i buskarna.

När de andra barnen sov så ville jag aldrig sova. Jag sov väldigt lite. Så det var en fröken som tog med mig hem till sig, och när hon handlade medans de andra barnen sov. Hon var jättesnäll. Och så var det en fröken som jämt sa fy, fy och gjorde så där med pekfingret.

Emmelie, 11 år

Glädjande är därför den internationella "motrörelsen" – ett direkt svar på de transnationella mediernas spridning – som nu sker i barn- och mediefrågor, det vill säga det faktum att diskussionen om barn och medier alltmer förs också på ett internationellt plan. FN:s barnkonvention är ett viktigt stöd och redskap i denna diskussion.

Några exempel: Det första globala toppmötet om TV och barn hölls i Australien 1995, och 1996 hölls ett motsvarande regionalt möte i Asien. Framtida regionala toppmöten har aviserats för Afrika och Amerika, och det andra globala mötet blir i London 1998. Dessa toppmöten har främst attraherat yrkesverksamma inom medierna, politiker och frivilliga organisationer men även forskare. Vidare bildades 1995 en internationell forskarförening för barn och medier – och 1997 arrangerades i Paris den första världskonferensen för dessa forskare. 1995 ordnade svenska UNESCO-rådet i samarbete med UNICEF en internationell konferens i Lund om barn och medievåld. Där väcktes bland annat frågan om inrättandet av ett globalt kunskapscenter om medievåld. NORDICOM vid Göteborgs universitet blev den institution i världen som fick i uppdrag att inrätta "UNESCO International Clearinghouse on Children and Violence on the Screen". Verksamheten är finansierad av den svenska regeringen och UNESCO och startade januari 1997. Idén är att genom mer effektiv kunskapspridning och kommunikation dra uppmärksamheten till frågan om våldet i rörliga bilder och dess roll i barns och ungas liv, att stimulera initiativ och aktiviteter för att motverka onödigt medievåld, och att bidra till en bättre grund för beslut och praktik på området.

Allt detta – och många andra aktiviteter – pekar på en växande global medvetenhet om barn och deras mediasituation, liksom på viljan att få igång en internationell dialog mellan olika intressegrupper – politiker, medier, frivilliga intresseorganisationer, forskare, lärare, föräldrar, barn och unga.

Man får inte slå barn

Ett barn ska inte bli misshandlat. Om ett barn kommer från Bosnien ska han inte bli mobbad för sin hudfärg eller för sitt konstiga prat. Om en förälder mobbar sitt barn ska barnet få mycket mer hjälp.

Patrik, 11 år

I denna dialog, och i åtskilliga andra sammanhang, är medieutbildning, inklusive barns egen framställning av videofilmer och program, den "lösning" som nu för tiden oftast föreslås på barn- och medieproblematiken. Allt fler försök och forskning visar att sådan mediekunskap ger barn både reflekterande insikt i och kritisk distans till medieinnehållet. Att bara lägga ansvaret på föräldrarna är inte heller realistiskt, bland annat eftersom barn i de rika länderna med alltfler TV-apparater, videospel och datorer i hemmet i allt högre utsträckning använder medierna utan föräldrarnas sällskap.

Men trots att mediekunskap i Sverige varit inskriven i skolans läroplan sedan 1962 och trots att så gott som samtliga statliga medieutredningar sedan den tiden talat om vikten av mediekunskap, är den i praktiken mycket lite spridd. Lärarna har i allmänhet inte heller någon medieutbildning på sina högskolor. Situationen är liknande i många länder.

Om medieutbildningen inte realiseras, kan den förstås inte vara av betydelse. Och även om den vore genomförd, kan den aldrig vara den enda vägen att gå när medierna avregleras på grund av ändrade ideologier och ny teknologi i form av video, satelliter, datorer och Internet. Arbetet med barn och medier är allas ansvar och måste ske på flera plan.

Vid sidan om medieutbildning i skolan, måste mediekunskap vidgas till att innebära information om barn, om barns mediasituation och om barns rättigheter – till föräldrar, politiker och yrkesverksamma inom medierna.

Ansvarsfördelningen har också förskjutits. Eftersom de enskilda nationerna inte längre som förr kan dra upp riktlinjerna för mediernas verksamhet, har mediernas frihet ökat. Med mediernas större rättigheter borde emellertid också följa större skyldigheter, det vill säga ett ökat ansvar från mediernas sida. Men kritik mot medierna, till exempel när det gäller våldsamt utbud, har ofta tillbakavisats av mediepraktiker inom främst den kommersiella sektorn med officiell hänvisning till principen om yttrandefrihet. (De verkliga skälen kan i många fall vara ökad ekonomisk vinning.) Frågan är dock vems yttrandefrihet. Som framgick av forskningsexemplet om mediernas bild av barn består de som till exempel syns och hörs i rutan (och de som arbetar i och äger medierna) framför allt av personer med ekonomisk och politisk makt eller kulturellt inflytande. Ändå ska i ett demokratiskt samhälle yttrandefriheten gälla alla.

Bortsett från att direkt sprida kunskap om FN:s barnkonvention, kan medierna göra en mängd insatser för att främja barns utveckling och stödja deras yttrandefrihet enligt artiklarna 17 och 13.

Några exempel är satsningar på ökad mångfald och kvalitet; främjande av mål som fred, tolerans och internationell förståelse; samt motverkande av stereotypa och ojämlika framställningar av befolkningsgrupper med olika kön, i olika åldrar, med olika sociokulturell bakgrund och som utgör språkliga och andra etniska minoriteter. Barn och unga måste också få tillgång till långt fler program, filmer, böcker osv gjorda specifikt för dem och som fyller deras olika behov i olika åldrar. Inte minst saknas egenproducerade, dramatiserade program för barn i mellanåldrarna.

En motsvarande brist gäller vuxenutbudet. Bättre finansiering för produktion av sådana program och filmer måste skapas, till exempel genom örönmärkta fonder. Att upprätta banker för utbyte av kvalitetsprogram mellan länder är ett viktigt komplement. Även om man i Sverige i flera avseenden värnar om bra och varierade barnprogram i public service-TV, liksom bra barnböcker, är det värt att understryka att public service-TV i många europeiska länder, där man haft en lång tradition av egen inhemsk produktion av barnprogram, upplever sig kraftigt hotad av satellit-TV. Det är lätt, när produktionspengar sinar och konkurrensen ökar, att barns behov och intressen negligeras. Än starkare resignation upplevs i många länder i Afrika, Asien och Latinamerika som kanske aldrig regelbundet och/eller med särskilt goda förutsättningar kommit igång att producera egna barnprogram. De egna TV-kanalerna är redan fyllda av billigare, importerade program, samtidigt som globala (läs: amerikanska) TV-kanaler allt mer etablerar sig vid sidan av de nationella. Västerländska actionfilmer, fiktionsserier och tecknade program finns i mängder och utgör en allt större andel av det samlade TV-utbudet i världen. Med dem följer flodvågor av till programmen kopplade figurer och leksaker som fyller affärsdiskarna.

Medierna kan också göra mycket för att öka barns möjligheter att aktivt delta i medieprocessen, både i de traditionella tryckta, auditiva och visuella medierna och de nya datoriserade, inte minst Internet. Det finns ett flertal exempel på positiva erfarenheter av barns deltagande i nyhetsprogram. Flera länder och organisationer har också öppnat fora på Internet där barn kan diskutera. En dag om året, den andra söndagen i december, deltar ett par tusen radio- och TV-bolag från de flesta länder i världen i den av bland annat UNICEF år 1992 inrättade International Children's Day of Broadcasting (ICDB). Men att bara åstadkomma exempel där barn deltar eller ägna enstaka dagar åt barn är inte tillräckligt; medierna bör se till att barn och unga genomgående får komma till tals.

Medierna måste därför också på många andra sätt förbättra bilden av barnen i utbudet. En alldeles särskild känslighet för barns sårbarhet och integritet måste även föreligga i de fall barn skildras i utsatta situationer (som offer i krig och katastrofer, för misshandel och våldtäkt).

Eftersom praktisk medieutbildning medför att barns mediekompetens ökar, bör barn också av detta skäl få tillträde till sedvanlig medieproduktion i långt större utsträckning än idag. Det är viktigt att ta reda på vilka hinder producenter och journalister upplever för att låta barnen medverka. Kanske saknas naturliga vägar till samarbete med barn? Kanske kunde kopplingar ske med medieutbildning i skolan? Den medieutbildning som trots allt finns i skolan, innebär sällan att barns och ungas produktioner får någon spridning. Om det bästa av barnens program och filmer kunde sändas i TV, skulle ett litet steg på vägen ha tagits för att bättre representera barns perspektiv.

Mycket kan också göras för att motverka oönskade verkningar av medieinnehållen. Hur många kommersiella TV-kanaler, videoutgivare och producenter av elektroniska spel har själva format en policy för hur de ska handskas med till exempel medievåld? Hur många medier har institutionaliserade råd eller fora där representanter för publiken ingår? Hur många TV-kanaler har minskat på våldsskildringarna och givit företräde för sådana som ger tittaren insikt i det verkliga våldets orsak och följd? Hur många TV-kanaler har en vattendelare på kvällen, före vilken starkare våldsskildringar inte får sändas? I endast ett fåtal länder har synliga symboler som anger våldsamhetsgraden i TV-programmen införts, så att barn som inte vill titta får möjlighet att undvika program och föräldrar kan se till att de mindre barnen inte tittar. Har föräldrar och andra användare för övrigt fått tydlig information om var de kan skaffa så kallade Net Nannys för Internet, ifall de skulle önska att använda dem?

Att förändra barns mediesituation innebär inte bara att ansvaret läggs på publiken (till exempel genom medieutbildning) och på medierna (till exempel genom självreglering). Samtidigt måste förhållandena i barnets omgivning och i samhället förbättras. Dels är risken för oönskade inflytanden från medierna långt mindre för barn med trygg uppväxt och goda relationer till föräldrar, skola och kamrater. Dels är det nödvändigt att barn och unga får delta aktivt i att forma sina samhällens framtid. Uttalanden om att barn måste få komma till tals och att vuxna måste lyssna på dem kommer att förbli tomma fraser om inte barn också får makt och inflytande. Om barn och unga blir engagerade i aktiviteter som är meningsfulla för dem

och är viktiga för samhällets beslutsprocess – då kommer de automatiskt också att representeras och höras i medierna.

Det måste understrykas att mediasituationen är mycket olika för barn (och vuxna) i olika länder. Medan man i många västländer talar om barn och unga som en tredje mediegeneration, en multi-mediegeneration, har hälften av världens barn inte tillgång till TV hemma och många har aldrig sett TV. En grundorsak är att det finns så lite elektricitet på landsbygden. Ofta ser man tillsammans på den enda TV:n i byn. FN:s Kommitté för barnets rättigheter som upprättats för att följa upp förverkligandet av Barnkonventionen har inte heller valt ett tvådimensionellt synsätt i sin tolkning av artikel 17 – att medierna ska innehålla information och material som syftar till att främja barns välfärd och att riktlinjer ska uppmuntras att skydda barn mot skadlig påverkan – utan ett tredimensionellt: Barnet ska också ha rätt till tillgång till medier.

Mitt fängelse

Varje morgon klockan 07.00 ringde klockan. Då var det dags att göra sig iordning för att gå till dagis. Jag upplevde dagis som ett sorts fängelse. Jag var på dagis från klockan 8 till sex på kvällen. På mitt dagis fanns det ett kuddrum, där jag brukar sitta och vänta på att min pappa skulle komma. Ibland fick vi gå till skolan, där dom stora barnen gick. Där fick vi träffa våra faddrar. Våra faddrar gick i årskurs 3. Min fadder hette Fredrik. En speciell sak som jag kommer ihåg är att en gång när vi skulle åka till Hägernäs lekplats försov vi oss. Men vi gick upp till dagiset i alla fall. På dagiset hade redan alla åkt till lekplatsen utom en lärare som hette Gunilla. Hon sa att hon skulle åka med bil dit lite senare och att jag fick följa med. När klockan var sex kom pappa och då skulle jag gå hem.

Andreas, 11 år

Barn ska inte äta ur containern

Barnets bästa är att ha föräldrar som kan ta hand om sina barn och som kan ge dem mat. Jag tycker att det är bäst för barn att ha ett hem så att barnen inte behöver äta ur containern eller frysa ihjäl. Barn ska äta ur en tallrik med gaffel och kniv. Det tycker jag är barnets bästa i alla fall.

Patrik, 9 år

Elevers förkunskaper, inlärningssvårigheter, anpassning:

Allt kan skolan påverka!

Av Lennart Grosin

Elevers håglöshet och brist på motivation förklaras alltför ofta med egenskaper och förhållanden hos eleverna själva; begåvning, etnisk bakgrund, stimulans hemifrån eller andra förhållanden i hemmet. Men forskning har dock visat att *skolan själv* har mycket stor betydelse för elevernas studieresultat. Skolor med en likartad social sammansättning av elever och med lika resurser kan åstadkomma helt olika resultat. Elevers studieresultat, eventuella bristande förkunskaper, inlärningssvårigheter och anpassning – *allt kan skolan påverka*.

I ett modernt industrisamhälle är grundutbildning en primär nytthet direkt relaterad till frihet, kunskaper och politiska resurser. Utbildningen betydelse för de möjligheter som står en människa till buds blir allt större. Andelen av en årskull som kan förväntas delta i högre utbildning beräknas öka från 30 procent till 50 procent fram till år 2005. Tillgång till en bra grundskoleutbildning bör därför ses som en *mänsklig rättighet*.

Alla barn har *samma människovärde* och skall med andra ord respekteras som likvärdiga. Barnkonventionen betonar alla barns rätt att välja utbildningsväg. I detta ligger att utbildning bör tillhandahållas oberoende av skillnader i förmåga, lämplighet, familjebakgrund eller andra egenskaper. Med sådana utgångspunkter blir *jämlikhet* ett självklart etiskt mål för grundskolan.

En definition av jämlikhet i utbildning är att skolan skall vara tillgänglig för alla oberoende av sociala, etniska och demografiska omständigheter. Men enbart *lika tillgång* till utbildning leder inte till jämlikhet eftersom olika elever och grupper av elever har olika förutsättningar att tillgodogöra sig utbildning. Jämlikheten kan då ökas

genom att *resurser fördelas efter behov* för att i högre grad skapa lika möjligheter. De som behöver mer tid eller särskilda pedagogiska insatser för att nå målen får det. Om man vill garantera så stor jämlikhet som möjligt är det nödvändigt att utveckla de yttre och inre förutsättningarna för elevernas kunskapsutveckling i syfte att förbättra resultaten för de elever som har svårast att tillgodogöra sig undervisningen, *jämlikhet i utfall*, så att skillnaderna i elevgruppen minskas radikalt.

Minskade skillnader behöver inte gå ut över de elever som har lättast att tillgodogöra sig skolan eftersom de allra flesta åtgärder som kan vidtas för att förbättra resultatet för de elever som har svårast på ett eller annat sätt kommer alla till del.

Hur stora ambitioner man än har och hur bra grundskolan än arbetar kan inte alla elever uppnå precis samma resultat. Men ett fullt realistiskt mål för grundskolan är däremot *maximal valfrihet för alla elever med avseende på fortsatta studier och yrkeskarriär*. Det innebär att inga elever som lämnar grundskolan skall vara begränsade av otillräckliga kunskaper och färdigheter när de träffar sitt val om fortsatta studier. Det är inget mål i sig att alla skall söka sig de mest krävande teoretiska studierna på gymnasiet. Men alla skall ha möjligheten och lärarna skall stimulera elever att spänna bågen och välja de svåra alternativen. Detta är helt i enlighet med Barnkonventionens betoning av barnets rätt att välja utbildningsväg.

Jag skall diskutera några åtgärder för att skapa en mer jämlik skola, det vill säga en som i högre grad lever upp till FN:s konvention om barnets rättigheter. De bygger på kunskaper från forskningen såväl inom mitt eget område om det pedagogiska och sociala klimatet i framgångsrika skolor som andra närliggande forskningsområden.

Barn ska få bestämma så mycket som möjligt

Barn ska ha plats att leka på. För annars kan dom bli tröga och tråkiga. Ett barn ska ha kärlek och omsorg. Annars blir dom irriterade och lättskrämda. Barn ska ha mycket närande mat. Barn ska få bestämma så mycket som möjligt. Annars känner dom sig maktlösa. De känner sig värdelösa.

Alfredo, 9 år

Jämlikhet genom framgångsrika skolor

Min egen forskning syftar till att ta reda på om det spelar någon roll för en elevs resultat och anpassning i vilken skola han eller hon går – och i sådana fall – vad som utmärker det pedagogiska och sociala klimatet i de mest framgångsrika skolorna.

För att en skola skall betecknas som framgångsrik enligt forskningen har det räckt att eleverna haft något bättre studieresultat och social anpassning än vad som varit fallet för andra skolor med likartade social och etnisk sammansättning. De flesta forskare som hävdar att de kunnat urskilja skoleffekter och framgångsrika skolor har använt sig av denna ganska begränsade definition. Det gäller bland andra den kända undersökningen av högstadieskolor i London som leddes av psykiatrikern Michael Rutter som drog slutsatsen att "... skolan kan utgöra en positiv kraft, även i ett underprivilegerat område" (sid 205, min övers).

Forskningen om framgångsrika skolor har alltså visat att elever med arbetarbakgrund och/eller med dåliga förkunskaper som haft turen att hamna i en framgångsrik skola, har fått bättre förutsättningar när det gäller vidare studier och möjligheter på arbetsmarknaden än de skulle ha haft om de gått i en normal eller sämre skola. Färre elever lämnas åt sitt öde med begränsade perspektiv och dåliga politiska och personliga resurser i bra skolor. Sannolikheten för elever med svårigheter att hamna i utagerande beteende och kriminalitet var något mindre för dem som gick i de bättre skolorna. Samma principiella resonemang kan föras beträffande resultat som redovisats i en rad andra undersökningar.

Denna forskning visar med andra ord att det finns frihetsgrader för rektorer och lärare och den motsäger en fullständigt deterministisk uppfattning om bakgrundsfaktorens betydelse för elevresultaten.

De egenskaper som utmärker framgångsrika skolor och som har beskrivits i litteraturen kan sammanfattas på följande sätt:

- ett kraftfullt och demokratiskt pedagogiskt ledarskap från rektorernas sida grundat på öppenhet för lärarnas värderingar, önskemål och möjligheter till delaktighet och som inriktas i första hand på att utveckla skolan till en institution för undervisning och lärande;
- samverkan mellan lärarna med avseende på undervisningsmål och undervisningsmetoder såväl som beträffande elevernas socialisering;

- höga förväntningar grundade på uppfattningen att alla barn är läraktiga och att deras inlärningsförmåga i huvudsak beror på ledarskapet och undervisningens kvalitet och inte primärt på socialt och etniskt ursprung;
- undervisning som omfattar såväl baskunskaper och färdigheter som förståelse och förmåga till problemlösning för alla elever;
- regelbunden utvärdering;
- uppmuntran och beröm för bra arbete;
- strukturerade lektioner med begränsat fokus under vilka lärarna interagerar med eleverna genom att kombinera helklassundervisning med individualisering grundad på elevernas kunskapsnivå;
- en betoning av det sociala klimatet på skolnivå, det vill säga regler för de mänskliga, sociala kontakterna som omfattar hela skolan som institution;
- ordning och goda arbetsvillkor som grundar sig på principer som gäller för hela skolan;
- tydliga, konsekventa men måttfulla sanktioner mot dåligt uppförande;
- positiva relationer mellan lärare och elever som baseras på ömsesidig respekt och förtroende;
- lärare som fungerar som förebilder och auktoriteter.

Att utveckla skolklimatet med dessa utgångspunkter är första steget mot ett mer jämlikt skolsystem. Men samtidigt visar forskningen att det finns ungefär lika stor variation inom elevgruppen i framgångsrika skolor som i normala och dåliga skolor. Det innebär att det finns en risk att ojämlikhet återskapas, om än på en högre nivå om man inte försöker påverka de skillnader som finns mellan eleverna.

De faktiska skillnader som finns mellan elever – också i de bästa skolorna – beror på såväl yttre utbildningspolitiska faktorer och skolornas arbetsvillkor som på förhållanden inom varje skola. För att uppnå jämlikhet genom att minska skillnaderna mellan eleverna genom att förbättra prestationerna för de elever som har de sämsta resultaten och därigenom uppnå maximal valfrihet, måste en rad åtgärder vidtas. Detta har också påtalats av andra forskare inom mitt område. Wilbur Brookover har till exempel formulerat en mer långtgående definition av framgångsrika skolor. Han menar att en framgångsrik skola är en "...där alla elever uppnår målen för utbildningen. Det är en skola där det är små skillnader mellan elever med goda förutsättningar och de med sämre förutsättningar" (Brookover 1993, page 1).

Determinism och förväntningar

Min erfarenhet av att presentera forskningen om framgångsrika skolor för rektorer och lärare är att det stundtals kan vara svårt att få gehör för tanken att skolklimat och förväntningar har en effekt på elevresultaten och det faktum att bakgrunds- och begåvningsfaktorer inte orsakar hela variationen i resultat mellan elever. Det är inte förvånande. De dominerande idéerna inom lärarutbildning och pedagogik kännetecknas av ett mer deterministiskt synsätt enligt vilket hela elevvariationen beror på genetisk och social bakgrund.

Dessutom formas rektorers och lärares synsätt oftast av erfarenheter från endast en eller några skolor. Alla elever har som påpekats inte heller samma förutsättningar att tillgodogöra sig skolan. Lärare och rektorer har med andra ord rätt när de förväntar sig olika resultat för elever med olika sociala och intellektuella förutsättningar så länge de begränsar perspektivet till sin egen skola. Till yttermera visso har bara ett fåtal skolor ett klimat som kännetecknar framgångsrika skolor. För att bli medveten om att det finns skoleffekter och fog för ett mindre deterministiskt synsätt, måste man alltså ta del av forskningen som bygger på data från ett stort antal skolor.

Rektor en nyckelperson

Forskarna antog först att rektor fyllde sin viktigaste funktion som högsta ansvarig för skolans sociala klimat och elevvård. Men det var fel! Den bild av rektorer i framgångsrika skolor som så småningom växt fram visar ett tydligt och demokratiskt, men kraftfullt ledarskap som framför allt inriktas på skolans pedagogiska innehåll och utveckling samt skolans kunskapsmål.

De slutsatser man kan dra är att rektorer bör prioritera sitt pedagogiska ledarskap. Det kan ske på olika sätt. I låg- och mellanstadieskolor och om rektor själv har sådan lärarefarenhet kan han eller hon utveckla en direkt dialog med sina lärare om undervisningens innehåll och metoder. I högstadieskolor kan rektor utöva det pedagogiska ledarskapet genom att organisera samverkan och samarbete mellan lärarna under ledning av de bästa och mest erfarna pedagogerna. Klassrumsbesök och diskussioner med lärarna är dock ett givet inslag i allt pedagogiskt ledarskap.

Rektorernas pedagogiska mål och inriktning bör vara tydliga och klara. De får däremot inte agera som bulldozers i förhållande till lärarna eftersom det bara leder till att de förskansar sig i respektive klassrum var och en med sin pedagogik. I stället gäller det att initiera

utvecklingsprocesser i vilka lärarna är delaktiga och att visa respekt för lärarnas yrkeskod, individuella pedagogiska inriktning och arbetsvillkor.

Rektorer bör alltså prioritera skolans inre utveckling framför sina kontakter och arbetsfält utanför skolan och inte nöja sig med att bara övervaka att verksamheten upprätthålls på en acceptabel nivå och ingripa när det uppstår kriser och problem. Arbetet går ut på att i alla avseenden göra skolan till en institution för lärande som leder till allt bättre resultat.

Forskningen i såväl USA som Sverige visar att en sådan ledarstil är ovanlig. Frågan är också vilka rektorsfunktioner som efterfrågas av politiker, rektorsutbildare och i det offentliga samtalet om skolan. Lite hårddraget skulle man kunna säga att kraven i dag är att hålla budgeten, (som genom ett förvänt marknadstänkande i kommunerna kommit att urholka resurserna till pedagogiska insatser) och att utrusta varje elev med en dator (som det tycks finnas hur mycket resurser som helst till) och lära dem hur man söker kunskaper på internet.

Insatser för elever som behöver mest

De två viktigaste orsakerna till att elever presterar dåligt är brister i tidigare kunskaper samt dåligt stöd hemifrån. Skolan kan göra något åt båda sakerna.

När det gäller förkunskaper börjar problemen redan på förskolan. I dag är det en naturlig och självklar del av socialisationen inom medelklassfamiljer att barnen lär sig läsa, skriva och räkna eller kommer mycket långt i utvecklingen av sådana färdigheter. De barn som inte har det stöd hemifrån som krävs för att denna utveckling skall komma igång är helt beroende av förskolan. Sett i ljuset av strävan efter jämlikhet borde det vara ett självklart mål för förskolan att alla barn skall vara delaktiga i en pedagogisk verksamhet vars syfte är att föra dem så långt som möjligt på väg mot läsförmåga. På många förskolor ser man inte detta som ett legitimt mål ens för sexårsverksamheten utan ställer det i motsats till barnens frihet och lek. Konsekvensen blir ojämlika förutsättningar inför skolstarten och fortsatt segregering och bevarade utbildningsprivilegier för medelklassen.

Nästa stötesten uppenbarar sig vid övergången från det stadium då basfärdigheterna läsa, skriva, räkna är det huvudsakliga pedagogiska målet i skolan och till det där dessa färdigheter främst utgör nödvändiga medel för att uppfylla andra undervisningsmål.

Min första tid i skolan

När jag började skolan så minns jag inte så mycket. Men jag minns att jag var dålig på att läsa och det är jag nu med.

Tony, 12 år

Det finns i grunden två utvecklingspsykologiska antaganden om barns kunskaps- och mognadsprocess. Det ena är att mognad framför allt är en biologiskt grundad process. Om barnet har bristande basfärdigheter blir då handlingsmönstret att anpassa den pedagogiska verksamheten till barnets aktuella mognadsnivå och att *avvakta att barnet i sinom tid tar nästa steg i sin utveckling*. Man skulle kunna beteckna detta synsätt som naturalistiskt. Det kan knytas till Jean Piagets teorier.

Ett annat synsätt går ut på att det finns en direkt relation mellan den pedagogiska praktiken och de vuxnas förväntningar på barnet och deras mognadsprocess. Den pedagogiska verksamheten är med andra ord en nödvändig förutsättning för mognaden. Om barnet har bristande basfärdigheter blir handlingsmönstret då att utforma den pedagogiska praktiken för att stimulera den mognadsprocess som leder till nästa fas i den intellektuella utvecklingen. Detta synsätt kan knytas till Lev Vygotskijs kulturhistoriska utvecklingsteori (se också Johansson, 1985).

De skillnader som forskningen om framgångsrika skolor påvisat mellan barn med likartade förutsättningar tyder indirekt på att det är den senare teorin som är riktig. Men det finns också annan forskning som ger mer direkta belägg för den kulturhistoriska utvecklingsteorin.

Ett exempel är ett lästräningsprogram som utvecklats av forskare vid Johns Hopkins universitetet i USA. Programmet går ut på att följa varje barns läsutveckling och tidigt, så snart problem uppstår, ingripa och sätta in särskilda resurser i form av korta pass där eleven får träffa en lärare och träna på det som brister. Eleven deltar i klassens övriga undervisning och går också tillbaka till läsundervisningen så snart problemet lösts. Syftet är att förebygga verkliga inlärningsproblem och behov av specialundervisning.

Programmet har varit mycket framgångsrikt också när det använts i vanliga skolor. Det bygger på inställningen att alla barn kan lära sig läsa om de bara får adekvat pedagogisk hjälp. Sådana förväntningar liknar de som man finner i framgångsrika skolor.

Det går att förändra skolor men att det är mycket svårt. Det finns därför skäl att lyssna på forskarna bakom *Success for all* när de säger att:

"Den största betydelsen forskningen om *Success for All* haft är inte att validera en speciell modell genom att visa att barn med behov av särskilt stöd kan lära sig. Snarare är dess största betydelse att den visar att framgång för barn med särskilda behov kan garanteras regelmässigt även i skolor som inte är exceptionella (och som inte var påtagligt framgångsrika innan programmet började tillämpas). Man kan inte garantera att alla skolor har karismatiska rektorer eller att alla elever har karismatiska lärare. *Trots det kan vi garantera varje barn en möjlighet att lyckas i skolan oberoende av familjebakgrund.* (Min kursivering)." (Slavin et al., 1994, page 27, min översättning).

Alla elever i de aktuella skolorna lärde sig läsa i årskurs två. Sådana resultat ger ett starkt belägg för den kulturhistoriska utvecklingsteorin med sin starka betoning av pedagogikens betydelse för barns grundläggande kognitiva och intellektuella utveckling.

Det finns också annan forskning som visar att man genom särskilda program kan förbättra såväl barns basfärdigheter och faktakunskaper som deras kognitiva och intellektuella utveckling.

Det är ett viktigt påpekande från forskarna bakom *Success for all* att man bör ha pedagogiska program som fungerar även om inte rektorer och lärare är pedagogiska genier – och de flesta av oss är ju inte det. Samtidigt är det med stor sannolikhet så att möjligheter till stark utveckling och avsevärt förbättrade resultat faktiskt föreligger i varje stund. Det finns exempel på hur nya rektorer vänt utvecklingen i de skolor de övertagit, från en katastrofal situation till en alldeles utmärkt. En viktig iakttagelse är att metamorfoser tycks kunna ske med elevgrupper även under högstadiet trots att de haft en usel skolgång dessförinnan.

Barn ska bestämma var dom ska bo

Barn ska inte bli mobbade. Om ett barn har föräldrar som inte bor ihop så tycker jag att barnen får bestämma själv vart dom ska bo. Om dom ska bo hos sin mamma eller sin pappa. Eller så kan barnet vara hos sin mamma och pappa varannan veckan.

Anneli, 11 år

Bristande förkunskaper är ett stort problem. Men att de har ett starkt samband med senare prestationer beror delvis på hur skolan möter eleverna. Men man skall alltså inte stirra sig blind ens på bristande förkunskaper. *Barn och ungdomar har sannolikt i varje stund en stor potential för utveckling om de bara konfronteras med höga förväntningar och en pedagogiskt resursstark miljö som ger dem möjligheter att leva upp till dessa förväntningar.*

Hemmets läroplan

När forskarna hävdar att alla barn kan lyckas "oberoende av föräldrabakgrund" skall det inte tolkas som att föräldrarna saknar betydelse för barnens läsutveckling. I programmet drog man tvärt om in föräldrarna i arbetet med barnens läsutveckling när det visade sig att problemen återkom. När man konstaterade att alla barnen i de aktuella skolorna lärde sig läsa var en bidragande orsak att man i vissa fall engagerat föräldrarna.

Det är helt i enlighet med annan forskning. Det finns ett tydligt samband mellan elevernas sociokulturella bakgrund och deras kunskaper och sociala anpassning. Frågan är vad det beror på. Eftersom man oftast mäter den sociokulturella bakgrunden med olika registerdata över till exempel föräldrarnas yrkestillhörighet, utbildning och etniska bakgrund kan man lätt få intryck att det är fråga om faktorer som är opåverkbara, sett ur skolans perspektiv. Men det är en synvilla. I själva verket handlar det om vilka *attityder föräldrarna har till skolan och sina barns skolgång samt vilket stöd de ger barnen*. Man kan tala om en Hemmets läroplan.

Det finns (minst) två viktiga saker att säga om förhållandet mellan föräldrarnas sociala och etniska tillhörighet och hemmets läroplan. *Det första är att sambandet dem emellan inte är absolut*. Det finns alltså arbetarmiljöer och familjer som tillhör våra minorits- och invandrargrupper som har en alldeles utmärkt Hemmets läroplan och satsar mycket på barnens skola och utbildning. *Det andra är att skolan kan påverka hemmets läroplan, det vill säga föräldrarnas attityder till skolan och förmåga att stödja sina barns skolgång*.

Det betyder alltså att två av de viktigaste orsakerna till den stora spridningen i kunskaper och anpassning som utmärker också framgångsrika skolor – bristande förkunskaper och inlärningssvårigheter samt hemmets läroplan – kan påverkas från skolornas sida.

Kultur- och värdefrågor

Ytterligare en förutsättning för en jämlik skola och utbildning i enlighet med Barnkonventionen är att barnets kulturella identitet och egna värden respekteras. Det förutsätter att skolans undervisning grundas på pluralism och skapar utrymme för både studier och diskussion om olika teorier, ideologier och värdesystem så att *alla elever oavsett social, etnisk eller religiös bakgrund skall känna sig sedda och få sin identitet bekräftad i skolan*. I stället för pluralismen som princip skall undervisningen enligt den nuvarande läroplanen bygga på västerländsk humanism och kristen etik. Självklart skall dessa och andra värden som spelar en stor roll i det svenska samhället få utrymme i skolan, något som också betonas i läroplanen. Men om man eftersträvar jämlikhet måste det tillgodoses inom ramen för en skola där pluralismen är bärande princip. Det nya förslaget till läroplan som presenterats gör ett viktigt tillägg. Läroplanen skall genomsyras av principen om alla människors lika värde "...oavsett kulturell, etnisk eller religiös tillhörighet." (SOU 1997:21, sid 91). Det kan tolkas som ett steg mot en ökad pluralism i skolans undervisning.

Om skolans mål är ökad jämlikhet är det också viktigt att man utnyttjar det utrymme som läroplanen skapar för ett samhällskritiskt perspektiv. Där sägs att: undervisningen bör belysa hur samhällets funktioner och vårt sätt att leva och arbeta kan anpassas för att skapa en hållbar utveckling." (SOU: 1997:21, sid 96). Frågan accentueras eftersom den nuvarande utvecklingen har lett till att arbetslösheten i vissa grupper och i vissa bostadsområden är mycket hög. Om man skall kunna motivera och intressera barn och ungdomar från dessa grupper och områden för studier är det viktigt dels att skolan minskar den klassmässiga och etniska segregeringen och tillgodoser alla elevers behov av kunskaper och färdigheter för vidare studier och arbetsliv, dels att den bidrar till elevernas medvetenhet om den segregering och de orättvisor som trots allt består.

I läroplanen betonas också betydelsen av ett internationellt solidariskt perspektiv något som kan utnyttjas för att ytterligare förstärka identitet och känsla av tillhörighet för elever som själva eller vars föräldrar invandrat till Sverige. Skolan kan inte vara alltför kritisk mot det samhälle den är en del av men om den förstärkning av pluralismen som förs fram i det nya förslaget till läroplan blir verklighet ökar förutsättningarna för att undervisningen också i praktiken skall kunna rymma det samhällskritiska perspektiv som läroplanen ger utrymme för.

Mål och utvärdering

En nödvändig förutsättning för att skolan skall kunna uppnå jämlikhet är att läroplanen och betygssystemet är mål- och kunskapsrelaterat, det vill säga att det är klart uttalat vilka krav som ställs i form av kunskaper och färdigheter för att kunna söka till de olika linjerna på gymnasieskolan. I det fallet är alltså den nya läroplanen (Lpo94) och de kunskapsrelaterade betygen ett stort steg framåt jämfört med det tidigare relativa systemet, där betygssättningen byggde på rangordning av eleverna.

En annan viktig förutsättning är att skolornas och lärarnas arbete utvärderas. För närvarande finns det nationella prov endast i svenska, matematik och engelska för högstadiet. Om skolorna skall kunna leva upp till läroplanens principer om både likvärdighet i betygssättningen och att lärarna skall ha stort inflytande på undervisningens metodik och uppläggning, krävs det därutöver nationella prov i minst ett humanistiskt, ett samhällsvetenskapligt och ett naturvetenskapligt ämne för högstadiet. Också för låg- och mellanstadiet bör nationella prov skapas utöver det som nu finns för årskurs fem. Vid sidan av de nationella proven behövs en rik tillgång till olika test och utvärderingsinstrument som är anpassade till läroplanens mål och betygskriterier.

Ytterligare en viktig förutsättning för en kvalitetsinriktad utvärdering är att den omfattar uppgifter om elevgruppens sociokulturella sammansättning så att skolorna kan bedömas och jämföras utifrån sina förutsättningar.

Utvärderingen är ett stort problem för närvarande. Riktlinjerna från politikerna är oklara. Nationella prov saknas i många ämnen. Skolverket har inte fullgjort sin uppgift att förse kommunerna och skolorna med utvärderingsinstrument. Resurserna och kunskaperna i kommunerna är otillräckliga för att de själva skall kunna ta ansvar för att få fram sådana.

Problemen belystes med stort eftertryck i utvärderingen för 1996 i Stockholms kommun (Skolfakta). I den utpekades en högstadieskola som mycket dålig trots att skolans fyra niondeklasser placerade sig som etta, trea, åtta och tretton i en nationell kunskapstävling med runt 500 deltagande niondeklassare. De negativa resultaten i utvärderingen, som bland annat byggde på mätningar av elevers och föräldrars attityder, ledde till att skolan förlorade 100 av de 150 elever som rent geografiskt tillhör skolans upptagningsområde. Det motsvarar tre miljoner kronor eller fyra lärartjänster.

Litteratur

- Bailey, C. & Bridges, D. (1983) *Mixed Ability Grouping. A Philosophical Perspective*. London: George Allen & Unwin
- Ball, S.J. (1993) Education Markets, Choice and Social Class: the market as a class strategy in the UK and the USA. *British Journal of Sociology of Education*, 14, No 1.
- Bamburg, J.D. and Andrews R.L. (1991) Schools, Goals, Principal and Achievement. *School Effectiveness and School Improvement*, Vol 2, No 3, pp 175-191.
- Bergström, G. & Boréus, K. (1992). Den dubbla reträtten och argumenten för radikal jämlikhet i skolan. *Zenit*, Nr 2, 50-61.
- Bloom, B.S. (1976). *Human Characteristics and School Learning*. New York: McGraw Hill.
- Bloom, B. S. (1984). The Search for Methods of Group Instructions Effective as One-to-One Tutoring. *Educational Leadership*, 41, 4-17.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-C. (1970) *La reproduction. Eléments pour une théorie du système d'enseignement*. Les Editions de Minuit, Paris. *Reproduction, Education, Society and Culture*. London 1977).
- Brookover W.B., Beady, C. Flood, P. & Schweitzer, J. (1979)., *School Social Systems and Student Achievement*. New York: Praeger.
- Brookover, W.B. (1993) *Essentials of Effective Schools*. Paper presented at International Congress for School Effectiveness and Improvement, Norrköping 3-6 January 1993.
- Coleman, J.R. et.al. (1966) *Equality of educational opportunity*. Washington. US Government Office.
- Dale, R. (1989) *The State and Education policy*. Open University Press.
- Delander, L., Behrenz, L & Nyberg, E. (1993) *Arbetsmarknaden för ungdomar i Sverige i början av 2000-talet*. Ekonomihögskolan i Växjö.
- Francia, G. (1994) På väg mot en jämlikhetsbefrämjande läroplan. *Master thesis, Department of Education, Stockholm University*.
- Grosin, L. (1997) Effective Schools and Equality. *Paper presented at Maison de la Recherche en Sciences humaines de Caen, Conference on Private and Public Schools, 20-21 February 1997*
- Haller, E.P., Child, D.A. & Walberg, H.J. (1988). Can Comprehension Be Taught? A Quantitative Synthesis of "Metacognitive" Studies. *Educational Researcher* 17, No 9, 5-8.
- Heck, R.H., Marcoulides, G.A. and Lang, P. (1991) Principal Instructional Leadership and School Achievement. The Application of Discriminant Techniques. *School Effectiveness and School Improvement*, Vol 2, No. 2, pp 115-135.
- Jesson, D. & Gray, J. (1991). Slant on Slopes. Using Multilevel Models to Investigate Differential School Effectiveness and its Impact on pupils' Examination Results. *School Effectiveness and Improvement*, 2, 230-247.
- Johanek, M. (1992) Private Citizenship and School Choice. *Educational Policy*, 6, No 2.
- Jones, B.F. (1986). Quality and Equality Through Cognitive Instruction. *Educational Leadership*, 43, 5-11.
- Mortimore, P., Sammons, P., Stoll L., Lewis, D. & Ecob, R. (1988). *School Matters*. London: Open Books.
- Rutter. M., Maugham, B., Mortimore, P. Ousten, J. & Smith, A. (1979). *Fifteen Thousand Hours. Secondary Schools and their effects on Children*. London: Open Books.

- Rutter, M. (1983). School Effects on Pupil Progress: Research Findings and Policy Implications. *Child Development*, 54, 1-29.
- Slavin, R.E., Madden, N.A., Dolan, L.J., Wasik, B.A., Ross, S. & Smith, L. (1994). Success For All: Longitudinal Effects of Systematic School-By-School Reform in Seven Districts. Paper presented at the annual meeting of the American Educational Research Association, New Orleans, April, 1994.
- Skolverket (1996) Att välja skola, effekter av valmöjligheter i skolan. *Rapport 109*.
- Smith, D.J. & Tomlinson, S. (1989). *The School Effect. A Study of Multi-Racial Comprehensives*. Exeter: Policy Studies Institute.
- Walberg, H. J. (1984). Improving the Productivity of America's Schools. *Educational Leadership*, 41. 19-27.
- Johansson, B. (1985) Uppfostran gör mannen. I: Grosin (red) Kultur-Skola-Utveckling. Stockholm. Esselte Studium.
- Vygotskij, L.S. (1962) Thought and Language. Mass. Inst. Of Technology Press, Cambridge, Massachusetts.

Tråkigt att bli lämnad och hämtad

När man kom till dagis var det tråkigt att bli lämnad. Och när man blev hämtad var det också tråkigt för man hade så kul.

Det tråkiga med dagis var att man var tvungen att gå ut fast det regnade. När det var varmt ville vi barn ta av oss tjocktröjorna, men det fick vi inte. När det blev sommar tog fröknarna fram bassänger och hällde i vatten så att vi kunde bara. Vattnet var iskallet.

Efter varje mål skulle man sova, men jag kunde inte sova. Vid sidan av dagiset låg Vattentornsskogen. Dit fick man gå när man fyllde fem år. De som inte fick komma ut dit stod och hängde vid staketet. Ibland smet någon ut, och då fick ingen gå ut på flera dagar.

Martin, 8 år

Min mamma dricker sprit

Jag gick ut från skolan. Mamma och jag hade bråkat innan jag gick hemifrån. Mamma och pappa har varit skilda i ett år. Jag ville inte alls gå hem.

– Ska du gå med till fotbollsplan?

– Nej, jag måste hem.

Jag gick sakta upp till trappuppgången. Jag satt i nyckeln i nyckelhålet. Jag vred om. Mamma satt vid köksbordet och drack sprit som vanligt. Hon slog till mig på kinden. Jag började gråta. Jag sprang så fort mina ben orkade. Jag visste inte vart jag skulle springa. Så satte jag mig ner. Jag vet inte hur länge jag satt där. Det hade börjat regna. Jag ville inte gå hem. Men jag var ju tvungen. På vägen hem mötte jag min moster och talade om för henne vad som hade hänt. Hon sa att barn har lika stor rätt som vuxna. Att barn också har rätt att säga till om saker. När jag kom hem satt mamma och grät. Hon lovade att aldrig mer slå mig. Jag fick en kram och det var skönt.

Sanna, 11 år

Barnets bästa

1. Barn har rätt till att få hjälp om han eller hon blir mobbad.
2. Barn får inte bli misshandlade.
3. Barn har rätt att få mat och dryck.
4. Barn har rätt att få träffa sina föräldrar
5. Barn har rätt till att få lära sig saker i skolan.

Andreas, 11 år

Barns bästa är samhällets bästa

Av Per Olav Tiller

Barns ställning i samhället är sådan att det krävs av barn att de har långt större förmåga att se världen med "vuxna ögon" än det krävs av vuxna att se världen med barns ögon. Vi måste lära oss att lyssna och respektera barn. Barn har kunskap som vi behöver för att kunna verka för samhällets bästa.

Den mest användbara artikeln i Barnkonventionen för att utveckla en politik som ska främja "barnets bästa" är artikel 12. Enligt denna ska staten "tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad". Artikeln innehåller ett synnerligen välbehövligt skydd mot vuxnas godtycklighet vid behandling av barn och den är samtidigt en vägvisare när det gäller att klargöra vad som är "barnets bästa". Artikeln ger också en anvisning om att vi ska betrakta barnet som en sakkunnig expert på sin egen situation, vilket i sig innebär att vi totalt måste omvärdera våra viktigaste källor när det gäller att klarlägga barns egentliga intressen.

Det har av tradition inte ansetts som nödvändigt att ta hänsyn till barns mening. Den starkare rättsliga ställning, som Barnkonventionen här ger barnet, medför också en plikt för föräldrar eller andra vårdnadshavare att ta hänsyn till barnets yttranden. Mer positivt uttryckt innebär artikel 12 en motsvarande rätt för de personer som har ansvaret eller är talesmän för barnet att ge uttryck för barnets uppfattning.

Jag menar att oavsett barnets ålder är ett sådant hänsynstagande nödvändigt. Därför blir det problematiskt när det i första punkten av artikel 12 heter att "barn, som är i stånd att bilda egna åsikter" och att barnets synpunkter ska "tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad". Ofta uppfattas inte den nyföddes protestskrik

eller tvååringens gråt som en "synpunkt" som ska "tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad". Det kan därför verka underförstått att barnet måste ha uppnått en viss ålder och en viss mognad för att dess uttryck ska tillmätas betydelse.

Jag menar dock att det varje dag ända från barnets födelse fattas beslut om förhållanden som berör barnet och ska man arbeta för "barnets bästa" måste hänsyn tas till barnets eget uttryck från första stund. Föräldrarnas uppgift är ju just att fatta sådana beslut. Men denna uppgift kan de knappast utföra utan att basera sig på barnets egna yttranden om sin situation. Med andra ord: barnet måste "bli hört".

Det väsentliga är alltså, att vi utifrån det rättighetstänkande, som ligger till grund för Barnkonventionen öppnar våra ögon för barnets uttryck. Detta resonemang berör en annan aspekt: Mottagarens, den vuxnes, förmåga att förstå och tolka barnets uttalanden. Det är oftast mottagarens egenskaper, som är avgörande för om ett budskap är förståeligt eller ej.

Empati, insikt och kunskap

Verkan av våra beslut och åtgärder hänger ihop med hur barn upplever dessa beslut. För att främja barns intressen behöver vi bättre kunskap om hur olika beslut och åtgärder uppfattas av barn och vilka konsekvenser dessa egentligen får för barnen. Det handlar om en allmän kunskap och insikt om samhälle och kultur sett med barnets bästa för ögonen. Och i detta arbete behöver vi barn själva som sakkunniga medarbetare. Om vi på allvar anstränger oss för att se barns uppväxtmiljö utifrån barnens synvinkel, kommer vi kanske att upptäcka väsentliga drag i samhället som annars skulle förbli osedda.

Om vi tänker närmare efter, förstår vi, att det finns mycket kunskap som bara barn själva har, men som vuxna är beroende av för att kunna verka för barns och samhällets bästa. Att barns yttrandefrihet förstärks genom Barnkonventionen löser inte detta problem, därför att den kunskap som vi behöver är en kunskap som troligen de minst talföra och socialt kompetenta barnen har. Dessutom är barns ställning i samhället generellt sett sådan att det krävs av barn att de har långt större förmåga att se världen med "vuxna ögon" än det krävs av vuxna att se världen med barns ögon.

Vi kan med goda skäl argumentera för barns yttrandefrihet och skyldigheten att lyssna på deras mening utifrån rent humanitära, etiska principer. Rättighetstänkande och ideal om demokrati och

En snäll farbror

Jag sprang ner längst gatan. Jag ramlade. Då kom en äldre man, kanske 66 år. Han hjälpte mig upp och frågade vart jag bodde. Jag sa var jag bodde.

- Då går vi dit, sa han.
- Här har du ett plåster, sa han sen.
- Tack, svarade jag.

Oscar, 11 år

jämställdhet, och inte minst vår inlevelse i barnens känsloliv, kräver att vi inte längre kan ignorera eller göra narr av barns uttryck och synpunkter. Denna bas för att stärka barnets ställning får inte innebära, att vi bortser från ett argument, som inte bara är baserat på sådana etiska principer, nämligen att en adekvat behandling av barn – både i den privata sfären och i den offentliga – är helt avhängigt av barnet som informant av den kunskap, den erfarenhet och framför allt barnets egen upplevelse av situationen, som barnet kan bidra med.

Rent allmänt kan vi konstatera att adekvat omsorg om barn förutsätter en integrerad helhet av tre element eller tre komponenter: Känsla, förståelse och färdighet, det vill säga ett emotionellt, ett kognitivt och ett instrumentellt växelspel. Det känslomässiga eller emotionella elementet kan sammanfattas i begreppet "empati", det vill säga inlevelse, medkänsla och en form av identifiering. Utifrån empatisk synvinkel upplever vi barns uttrycksfrihet och medverkan som ett behov: Vi "lider med" barnet och vi blir motiverade till att hjälpa och bistå.

Denna inlevelse i barns situation är en förutsättning för förståelse. Den förståndsmässiga, kognitiva, komponenten är beroende av empati. Med enbart insikt och kunskap utan kontakt med känslor finner man sällan lösningar på problem. Genom att identifiera oss med barnet däremot kan kreativa lösningar utvecklas. Men inlevelse och empati förutsätter också kunskap. Vi måste veta, vad barnet känner och vad barnet tänker. Både känslor och förståelse bestämmer således hur vi behandlar barn.

I vår tid domineras arbetslivet av prestation, utförande, insats och teknik. Faran i våra dagar är att man lägger tonvikten vid instrumentalitet, vid handlande, vid prestationen. Därför är det särskilt viktigt att man å barnets vägnar ser till att omsorgen om barn motiveras av

empati, insikt och kunskap. Det bästa botemedlet är inlevelse i barnets egen värld, respekten för barnet som vittne och informant. Denna respekt är i sista hand en respekt för oss själva.

Respekt för barn saknas

Denna respekt saknas i hög grad i vårt samhälle. Vi talar om att barn "bor i ett främmande land", som det heter i en sång. Populära historier med titlar à la "Ur barnamun" är en källa både till underhållning och till att ge vuxna människor en ofta svårligen uppnåbar självkänsla. Orsakerna till den bristande tilltron till barns uttalanden och att vi ofta negligerar barnets egen uppfattning återfinns främst i attityder, som är grundläggande i vår kultur, som är så utbredda i den allmänna opinionen och den offentliga bilden av barn att vi knappt ser det. För trots att man med viss rätt kan säga, att vi i dag har ett ganska barntillvänt samhälle, verkar vår inställning till barn och barndom vara lindrigt sagt starkt präglad av ambivalens. Vi framstår som barntillvända samtidigt som vårt förhållande till barn och barndom präglas av avstånd och brist på äkta respekt.

När vi till exempel karaktäriserar barn och barndom används ofta negativt laddade begrepp och ord som omogen, infantil, barnslig, outvecklad, oansvarig, beroende osv. Samtidigt finns en tendens att glorifiera barndomen som lycklig och sorglös, en bild av barndomen

Dom sa "kines" till mig på dagis

Jag blev retad redan på dagis. Dom retade mig för att jag är Korean. Dom sa "kines" till mig.

Alla barnen på dagis hade löss. Jag kramade några, men jag fick inte löss.

På dagis åt vi kring runda bord, vi sov på röda madrasser och vita kuddar. När vi var ute åkte jag sparkcykel, gungade i ett traktordäck istället för att gunga i bildäck. Vi hade fyra traktordäck. På dagis gjorde vi halsband och pärlplattor.

Malin, 9 år

som naturligtvis är felaktig. På detta sätt markerar vi ett avstånds- tagande till barndomen som troligen har implikationer på vår förmåga att respektera, att se och möta barn. Det är först när vi vuxna får psykiska problem som vi genom professionell hjälp försöker ta tag i barndomen (åtminstone vår egen) på allvar.

Det är lätt att finna exempel på de vuxnas "definitions- makt" i förhållande till barnet, det vill säga att vi räknar med den vuxnes perspektiv som det rätta och därmed barnets som det felaktiga. Vi säger att barnet är "för litet" i förhållande till dörrhandtaget, trapp- steget, stolen. Vi säger inte att dörren, trappsteget eller stolen är för stor eller för hög. Därmed "överkliggör" vi barnets upplevda värld. Ett annat exempel på vuxnas defintionsmakt är, som nämndes ovan, betoningen av barnet som inkompetent, outvecklat och – i vår kultur – mindervärdig.

Det finns skäl att tro, att ambivalensen inför barn och barndom, är ett grundelement i vår kultur. I varje fall är det påfallande, att barnet å ena sidan framställs som själva idealet, som hos Kristus: "Om ni icke blir som barn..." och "Himmelriket hör dessa till", och å andra sidan, som hos Paulus, framställs just som det ofullkomna, när han klagar över sitt tidigare liv då han "tänkte som ett barn, talade som ett barn". Föreställningen om barnets oskuld, i det första fallet, innebär troligen också dess ovetskap och därmed oanvändbarhet som "vittne", medan bilden i det andra fallet av barnet som bärare av synd och fördärv antyder dess lögnaktighet.

Dikt om barnets bästa

Föräldrar
lek och
kompisar
är tre små ord
som är viktiga för
barnets vård

Lina, 11 år

Emancipation var ursprungligen beteckningen på en sed i det antika Rom. Den bestod av att ett barn fördes fram av sin far på Forum och förklarades vara en medlem av samhället. Det ingick i denna sed, att barnet hade möjlighet att neka, att säga nej till sin nya status och ställning. Det är inte känt, om något barn utnyttjade denna rätt. Det är inte sannolikt att det skedde, eftersom man sällan hör talas om att någon frivilligt har avstått från en privilegerad ställning, från ökade rättigheter, från medbestämmande och deltagande i samhällets angelägenheter. Och det är väl knappast troligt att barnet skulle föredra att bli kvar i ett tillstånd av beroende, omyndighet och låg status rent allmänt. Skulle någon kunna välja barndom framför vuxenstatus?

Barnets århundrade

De senaste decennierna kan i många avseenden sägas ha varit en epok, som präglats av "barnets emancipation". Institutioner och barnombudsman, barnforskning, utbildningscentra för social barn- och ungdomsverksamhet, och den aktuella sanktioneringen av formella rättigheter för barn kan tas som exempel. Den forskning som påvisar barnets tidigt utvecklade sociala kompetent, sociala kognition och motivation har i hög grad bidragit till att barnet starkare nu än någon gång tidigare framstår som en "social person". Förutom att barnets rättigheter har förstärkts, har barn också börjat få status som informanter och deltagare i forskningen. Men det finns fortfarande allvarliga problem, till exempel vad gäller barnets ställning som vittne i rättsprocesser.

Situationen är fortfarande den, att barnets intressen måste främjas genom "talesmän", genom representanter eller biträden som inte utses av barnet själv. Och när barnets problem hamnar i konflikt med dessa ansvariga eller inblandade personer, eller i konflikt mellan dessa, är barnets verkliga rättsskydd mycket svagt, om det överhuvudtaget finns.

Emancipation är förenat med lika möjligheter, lika rättigheter och lika tillgång till resurser och materiella förmåner. I de nordiska samhällena, där vi hyllar likvärde, rättvisa och gemensamt ansvar som grundläggande principer, har det legat nära till hands att räkna med att barnens villkor förbättras i samma takt som befolkningens välfärd ökar generellt. Och har inte barnen i våra nordiska länder det bättre i dag jämfört med tidigare? Har inte levnadsstandarden ständigt ökat och livsvillkoren blivit bättre?

Men *vad* är det som har blivit bättre? Denna fråga är berättigad. Vi är nog alla eniga om att barn utgör en viktig del av befolkningen och att de bör få sin del av välfärdsökningen. Men det finns en rad element i vår välfärdsteori som kanske inte passar lika väl in på barn som på vuxna. Det är framför allt den "asociala" prägel på våra välfärds mål som är problematisk i sammanhanget. Det har till exempel varit vanligt att mäta "bostadsstandard" med ett tal för antalet utrymmen, rum per person i en familj eller ett hushåll. Men är det nödvändigtvis bättre för barn att ha fem rum till förfogande än att vara fem barn i ett rum? Det är faktiskt inte orimligt att fråga om vår strävan efter att skapa ett välfärdssamhälle haft negativa konsekvenser för barndomen som existensform, som kultur och livsfas, trots att barns materiella situation avsevärt förbättrats.

Barndomens livskvalitet är i särskilt hög grad en fråga om relationer, mellan barnet och "de andra". Det är i detta perspektiv som nätverksbegreppen kan komma till nytta. Nätverksmedlemmarnas mätbara individuella välfärd säger litet eller inget om kvaliteten på relationerna dem emellan, och därmed heller inget om kvaliteten på det sociala nätverket, det vill säga barnets sociala miljö.

Barndom – en livsfas

Barn ses ofta som en egen befolkningsgrupp samtidigt som barndom är en beteckning på en livsfas, som vi alla går igenom. När vi talar om barn har vi inte bara att göra med människor i en viss ålder, utan också med en egen existens, en egen livskvalitet, upplevelseform. Kort sagt: ett grundläggande mänskligt och kulturellt värde. Problemet med detta värde är att det ofta hamnar i kollision med vårt samhälles uppfattning av den vuxne som den egentliga människan. Mot bakgrund av vår bild av denna egentliga människa blir barndomen ett tillstånd av handikapp, ett hinder och en broms på vägen mot "självförverkligande". Och på samhällsnivå blir barn en belastning eller en börda och därmed alltför ofta ett hinder för samhällets utveckling av de ideala, oberoende människorna. Barndom blir därmed ett hot mot den fulländade människans "självförverkligande" samtidigt som barndomen är en förberedande fas i utvecklingen mot just detta mål.

Barndomen blir därmed en fas av "förberedelse" för det egentliga, det verkliga människolivet, som är det vuxna livet. Och vi försöker göra denna fas så effektiv och nyttig som möjligt. Men med en sådan inriktning riskerar vi att barndomen berövas sitt egenvärde. Vi ser då

inte längre egenvärdet med barns kultur och lek, upplevelseform och aktivitet, utan gör detta till "rekreation".

Ju mer ett samhälle lägger vikt vid konkurrens, produktion och prestation desto mindre värde får de människor som inte kan bidra till detta (om de nu inte betraktas som lovande "rekryter" i detta sammanhang). I ett sådant samhälle blir också omsorgen om gamla människor ett försummat område.

Att barn har fått det bättre i välfärdssamhället är således en sanning med modifikation. Den norske opinionsforskaren Ottar Hellevik har skrivit att "alla förutsägelser om att vi skulle bli mer intresserade av värden, av egen utveckling, miljö, konst och kultur om bara de materiella behoven var täckta, har grundligt kommit på skam". De har kommit på skam på det viset, att "värden" gjorts synonymt med pengar, "egen utveckling" med egotrippning, "kultur" med underhållning. I kölvattnet från den strålande ekonomiska utvecklingen blir vi enligt denne forskare "mer hagalna, mindre villiga till att ge u-hjälp och ta emot flyktingar ..." och visar mer "intresse av att behålla de mesta pengarna för oss själva".

Att arbeta för att främja barnens bästa måste innebära att man försvarar barnets rätt att ha en barndom, barnets rätt att bara vara barn. Eftersom barn inte är en kategori på samma sätt som till exempel kvinnor, svenskar, muslimer eller färgblinda är det inte så lätt att använda principer om jämställdhet. En befolkningskategori kan inte jämföras med en livsfas. Kvinnor blir inte män och de flesta behåller sin religiösa tro och sin nationalitet genom hela livet. Att prioritera barn betyder därför att människor i en viss livsfas ges vissa fördelar på bekostnad av andra faser under samma livsförlopp.

En sådan prioritering av barn innebär att vissa kulturella och samhällsmässiga värden prioriteras framför andra. Vi kan i detta sammanhang jämföra barn och gamla. Det som hjälper och stöder människor i den tidigaste livsfasen innebär ofta även ett stöd i den sista fasen i livet. Det är till exempel en fördel både för barn och gamla att man har mer än ett par sekunder på sig att gå över gatan, att det finns viloställen inne i stadskärnorna, att man inte behöver bo ensam osv. Detta innebär att några måste avstå från att köra så fort de vill, från att bebygga all ledig mark, från total rörelsefrihet. Prioritering av barnets bästa innebär inskränkningar av vissa aktiviteter i andra livsfaser, även om de kanske uppfattas som ekonomiskt lönsamma eller nödvändiga.

Den nya barndomen

En undersökning, som utförts vid Norskt Senter för Barneforskning ger en bild av något som vi kan kalla "den nya barndomen". Ett stort antal informanter, socialarbetare, förskollärare, lärare, sjuksköterskor och andra yrkesgrupper samt föräldrar fick svara på frågor om vad som kännetecknar barndom i dag, jämfört med deras egen barndom. Det föreföll vara stor enighet kring att det som kännetecknar dagens barndom är faktorer som bland annat valfrihet, deltagande, kontroll av situationer, spänning, utlevelse och vänskap.

Det är i dessa faktorer som vi samtidigt finner det "ideala" barnet, och det är en bild av ett barn med stor kompetens, ett barn som är aktivt deltagande, som har förmåga att välja mellan en olika alternativa vägar i livet, som har ett stort socialt umgänge, som har förmåga till utlevelse och samtidigt kontroll och självbehärskning. Detta ger också en bild av de ideala föräldrarna. Det är föräldrar som kan ge sina söner och döttrar en sådan barndom. Samtidigt visade det sig att föräldrarnas kontakt med sina barn blivit sämre på grund av tidsnöd, osäkerhet och instabilitet i familjen. Lite tillspetsat kan man säga att undersökningen manade fram en bild av hjälplösa föräldrar och kompetenta barn.

Detta avspeglar troligen ett samhälle och en kultur, som betonar autonomi, självständighet, självhävdelse och konkurrensförmåga. Dagens barn utvecklar ofta dessa högt värdesatta egenskaper och just därför behöver barn, som inte har samma förutsättningar att utvecklas på detta sätt, erkännande och särskilt skydd. Andra mänskliga värden – det "gammeldags" barnet – behöver med andra ord ett "artskydd". Det barn, som kan tala för sig, är inte det som i första hand behöver en talesman. Kultur är att skydda det, som annars inte skulle ha överlevt. *Kultur är omsorg om den svage.*

Det är därför viktigt att i första hand prioritera de barn, som framstår som de allra svagaste. Det är viktigt att det finns en särskild offentlig instans, som utan krav på störande lojalitet mot andra instanser, är barnens talesman. Denna ska främja barns välfärd och bevaka att andra instanser tillvaratar *alla* barns bästa. För det förhåller sig tyvärr så, att barnets generellt sett svaga ställning i alla relationer leder till att dess personskydd tillvaratas av personer eller instanser, som barnet kan vara i konflikt med. Men även om det inte föreligger någon sådan konflikt, kan det råda olika meningar om faktiska förhållanden. Ofta utgår man, i sådana konflikter, ifrån att vuxna har större trovärdighet än barn, vilket leder till att barnets version undertrycks.

I vårt arbete för barnens bästa betonas i många sammanhang nödvändigheten av en bestämd slags aktsamhet, när det gäller upplysningar om barn, om deras beteende, upplevelser och levnadsförhållanden. Denna aktsamhet innehåller ofta en skepsis till information som barn lämnar, vilket barn själva inte har särskild stor möjlighet att kontrollera.

Ett hotat rike

Barndomen är i dag hotad i flera avseenden. Det finns i våra dagar tydliga tendenser till att barndomen så att säga "äts upp uppifrån", det vill säga att barndom som livsfas förkortas. Under loppet av de senaste generationerna har fasen "ungdom" kommit att sträcka sig från 11-12-årsåldern till cirka 30 år. Då blir livsfasen "barndom" väldigt kort. Och fasen "förskolebarn" förkortas genom att skolplikten inträder tidigare, möjligtvis också genom att skolans pedagogik och målsättningar når in i daghemsinstitutionerna.

Samtidigt exploateras barndomen alltmer kommersiellt. Barn är attraktiva inslag i reklam, de ses som kunder, köpare, som målgrupp för handel och kommersialism. De är eftertraktade modeller i modevärlden, men även inom porrindustrin och som barnarbetare.

Arbetet för barnets bästa måste vara en kamp för att främja bestämda samhällsmässiga värden och motarbeta krafter, som berövar den yngsta generationen dess barndom. Förs inte den kampen kommer vi knappast att uppnå mer än att få tillåtelse till att göra ett ständigt "reparationsarbete", att verkställa en serie komensationer för det territorium, den livsform och den kultur som vi alla blir berövade vid utvecklingen mot ett allt hårdare konkurrenssamhälle.

Vi kan, som nämnts, betrakta barndomen både som en livsfas och som en existensform. Går vi till skönlitteraturen finner vi en intressant metafor eller bildspråk med anknytning till barndomen. I en romantisk tradition har barndomen uppfattats som en form av "natur", god eller ond. Även om vi lägger sådana romantiska föreställningar å sidan, är "landskap" och "rike" en träffande metafor. Nordiska diktare och författare av annars tämligen olika karaktär har ofta beskrivit och uppfattat barndomen som ett eget rike, ett land för sig.

Vi kan ha god användning av en sådan bild. För på många sätt kan arbetet för barnets bästa jämföras med att försvara ett rike, som hotas från många håll.

Husdjur och gosedjur

Barn borde få husdjur och gosedjur och barn borde bestämma mer. De borde få gå på idrott och dom skulle få bo i nya hus. Barn borde få mer mat och mer rent vatten. Jag tycker att vuxna ska bestämma mindre och barn ska bestämma mer. Vuxna ska jobba men barn ska inte jobba. Barn borde inte slåss och inte sparkas.

Dom som bor där det är kris ska få komma till ett rikt land med deras föräldrar så att barnen inte blir gatubarn.

Michael, 10 år

Barnets bästa!

- Ett barn har rätt att få vara med kompisar.
- Inte få order om att sitta stilla inomhus
- Jag tycker att ett barn har rätt att få presenter och få uppvaktring av föräldrarna
- Ett barn har rätt att få hjälp om föräldrarna slår barnen.
- Jag tycker att barnen ska få en bra uppfostran.

Statens offentliga utredningar 1997

Kronologisk förteckning

1. Den nya gymnasieskolan – steg för steg. U.
 2. Inkomstskattelag, del I-III. Fi.
 3. Fastighetsdataregister. Ju.
 4. Förbättrad miljöinformation. M.
 5. Aktivt lönebidrag. Ett effektivare stöd för arbetshandikappade. A.
 6. Länsstyrelsernas roll i trafik- och fordonsfrågor. K.
 7. Byråkratin i backspeglén. Femtio år av förändring på sex förvaltningsområden. Fi.
 8. Rösterna om barns och ungdomars psykiska hälsa. S.
 9. Flexibel förvaltning. Förändring och verksamhetsanpassning av statsförvaltningens struktur. Fi.
 10. Ansvar för valutapolitiken. Fi.
 11. Skatter, miljö och sysselsättning. Fi.
 12. IT-problem inför 2000-skitet. Referat och slutsatser från en hearing anordnad av IT-kommissionen den 18 december. IT-kommissionens rapport 1/97. K.
 13. Regionpolitik för hela Sverige. N.
 14. IT i kulturens tjänst. Ku.
 15. Det svåra samspillet. Resultatstyrningens framväxt och problematik. Fi.
 16. Att utveckla industriforskningsinstitutet. N.
 17. Skatter, tjänster och sysselsättning. + Bilagor. Fi.
 18. Granskning av granskning. Den statliga revisionen i Sverige och Danmark. Fi.
 19. Bättre information om konsumentpriser. In.
 20. Konkurrenslagen 1993-1996. N.
 21. Växa i lärande. Förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år. U.
 22. Aktiebolagets kapital. Ju.
 23. Digital demokrati. Ett seminarium om Teknik, demokrati och delaktighet den 8 november 1996 anordnat av Folkomröstningsutredningen, IT-kommissionen och Kommunikationsforskningsberedningen. IT-kommissionens rapport 2/97. K.
 24. Välfärd i verkligheten – Pengar räcker inte. S.
 25. Svensk mat – på EU-fat. Jo.
 26. EU:s jordbrukspolitik och den globala livsmedelsförsörjningen. Jo.
 27. Kontroll Reavinst Värdepapper. Fi.
 28. I demokratins tjänst. Statstjänstemannens roll och vårt offentliga etos. Fi.
 29. Barnpornografi. Innehavskriminalisering m.m. Ju.
 30. Europa och staten. Europeiseringens betydelse för svensk statsförvaltning. Fi.
 31. Kristallkulan – tretton röster om framtiden. IT-kommissionens rapport 3/97. K.
 32. Följdragstiftning till miljöbalken. M.
 33. Att lära över gränser. En studie av OECD:s förvaltningspolitiska samarbete. Fi.
 34. Övervakning av miljön. M.
 35. Ny kurs i trafikpolitiken + bilagor. K.
 36. Bekämpande av penningtvätt. Fi.
 37. Ett tekniskt forskningsinstitut i Göteborg. U.
 38. Myndighet eller marknad. Statsförvaltningens olika verksamhetsformer. Fi.
 39. Integritet Offentlighet Informationsteknik. Ju.
 40. Unga och arbete. In.
 41. Staten och trossamfunden Rättslig reglering – Grundlag – Lag om trossamfund – Lag om Svenska kyrkan. Ku.
 42. Staten och trossamfunden Begravningsverksamheten. Ku.
 43. Staten och trossamfunden Den kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven. Ku.
 44. Staten och trossamfunden Svenska kyrkans personal. Ku.
 45. Staten och trossamfunden Stöd, skatter och finansiering. Ku.
 46. Staten och trossamfunden Statlig medverkan vid avgiftsbetalning. Ku.
 47. Staten och trossamfunden Den kyrkliga egendomen. Ku.
 48. Arbetsgivarpolitik i staten. För kompetens och resultat. Fi.
 49. Grundlagsskydd för nya medier. Ju.
 50. Alternativa utvecklingsvägar för EU:s gemensamma jordbrukspolitik. Jo.
 51. Brister i omsorg – en fråga om bemötande av äldre. S.
 52. Omsorg med kunskap och inlevelse – en fråga om bemötande av äldre. S.
 53. Avskaffa reklamskatten! Fi.
 54. Ministern och makten. Hur fungerar ministerstyre i praktiken? Fi.
 55. Staten och trossamfunden. Sammanfattningarna av förslagen från de statliga utredningarna. Ku.
 56. Folket som rådgivare och beslutsfattare. + Bilaga 1 och 2. Ju.
 57. I medborgarnas tjänst. En samlad förvaltningspolitik för staten. Fi.
 58. Personality. A.
 59. Svenskheten Voksenåsens förvaltningsform. Ku.
 60. Betal-TV inom Sveriges Television. Ku.
-

Statens offentliga utredningar 1997

Kronologisk förteckning

61. Att växa bland betong och kojor.
Ett delbetänkande om barns och ungdomars uppväxtvillkor i storstädernas utsatta områden från Storstadskommittén. S.
62. Rosor av betong.
En antologi till delbetänkandet Att växa bland betong och kojor från Storstadskommittén. S.
63. Sverige inför epokskiftet.
IT-kommissionens rapport 5/97. K.
64. Samhall. En arbetsmarknadspolitisk åtgärd + Bilagedel. A
65. Polisens register. Ju.
66. Statsskuldspolitiken. Fi.
67. Återkallelse av uppehållstillstånd. UD.
68. Grannlands-TV i kabelnät. Ku.
69. Besparingar i stort och smått. U.
70. Totalförsvaret och frivilligorganisationerna – uppdrag, stöd och ersättning. Fö.
71. Politik för unga.
+ 2 st bilagor. In.
72. En lag om socialförsäkringar. S.
73. Inför en svensk policy om säker elektronisk kommunikation. Referat från ett seminarium anordnat av IT-kommissionen, Närings- och handelsdepartementet och SEIS den 11 december 1996. IT-kommissionens rapport 6/97. K.
74. EU:s jordbrukspolitik, miljön och regional utveckling. Jo.
75. Bosättningsbegreppet. Skatterättsliga regler för fysiska personer. Fi.
76. Invandrare i vård och omsorg – en fråga om bemötande av äldre. S.
77. Uppföljning av inkomstskattelagen. Fi.
78. Medelsförvaltning i kommuner och landsting. In.
79. Försäkringsmäklare. En lagöversyn av Försäkringsmäklarutredningen. Fi.
80. Reformerad stabsorganisation. Fi.
81. Allmännyttiga bostadsföretag.
+ Bilaga. In.
82. Likamöjligheter. In.
83. Om makt och kön – i spåren av offentliga organisationers omvandling. A.
84. En hållbar kemikaliepolitik. M.
85. Förmån efter inkomst – Samordnat inkomstbegrepp för bostadsstöden och nya kvalifikationsregler för rätt till sjukpenninggrundande inkomst. S.
86. Punktskattekontroll av alkohol, tobak och mineralolja, m.m. Fi.
87. Kvinnor, män och inkomster.
Jämställdhet och oberoende. A.
88. Upphandling för utveckling. N.
89. Handeln med skrot och begagnade varor. N.
90. Ändrad organisation för det statliga plan-, bygg- och bostadsväsendet. In.
91. Jaktens villkor – en utredning om vissa jaktfrågor. Jo.
92. Medieföretag i Sverige – Ägande och strukturförändringar i press, radio och TV. Ku.
93. Hantering av fel i utjämningsystemet för kommuner och landsting. In.
94. Konkurrensneutrala transportbidrag. N.
95. Forum för världskultur – en rapport om ett rikare kulturliv. Ku.
96. Lokalförsörjning och fastighetsägande. En utvärdering av statens fastighetsorganisation. Fi.
97. Skydd av skogsmark. Behov och kostnader. M.
98. Skydd av skogsmark. Behov och kostnader. Bilagor. M.
99. En ny vattenadministration. Vatten är livet. M.
100. Nya samverkansformer inom den sjöhistoriska museiverksamheten. Ku.
101. Behandling av personuppgifter om totalförsvarspliktiga. Fö.
102. Mat & Miljö. Svensk strategi för EU:s jordbruk i framtiden. Jo.
103. Rapport med förslag om sändningsorter. Ku.
104. Polis i fredens tjänst. UD.
105. Agenda 21 i Sverige.
Fem år efter Rio – resultat och framtid. M.
106. En fond för unga konstnärer. Ku.
107. Den nya gymnasieskolan – problem och möjligheter. U.
108. Att lämna skolan med rak rygg – Om rätten till skriftspråket och om förskolans och skolans möjligheter att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter. U.
109. Myndighetsansvaret för transport av farligt gods. Fö.
110. Säkrare obligationer? Fi.
111. Branschsanering - och andra metoder mot ekobrott. Ju.
112. En samordnad militär skolorganisation.
113. Mot halva makten – elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd. A.
114. Styrsystem och jämställdhet. Institutioner i förändring och könsmaktens framtid. A.
115. Ljusnande framtid eller ett långt färväl? Den svenska välfärdsstaten i jämförande belysning. A.
116. Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige. S.
116. Barnets bästa – en antologi. S.

Statens offentliga utredningar 1997

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Fastighetsdataregister. [3]
Aktiebolagets kapital. [22]
Barnpornografifrågan.
Innehavskriminalisering m.m. [29]
Integritet Offentlighet Informationsteknik. [39]
Grundlagsskydd för nya medier. [49]
Folket som rådgivare och beslutsfattare.
+ Bilaga 1 och 2. [56]
Polisens register. [65]
Branschsanering - och andra metoder mot ekobrott. [111]

Utrikesdepartementet

Återkallelse av uppehållstillstånd. [67]
Polis i fredens tjänst. [104]

Försvarsdepartementet

Totalförsvaret och frivilligorganisationerna
– uppdrag, stöd och ersättning. [70]
Behandling av personuppgifter om
totalförsvarspliktiga. [101]
Myndighetsansvaret för transport av farligt gods. [109]
En samordnad militär skolorganisation. [112]

Socialdepartementet

Röster om barns och ungdomars psykiska hälsa. [8]
Välfärd i verkligheten – Pengar räcker inte. [24]
Brister i omsorg
– en fråga om bemötande av äldre. [51]
Omsorg med kunskap och inlevelse
– en fråga om bemötande av äldre. [52]
Att växa bland betong och kojor.
Ett delbetänkande om barns och ungdomars
uppväxtvillkor i storstädernas utsatta områden från
Storstadskommittén. [61]
Rosor av betong.
En antologi till delbetänkandet Att växa bland
betong och kojor från Storstadskommittén. [62]
En lag om socialförsäkringar. [72]
Invandrare i vård och omsorg
– en fråga om bemötande av äldre. [76]
Förmån efter inkomst – Samordnat inkomstbegrepp
för bostadsstöden och nya kvalifikationsregler för
rätt till sjukpenninggrundande inkomst. [85]
Barnets bästa i främsta rummet. FN:s konvention
om barnets rättigheter förverkligas i Sverige. [116]
Barnets bästa – en antologi. [116]

Kommunikationsdepartementet

Länsstyrelsernas roll i trafik- och fordonsfrågor. [6]
IT-problem inför 2000-skiftet. Referat och slutsatser från
en hearing anordnad av IT-kommissionen den
18 december. IT-kommissionens rapport 1/97. [12]
Digital demokrati. Ett seminarium om Teknik,
demokrati och delaktighet den 8 november 1996
anordnat av Folkrovningsutredningen, IT-
kommissionen och Kommunikationsforsknings-
beredningen. IT-kommissionens rapport 2/97. [23]
Kristallkulan – tretton röster om framtiden.
IT-kommissionens rapport 3/97. [31]
Nykurs i trafikpolitiken + bilagor. [35]
Sverige inför epokskiftet.
IT-kommissionens rapport 5/97. [63]
Inför en svensk policy om säker elektronisk
kommunikation. Referat från ett seminarium anordnat av
IT-kommissionen, Närings- och handelsdepartementet
och SEIS den 11 december 1996.
IT-kommissionens rapport 6/97. [73]

Finansdepartementet

Inkomstskattelag, del I-III. [2]
Byråkratin i backspegeln. Femtio år av förändring på sex
förvaltningsområden. [7]
Flexibel förvaltning. Förändring och verksam-
hetsanpassning av statsförvaltningens struktur. [9]
Ansvaret för valutapolitiken. [10]
Skatter, miljö och sysselsättning. [11]
Det svåra samspelet. Resultatstyrningens framväxt
och problematik. [15]
Skatter, tjänster och sysselsättning.
+ Bilagor. [17]
Granskning av granskning.
Den statliga revisionen i Sverige och Danmark. [18]
Kontroll Reavinst Värdepapper. [27]
I demokratins tjänst. Statstjänstemannens roll och
vårt offentliga etos. [28]
Europa och staten. Europeiseringens betydelse för
svensk statsförvaltning. [30]
Att lära över gränser. En studie av OECD:s förvaltnings-
politiska samarbete. [33]
Bekämpande av penningtvätt. [36]
Myndighet eller marknad.
Statsförvaltningens olika verksamhetsformer. [38]
Arbetsgivarpolitik i staten.
För kompetens och resultat. [48]
Avskaffa reklamskatten! [53]
Ministern och makten.
Hur fungerar ministerstyre i praktiken? [54]

Statens offentliga utredningar 1997

Systematisk förteckning

I medborgarnas tjänst.

- En samlad förvaltningspolitik för staten. [57]
Statsskuldspolitiken. [66]
Bosättningsbegreppet. Skatterättsliga regler för fysiska personer. [75]
Uppföljning av inkomstskattelagen. [77]
Försäkringsmäklare. En lagöversyn av Försäkringsmäklarutredningen. [79]
Reformerad stabsorganisation. [80]
Punktskattekontroll av alkohol, tobak och mineralolja, m.m. [86]
Lokalförsörjning och fastighetsägande.
En utvärdering av statens fastighetsorganisation. [96]
Säkrare obligationer? [110]

Utbildningsdepartementet

- Den nya gymnasieskolan – steg för steg. [1]
Växa i lärande. Förslag till läroplan för barn och unga 6-16 år. [21]
Ett tekniskt forskningsinstitut i Göteborg. [37]
Besparingar i stort och smått. [69]
Den nya gymnasieskolan
– problem och möjligheter. [107]
Att lämna skolan med rak rygg – Om rätten till skriftspråket och om förskolans och skolans möjligheter att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter. [108]

Jordbruksdepartementet

- Svensk mat – på EU-fat. [25]
EU:s jordbrukspolitik och den globala livsmedelsförsörjningen. [26]
Alternativa utvecklingsvägar för EU:s gemensamma jordbrukspolitik. [50]
EU:s jordbrukspolitik, miljön och regional utveckling. [74]
Jaktens villkor – en utredning om vissa jaktfrågor. [91]
Mat & Miljö. Svensk strategi för EU:s jordbruk i framtiden. [102]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Aktivt lönebidrag. Ett effektivare stöd för arbetshandikappade. [5]
Personaluthyrning. [58]
Samhall. En arbetsmarknadspolitisk åtgärd + Bilagedel. [64]
Om makt och kön – i spåren av offentliga organisationers omvandling. [83]
Kvinnor, män och inkomster.
Jämställdhet och oberoende. [87]

- Mot halva makten – elva historiska essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd. [113]
Styrssystem och jämställdhet. Institutioner i förändring och könsmaktens framtid. [114]
Ljusnande framtid eller ett långt farväl?
Den svenska välfärdsstaten i jämförande belysning. [115]

Kulturdepartementet

- IT i kulturens tjänst. [14]
Staten och trossamfunden
Rättslig reglering
– Grundlag
– Lag om trossamfund
– Lag om Svenska kyrkan. [41]
Staten och trossamfunden
Begravningsverksamheten. [42]
Staten och trossamfunden
Den kulturhistoriskt värdefulla kyrkliga egendomen och de kyrkliga arkiven. [43]
Staten och trossamfunden
Svenska kyrkans personal. [44]
Staten och trossamfunden
Stöd, skatter och finansiering. [45]
Staten och trossamfunden
Statlig medverkan vid avgiftsbetalning. [46]
Staten och trossamfunden
Den kyrkliga egendomen. [47]
Staten och trossamfunden. Sammanfattningarna av förslagen från de statliga utredningarna. [55]
Svenskhemmet Voksenåsens förvaltningsform. [59]
Betalt-TV inom Sveriges Television. [60]
Grannlands-TV i kabelnät. [68]
Medieföretag i Sverige – Ägande och strukturförändringar i press, radio och TV. [92]
Forum för världskultur
– en rapport om ett rikare kulturliv. [95]
Nya samverkansformer inom den sjöhistoriska museiverksamheten. [100]
Rapport med förslag om sändningsorter. [103]
En fond för unga konstnärer. [106]

Närings- och handelsdepartementet

- Regionpolitik för hela Sverige. [13]
Att utveckla industriforskningsinstitutet. [16]
Konkurrenslagen 1993-1996. [20]
Upphandling för utveckling. [88]
Handeln med skrot och begagnade varor. [89]
Konkurrensneutralt transportbidrag. [94]
-

Statens offentliga utredningar 1997

Systematisk förteckning

Inrikesdepartementet

- Bättre information om konsumentpriser. [19]
- Unga och arbete. [40]
- Politik för unga.
+ 2 st bilagor. [71]
- Medelsförvaltning i kommuner och landsting. [78]
- Allmännyttiga bostadsföretag.
+ Bilaga. [81]
- Likamöjligheter. [82]
- Ändrad organisation för det statliga plan-, bygg-
och bostadsväsendet. [90]
- Hantering av fel i utjämningsystemet för
kommuner och landsting. [93]

Miljödepartementet

- Förbättrad miljöinformation. [4]
 - Följdlagstiftning till miljöbalken. [32]
 - Övervakning av miljön. [34]
 - En hållbar kemikaliepolitik. [84]
 - Skydd av skogsmark. Behov och kostnader. [97]
 - Skydd av skogsmark. Behov och kostnader.
Bilagor. [98]
 - En ny vattenadministration. Vatten är livet. [99]
 - Agenda 21 i Sverige.
 - Fem år efter Rio – resultat och framtid. [105]
-